

Att skriva det finlandssvenska

*Etnicitet i kvinnors
livshistorier*

Kristin Mattsson

ATT SKRIVA DET FINLANDSSVENSKA

ATT SKRIVA DET FINLANDSSVENSKA
ETNICITET I KVINNORS LIVSHISTORIER

KRISTIN MATTSSON

ÅBO 2011

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG – ÅBO AKADEMI UNIVERSITY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Mattsson, Kristin.

Att skriva det finlandssvenska : etnicitet i
kvinnors livshistorier / Kristin Mattsson. -

Åbo : Åbo Akademis förlag, 2011.

Diss.: Åbo Akademi. – Summary.

ISBN 978-951-765-606-1

ISBN 978-951-765-606-1

ISBN 978-951-765-607-8 (digital)

Painosalama Oy

Åbo 2011

Layout: Pia Pettersson

Pärm bild: Catarina Ahlstrand-Jalonen

Åbo Akademis förlag

Biskopsgatan 13

20500 Åbo, Finland

<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag/>

Distribution:

Oy Tibo-Trading Ab

tibo@tibo.net

<http://www.tibo.net>

INNEHÅLL

Förord	1
1 INLEDNING	5
Avhandlingens uppbyggnad	13
2 ETHNICITET SOM RELATIONELLT OCH INTERSEKTIONELLT	17
Etnicitet som process och språkliga händelser	20
Klass, kön, etnicitet – ett intersektionellt perspektiv.....	23
Finlandssvenskhet – etnicitet, språktillhörighet, kultur	25
3 LIVSHISTORIER SOM PROCESS OCH PERFORMANS	35
Livshistorieforskning i sociologin och den narrativa vändningen	35
En livshistoria – många berättelser	38
Social kontext och användandet av kulturella berättarformer	39
Diskursanalys av ett livshistoriematerial	41
”Kvinnoliv i Svenskfinland” – insamling och material	44
En texttolkande metod	49
4 ETHNICITET I FINLANDSSVENSKA KVINNORS LIVSHISTORIER	55
Att synliggöra och ge betydelse	56
Presentationer av jaget	57
Att benämna andra	60
Etnicitet som resurs	62
Etnicitet som arv	66
Platser, omgivningar och rum som identitetskapare	73
Hem, ljuva hem	81
Naturens betydelse	85
Sammanfattning	87

5	KONSTRUKTIONER AV FINLANDSSVENSKT I LIVSHISTORIerna ..	91
	Språket som skapare av det finska och finlandssvenska	93
	Det nationella som förenande	105
	Finlandssvenska rum och platser	110
	Gammalmodigt och modernt i diskurser om finskt, finlandssvenskt och svenskt	116
	Finlandssvenskt, klass och kön	121
	Den finlandssvenska tillhörighetens olika positioner	131
	Trygghet och/eller instängdhet	132
	Friheten utanför	135
	Den främmande fågeln och det främmande andra	138
	Sammanfattning	144
6	SPRÅKLIGA FÖRHANDLINGAR KRING ETNICITET	149
	Etnicitet som erfarenhet	151
	Faktualisering – utsagor och diskurser som fakta	159
	Att skriva det kollektiva – att tala för andra och genom andra	162
	Intertextualitet	170
	Ironi som berättarstrategi	172
	Sammanfattning	173
7	RESULTAT OCH SAMMANFATTNING	177
	Etnicitet som (o)rubbligt	178
	Det finlandssvenska i livshistorier – platser, klass, livssammanhang	180
	Etnicitet som språklig handling	184
	Sammanfattning	186
	KÄLLFÖRTECKNING	191
	Bilaga	202
	English Summary	207

FÖRORD

Denna avhandling har jag skrivit under en lång tid och den har lett mig framåt via många omvägar. Under den tiden har jag kommit i kontakt med en hel del människor i olika sammanhang som har läst och kommenterat mina texter. Särskilt tacksam är jag till institutet för kvinnoforskning som har bistått mig med arbetsutrymmen och fina kolleger under många år. Av dem har flera blivit mina goda vänner. Vi har haft inspirerande diskussioner, både på seminarierna och i kafferummet. En del har jag också delat rum med. Stort tack till Kattis Honkanen, Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni, Jutta Ahlbeck, Elina Oinas, Katarina Jungar, Ann-Charlotte Palmgren, Ann-Catrin Östman och Mia Franck! Byråsekreterare Eve Hed-Kattelus har hjälpt med praktiska arrangemang och bibliotekarie Ann-Louise Grönholm har alltid snabbt ordnat fram de böcker jag har behövt. Ett speciellt stort tack vill jag rikta till min handledare, professor Harriet Silius, för hennes stöd och för att hon alltid har orkat läsa nya versioner av min avhandling. I slutskedet har professorerna i sociologi, Mikko Lagerspetz och Susan Sundback bidragit med värdefulla kommentarer. Forskarseminarierna i sociologi, där jag har hållit presentationer, har även inneburit inspirerande diskussioner som har varit fruktbara för mitt forskningsarbete.

Jutta, Ralf Kauranen, Ann Yrjälä och jag, alla doktorander i sociologi under mitten av 2000-talet, träffades en tid för att läsa varandras texter och uppmuntra varandra under skrivprocessen. Tack för ert stöd. Nu är det min tur.

Arbetet med denna avhandling fick sin början i ett treårigt projekt inom Finlands Akademi som gick under benämningen Svenskt i Finland - finskt i Sverige. Det pågick åren 2000 -2003. Redan innan hade jag haft förmånen att, som pro gradu -skribent, medverka i en forskargrupp som analyserade det material som kom att ligga till grund också för denna av-

handling, nämligen livshistoriesamlingen ”Kvinnoliv i Svenskfinland”. Jag vill innerligt tacka alla de kvinnor som har velat och vågat skriva ner sina livsberättelser, utan er och era livshistorier skulle denna avhandling inte finnas.

I livshistorie-gruppen ingick bl.a. Harriet Silius, Lena Marander-Eklund, Johanna Söderholm, Sirpa Wrede och Ann-Catrin Östman. Ann-Catrin, du är väl värd pris i handledning! Vi har en bakgrund som fleråriga forskarkolleger, och dina uppmuntrande ord har betytt mycket för mig. Kattis pekade på det spår som ledde mig in på den riktning som avhandlingen tog. Utan mina förhandsgranskare, Vanessa May och Eeva Jokinen, skulle vissa centrala poänger inte ha blivit så tydliga som nu. Vanessa fick mig att stryka överflödigheter, så att avhandlingens fokus framträdde bättre. Eeva Jokinen tog upp affekternas betydelse för konstruerandet av etnicitet i livshistorier, vilket var en ny och intressant upptäckt för mig.

Avhandlingen har ekonomiskt understötts av ett flertal stiftelser och fonder. Jag är tacksam för den finansiering jag har fått av Svenska Kulturfonden, Oskar Öflunds stiftelse, Svenska litteratursällskapet i Finland, Waldemar von Frenckells stiftelse samt Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut. Som tidigare nämndes finansierade Finlands Akademi mitt arbete i tre år.

I slutskedet är det mycket utöver själva avhandlingstexten som en doktorand måste tänka på. Jag vill därför tacka Catarina Ahlstrand-Jalonen för pämbilden och alldeles särskilt Pia Pettersson, som i sista stund kunde ställa upp och göra layouten.

Utan mina vänner som har uppmuntrat mig både i slutskedet och under årens lopp, skulle det ha varit svårt att fortsätta den utdragna avhandlingsprocessen. Tack till Ann-Louise, Daniela, Eva, Jutta, Malin, Monica F, Monica N, San, Susanna med flera. Tillsammans med er har jag stött och blött olika arbetsfaser, skrattat och kopplat av, så att jag igen har orkat lite vidare.

Jag vill också tacka min familj för allt stöd under svåra tider, hjälp med barnvaktning, korrekturläsning, för att ni ställer upp när det be-

hövs. Min dotter Ida är förstås mitt allt, och har fått utstå onödigt mycket mental frånvaro från min sida, särskilt den sista tiden. Tack för att du finns i min vardag, för att du är en ständig påminnelse om att det finns ett annat liv än det akademiska, för gemensamma glädjestunder och upplevelser.

September 2011
Kristin Mattsson

1 INLEDNING

Den här avhandlingen handlar om finlandssvenska kvinnors livshistorier. I livshistorierna studerar jag hur det finlandssvenska skrivs och konstrueras i berättelserna. Det är texten, det skrivna berättandet som är i fokus. Jag studerar det skrivna – språket – som betydelsebärare, och som handling och del av identitetskonstrueranden. Livshistorierna är skriftliga berättelser och kommer från insamlingen Kvinnoliv i Svenskfinland som under åren 1995 och 1996 arrangerades av institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi (texterna benämns i fortsättningen KLiv).

Avhandlingens centrala område är etnicitet, med fokus på finlandssvenskhet och finlandssvenskt som etnisk kategori. Därför är de berättelser som jag har analyserat de berättelser som citerar olika diskurser om etnicitet och på olika sätt behandlar det finlandssvenska, finska och svenska. Förutom begreppen finlandssvenskt och finlandssvenskhet använder jag etnicitet som analytiskt begrepp då analysen inte begränsats till utsagor om det finlandssvenska. Berättelser om ”andra”, om andra etniciteter, nationaliteter och kulturer är med och skapar det finlandssvenska. I berättelserna om det finlandssvenska kommer det fram synsätt på etnicitet, identitet och kulturella praktiker överlag. Dessa synsätt påverkar innehållet i utsagor om det finlandssvenska, på samma sätt som utsagor om det finlandssvenska säger något om det diskursiva fältet etnicitet och etnisk identitet. Under etnicitet som begrepp ryms begrepp som kultur, tillhörighet, språkgrupp, härkomst m.m. Genom att använda termen har olika element på det diskursiva fältet såsom rötter, kultur, arv m.m. kunnat studeras. Etnicitet studeras i och genom annat identitetsskapande¹ i livshistorierna, och som sammanhörigt med kategorier som klass och kön.

¹ Identitet förstås här som något relationellt, som konstrueras och rekonstrueras i förhållande till sociala kategorier.

I vardagligt tal framställs etnicitet ofta som något exotiskt och annorlunda i det samhälle man lever och bor i. Vanligtvis är etnicitet förknippat med byggnader, kläder, ritualer, dans, maträtter och andra seder och bruk som kommer ”utifrån”, som något som tar sig konkreta uttryck och som kan beskådas, smakas och upplevas av människor, och som inte hör hemma i den egna kulturen. Flera undersökningar tyder dock på att människor inte betraktar vardagliga handlingar och föremål som något som hör till deras egen etniska identitet (Tolonen 2002, Tuori 2001, Sintonen 1999), även om de beskriver andras praktiker utifrån etnisk bakgrund och härkomst. Den ”egna etniciteten” uppfattas av många människor som en känsla av samhörighet med en grupp människor. Etnicitet används ofta i kulturell mening och det är vanligt att sätta likhetstecken mellan etnicitet och kultur. Diskurser om etnicitet och kultur används i samband med kategoriseringar och karakteriseranden av människor och deras beteenden. Vem har inte hört påståenden om att någon är på ett visst sätt på grund av sin etniska eller kulturella bakgrund? Någon som kommer från sydligare breddgrader får höra att hans/hennes temperament har med den etniska/kulturella bakgrunden att göra, medan en nordbo får höra att hans/hennes inbundenhet är typisk för folk i norr.

En syn på etnicitet som något performativt innebär att det är *hur* människor gör och konstruerar etnicitet som är i fokus. Jag uppfattar inte bara mitt studerade ämne, etnicitet som något performativt, utan även det material, livshistorierna som jag studerar är performativa. Den performativa karaktären i livshistorierna tar sig uttryck i att det inte går att nå några ”sanningar” om människor utan människors personliga uppfattningar och värderingar skapas, performeras och upprepas i deras livshistorier (Kaskisaari 2000, 42), och att det finns ett aktörskap i själva skrivandet av en livshistoria. Ett performativt synsätt innebär att identiteter alltid är ofullständiga och vaga. Erving Goffman skrev redan 1959 i *The Presentation of Self in Everyday Life* om hur människor iscensätter sig själva och skapar sig själva i socialt samspel med andra. Han använder performansen som metafor för hur detta går till. Men medan Goffman studerar aktörskapet som något fysiskt och konkret, som något som sker inför en publik, studeras

livshistorier som performativ praktik utgående från färdigskrivna texter som blivit till utan synlig publik. Det finns dock en imaginär sådan hos skribenten – en föreställning om läsaren – och skrivandet sker i växelverkan mellan skribentens uppfattningar om omvärlden, läsaren och sig själv. En livshistoria produceras på ett fält av spänning mellan berättaren och hennes individuella erfarenheter å ena sidan och de berättelser och diskurser som är möjliga för henne i hennes kultur å andra sidan.

Den här avhandlingens övergripande forskningsperspektiv utgörs av sociologisk forskning som utgår från att etnicitet är något relationellt. Beroende på kontexten antar det finlandssvenska, finska och svenska olika former. Ibland framställs det finlandssvenska som problematiskt, ibland som något att ta avstånd från, ibland som något att vara stolt över. Jag har analyserat de vägar berättarna använt när det finlandssvenska konstrueras, och i vilken form finlandssvenskhet, finskt och svenskt förekommer, hur egna erfarenheter används i berättelser om finlandssvenskt, och vilka kollektiva betydelse det finlandssvenska tillskrivs. Jag har också inspirerats av det intersektionella perspektivet som särskilt lyfts fram i kvinnovetenskaplig forskning, och som innebär att etnicitet bör studeras i förhållande till andra kategorier som t.ex. kön och klass.

Genom att se på etnicitet som ett språkligt och diskursivt fenomen, och som en process, studerar jag hur etnicitet skapas i ett livshistoriematerial. Etniska kategoriers innehåll är i sig själva inte föremål för min undersökning, utan de skrivpraktiker som är med och konstruerar tillhörigheter till grupper, gemenskaper och utanförskap. En livshistoria är å ena sidan ett redskap för att berätta om något eget, om jaget, det egna unika livet, å andra sidan en berättarform som för att vara trovärdig och förståelig är byggd på gemensamma synsätt i kulturen. Berättelser pendlar alltid mellan det unika i berättarens liv och det allmänna i berättarnormer och kulturella värderingar som omger människor. Språket betraktas som avgörande för hur vi uppfattar och tolkar världen. Jag studerar livshistorierna som handlingar men också som diskursiva utsagor. Jag använder mig av diskursanalys där jag har sett diskurser som kommunikativa händelser som dels reproducerar diskursiva ordningar, dels förändrar diskurser genom kreativa språkbruk. Just språket som något som

både begränsande och förändrande studerar jag i en (del)analys av modalitetsmarkörer och av vem som görs till uttalarare av utsagor.

Etnicitet (och kultur som ofta används synonymt) är något som människor ofta förhåller sig till när de markerar en skillnad mellan dem själva och andra människor, när tillhörighet med någon och/eller avstånd till någon understryks. När får sådana tillhörigheter, i fråga om etnicitet betydelse, i vilka sammanhang och livssituationer i berättelsen? Och hurdana betydelser får de? Den etnicitet som det analyserade materialet skapar är oftast finlandssvenskhet eftersom berättelserna är skrivna av finlandssvenska kvinnor, men jag har inte som avsikt att avgöra graden av finlandssvenskhet hos de skrivande kvinnorna. En analys av uttrycken för etnicitet (berättelser om andra, synsätt på kultur som ofta används på motsvarande sätt som etnicitet) och finlandssvenskhet kan problematisera hur det finlandssvenska skapas i en livshistorietext, och därmed är kontextbundet och språkligt konstruerat. Avhandlingen behandlar finlandssvenska kvinnors livshistorier och hur finlandssvenskhet konstrueras i och uttrycks i dessa. Det finlandssvenska undersöks teoretiskt med hjälp av begreppet etnicitet. Vanligtvis uppfattas inte finlandssvenskar som en etnisk grupp utan mera som en språklig minoritet, även om många finlandssvenskar upplever att de har en finlandssvensk identitet som går utöver den språkliga dimensionen. Eftersom etnicitet enligt sociologisk nyare teori skapas i interaktion med andra etniciteter, bl.a. för minoriteter i interaktion med en majoritet, kan det finlandssvenska tänkas skapas i motsats till och i jämförelse med det finska. Etnicitet ser jag som en öppen och rörlig kategori, som performativt, heterogent och processartat. I undersökningen har etnicitet en dubbelroll: det är en diskursiv faktor med vars hjälp livshistorieberättarna konstruerar sina berättelser om vissa delar i livet. Uppfattningar om etnicitet lånas och tas avstånd från. För det andra är etnicitet något som byggs samman med andra identitetskategorier som kön, ålder och samhällsklass.

Språket brukar anses vara det som i hög grad särskiljer finlandssvenskar från andra finländare, men språket är endast en aspekt på vad det finlandssvenska konstrueras av. Jag antar att finlandssvenskhet är heterogent och föränderligt samt konstrueras diskursivt i den skrivande processen. Livs-

historier gör det möjligt att studera etnicitet och identitet genom att man kan studera hur jaget och den andre konstrueras i berättelsen, texten. Hur andra framställs, hur de är eller inte är i berättelserna säger något om hur berättarna uppfattar sig själva.

Min forskningsfråga är hur det finlandssvenska tar sig uttryck i livshistorier. Det intressanta med att studera etnicitet i livshistorier är just strävan att påvisa det föränderliga i förståelsen av etnicitet. En livshistoria innehåller många mindre berättelser om olika episoder i en människas liv. Beroende på berättelsens kontext får etnicitet olika betydelse, ser olika ut och har olika innehåll. Hur varierar uttrycken för etnicitet beroende på berättandets kontext? I vilka situationer görs etnicitet och det finlandssvenska i berättelserna och vilka olika betydelser har dessa i deras berättelser? Jag vill här poängtera att när jag talar om berättelser, menar jag inte hela livshistorier utan de otaliga mindre berättelser som ingår i en livshistoria. Hur konstrueras det finlandssvenska och i vilka sammanhang i historien om det egna livet sker det? Vilka tecken finns och hur inordnas de i diskurser? Finns det några övergripande diskurser kring etnicitet i livshistorierna? Hur skapas hierarkier, relativitet och dualismer i berättelserna? Jag är intresserad av hur det etniska refereras och ges betydelse för att berätta något, en händelse eller kanske för att förklara en skillnad mellan berättaren och en annan i berättelsen, för att förklara ett bemötande som berättaren har varit med om eller en handling som hon har gjort.

Livshistorier som forskningsmaterial ger möjligheter att studera hur subjekt och diskurser skapas genom berättelsekonventioner. Att studera det finlandssvenska i berättelser av skribenter som inte blivit tillfrågade att skriva om det ämnet verkar kanske långsökt. Men då en utgångspunkt har varit att se på etnicitet och därmed också finlandssvenskhet som något konstruktionistiskt kan ett livshistoriematerial vara fruktbart. Eftersom det inte på förhand finns ett färdigt innehåll som skribenten tar ställning till och eftersom analysen utgår från kategorin etnicitet som något relationellt har jag studerat ämnet finlandssvenskt som något språkligt och föränderligt i livshistorien. Berättelser i form av livshistorier har gett ett spännande perspektiv i och med att de också kan anses vara relationella i den me-

ningen att de är processer. Frågan har kommit att mera kretsas kring hur finlandssvenskhet görs än vad det är, eller man kan också uttrycka det som att *hur* det görs är en aspekt på vad det är.

En av avhandlingens utmaningar har varit att avgöra när det handlar om etnicitet i livshistorierna. Det speciella med detta material är den bredd och rikedom som det bjuder på. Att såväl innehåll som längd i livshistorierna varierar kraftigt – några har skrivit en sida medan andra har skrivit närmare hundra sidor – ledde in mig på metodologiska frågor om hur detta material bäst kunde analyseras. Hur skulle jag kunna hitta mönster i berättelserna om min frågeställning då det skrivna ser så olika ut? En annan fråga gällde i hur hög grad de skrivna livshistorierna kan tas för historier om finlandssvenskhet? Vad är det finlandssvenska i livshistorierna? Och det som finns skrivet om det finlandssvenska, hur mycket gäller det finlandssvenska kvinnor överlag? De livshistorier som jag har analyserat har inte lästs som redogörelser av vad som faktiskt har hänt eller som en avspiegling av livet utanför berättelsen. Samma händelser kan berättas på många olika sätt och olika berättare tolkar händelser på olika sätt. Berättelserna ses inte som uttryck för hur det faktiskt var/är, inte heller som direkta reflektioner av en viss kulturell identitet eller av inre psykologiska upplevelser. Utifrån flera exempel, hämtade ur ett rikt livshistoriematerial skrivet av finlandssvenska kvinnor, kan jag däremot visa hur etnicitet uttrycks och skapas i berättelsen om det egna livet.

Varje individ tillhör många kategorier och gränsdragningar mellan kategorier görs hela tiden. I individuella berättelser görs gränsdragningar med hjälp av språket, och därför är frågan om hur detta sker viktigt för analysen. En analys som tar i beaktande olika berättelsestrategier och kombinerar detta med vad berättelsen handlar om visar på det komplexa och mångfacetterade i konstruerandet av etnicitet och identitet. Jag har utgått från att etnicitet, i likhet med allt identitetsskapande är något performativt och heterogent. Att studera etnicitet som process och performans innebär att formen är särskilt viktig i analysen. Särskilt diskursanalys är lämplig för att ta sig en öppen och väldigt olika texter, när man analyserar ett brokigt material. Problemen med representativitet är av underordnad betydelse i ett

konstruktionistiskt perspektiv, som utgör grunden till alla slags diskursanalyser. Av diskursanalytiska ansatser har jag främst använt mig av den inom diskursteorin. Diskursteorin håller sig på en inomdiskursiv nivå, som innebär att man inte söker förklaringar till varför en berättelse eller utsaga ser ut som den ser ut utanför diskursen (Wreder 2007, 45). Det har inte varit relevant att förklara varför kvinnorna skriver som de gör utgående från den individuella bakgrunden. Men att inte alls hänvisa till något utanför diskursen har heller inte varit min målsättning utan förkunskaper och forskning om etnicitet och finlandssvenskhet används som ramar i analysarbetet. Diskurser har ofta presenterats kort och gott som olika sätt att tala (Mills 1995, 2-5). Följande förslag på hur diskurs kan förstås ger Abdedal m.fl (2006, 702): "The very notion of discourse is usually understood as a collection of related texts, constituted as speech, written documents, and social practices, that produce meaning and organize social knowledge."

Människan har alltid sökt förstå sig själv och sin omvärld genom att berätta, muntligt eller i skriven form, om sina egna upplevelser, tankar och drömmar. Berättelser ger struktur, sammanhang och mening åt våra erfarenheter. I fokus för den här avhandlingen står en speciell typ av berättelser: livshistorien. Livshistorien karakteriseras av att det är en berättelse som en person berättar om sitt liv eller valda delar av sitt liv. Den forskning som använder sig av livshistorien undersöker ofta ur olika aspekter och perspektiv hur människor skapar identitet (Johansson 2005, 23), vilka diskurser de använder och hur dessa uttrycks i livshistorien.

Livshistorier innehåller mängder med mindre berättelser där temat kan vara invävt på en rad olika sätt till skillnad från texter som är mera avgränsade och explicit handlar om undersökningsfrågan, i det här fallet finlandssvenskt och finlandssvenskhet. Diskurser om det finlandssvenska används i berättelser av finlandssvenskar om sig själva för att visa vad de är eller vad de inte är, vad de vill eller inte vill representera, men dessutom skapas varierande och nya förståelser av det finlandssvenska i språket, i texten som skrivs.

Livshistoriegenren följer vissa outtalade regler om hur en livshistoria ska skrivas, och vad som är ett "gott" liv är kulturellt och kollektivt. Orden och berättelserna formar budskap som berättar något om världen där

de uppkommit. Samtidigt kan berättelser påverka och förändra synsätt, synen på hur saker förhåller sig. Denna dubbelhet, hur berättelser påverkas i sin tillblivelse av världen runt omkring och hur den som skriver berättelsen väljer vilken syn han/hon för fram av alla alternativ karakteriserar alla berättelser. I självbiografiska texter är variationerna och valmöjligheterna särskilt stora, genren är mera fri än många faktatexter som utgått från ett avgränsat tema. I de livshistorier jag använder mig av, är temat jaget och livet och det säger sig självt att ett sådant tema är oändligt brett. Samtidigt finns det ett tryck att följa vissa berättarkonventioner, både innehållsmässigt och i sättet att skriva, som att det till genren hör bl.a. att berätta om barndomen och uppväxten. Ofta ingår händelser som enligt skribenten har haft betydelse för hur hon har utvecklats:

När man skall summera sitt liv förefaller det naturligt att ta fasta på händelser som kan betraktas som riter: skolstart, konfirmation, studentexamen, giftermål etc. som i sig innebär en ny status, en förändring i livet för den det berör. Jag kommer att ta fasta på dessa och andra till synes betydelsefulla händelser, tankar och skeden i mitt liv. En sådan berättelse blir i allra högsta grad subjektiv, färgad av känslor, förändrad ur det ursprungliga pga. minnesfel. (109)

Ett diskursanalytiskt perspektiv på berättelser innebär att det kan finnas flera olika diskurser kring en kategori, t.ex. etnicitet och finlandssvenskhet, och att de antar många former. Detta perspektiv på livshistorierna tar hänsyn till berättande som sådant, till berättarsammanhanget och rösten som talar i berättelsen, inte bara till de betydelser som förmedlas kring ett visst tema. Diskursanalys öppnar upp för ett kreativt tänkande genom att det material som studeras är en rik källa för såväl kollektiva mönster och diskurser i skivandet, som personliga upplevelser. Bara ett litet utdrag på några meningar ur en berättelse påminner om hur många frågor som skulle kunna ställas till texten. För att kunna förstå etnicitet som något föränderligt och som något diskursivt har jag närläst utsagor där det ingår element om etnicitet och finlandssvenskhet i berättelserna. Det är möjligt att jag hade fått andra svar på frågan hur det finlandssvenska uttrycks om jag exempelvis hade intervjuat människor om det finlandssvenskas bety-

delser, än genom att analysera temat i livshistorier som samlats in utan att specifika frågor ställts till skribenterna.

Finlandssvenskar är som minoritet och grupp rätt mycket utforskad. Det finlandssvenska och finlandssvenskhet har studerats ur en rad olika synvinklar och varit föremål för omfattande vetenskaplig forskning. Med jämna mellanrum kommer det ut rapporter om finlandssvenskars levnadsvanor, värderingar, språkkunskaper och upplevelser. Ofta blir minoriteter, både i forskning och i allmänhet, beskrivna med stereotypa och allmänna uppfattningar om gruppen. Forskning som kan ifrågasätta homogena uppfattningar om minoriteter, som finlandssvenskar, är därför särskilt viktigt. I min analys av finlandssvenska kvinnors livshistorier frågar jag vilka nya uttryck av det finlandssvenska som kommer fram. En uppfattning om finlandssvenskar är t.ex. att en finlandssvensk identitet långt bygger på språket. Det finns också vissa traditioner som förknippas med det finlandssvenska, och en uppfattning om att det är en ekonomiskt välställd och privilegierad grupp. Genom att titta på livshistorier skrivna av finlandssvenskar kan jag studera hur dessa uppfattningar konstrueras och omkonstrueras. Att studera det finlandssvenska i ett livshistoriematerial är unikt och spännande, särskilt eftersom livshistorierna är fritt berättade. Det är en ny infallsvinkel i forskning om finlandssvenskhet. Avhandlingen utgör också ett viktigt bidrag till projektet Kvinnoliv i Svenskfinland eftersom den fokuserar på de två centrala begreppen som var utgångspunkt för livshistorieinsamlingen, nämligen kvinnoliv och livshistoria.

AVHANDLINGENS UPPBYGGNAD

Avhandlingen har sju kapitel. Efter inledningskapitlet följer i kapitel två en utförligare presentation av mina teoretiska ansatser. Kapitel två behandlar de teorier om etnicitet som denna avhandling bygger på. Etnicitet som en del av identitet diskuteras, samt vad ett intersektionellt perspektiv på klass, kön och etnicitet innebär. Jag diskuterar vad min teoretiska syn på etnicitet, som något relationellt, innebär för analysen av ett livshistorie-

material. Eftersom skribenterna till livshistorierna är finlandssvenskar ger jag en presentation av den finlandssvenska språkgruppen i Finland samt av forskning om finlandssvenskar och finlandssvenskhet. I det tredje kapitlet går jag igenom de metodologiska ansatserna och presenterar hur jag har läst de livshistorier jag använder mig av. Det är här ofrånkomligt att säga något om relationen mellan livet och berättelsen och jag diskuterar min syn på denna. I detta kapitel redogör jag för de val av metoder och analysverktyg som jag har gjort. I kapitel fyra och fem visar jag vilka diskurser som berättarna använder sig av i fråga om de studerade temana. Det fjärde kapitlet inleder avhandlingens analysdel med en analys av diskurser kring etnicitet i livshistoriematerialet. Frågor jag ställer mig är vad etnicitet handlar om, vilka betydelser och synsätt det kläs i. Är det något orubbligt, handlar det om blodsband, härkomst, om språkpraktiker eller handlar det om självvalda tillhörigheter till ett kollektiv? Har man själv en etnicitet eller är det andra som i högre grad tillskrivs etniciteter? I det femte kapitlet studerar jag närmare utsagor om det finlandssvenska. Vad är finlandssvenskt, vad är det som inte är finlandssvenskt i förhållande till det andra? Finns det ett klassperspektiv med? Vad vill man ta avstånd från, vad vill man närma sig i det finlandssvenska, och i vilka sammanhang?

Hur interagerar kön med finlandssvenskhet och finns det exempel på samband där kön, klass och kategorin finlandssvenskt och finlandssvenskhet konstrueras i förhållande till varandra? I kapitel fyra och fem skapar jag generella kategorier utgående från innehållet i livshistorierna och använder utsagor från historierna för att illustrera generaliseringarna. I kapitel sex analyserar jag de retoriska berättarstrategier som skribenterna använder i konstruerandet av det finlandssvenska. Utgångspunkten är att skrivandet som handling används i skapandet av etnicitet. I detta kapitel blir det språkliga som handling, i form av modalitetsmarkörer överordnat men jag särskiljer inte heller i de föregående analyskapitlen det språkliga från det innehållsmässiga. I hela avhandlingen väver jag samman frågor om vilka diskurser det finns om etnicitet och finlandssvenskhet med frågan om hur de används, hur de konstrueras i berättelserna. *Hur* kvinnorna talar om etnicitet och finlandssvenskhet visar på synsätt på dessa. Ordningen mellan

temana är såtillvida irrelevant, att den tolkning som står först inte betyder att den är viktigare än den av mina tolkningar som står sist. I stället tänker jag mig att alla temana verkar tillsammans för en helhetsförståelse av det föränderliga i etnicitet. I kapitel sju sammanfattas resultaten. Jag har studerat de specifika berättelser där det finlandssvenska ingår. Jag kommer inte att förhålla mig till berättelserna i sin helhet och därmed beakta formen för helheten, utan analysen är koncentrerad enbart till det sammanhang i texten som innehållet refererar till. Detta sammanhang kan vara väldigt litet och begränsa sig till några meningar i en del fall. Jag återkommer till detta i kapitel tre, om metodval och hur jag gjort i analysen av livshistorierna.

2 ETNICITET SOM RELATIONELLT OCH INTERSEKTIONELLT

I det här kapitlet redogörs för de analytiska ansatser som min analys tar avstamp i. Den teoretiska utgångspunkten för arbetet har varit socialkonstruktionistisk forskning där etnicitet ses som en flertydig och föränderlig social konstruktion som varierar i tid och rum. Det finns ingen enkel definition på vad etnicitet är. Den har olika betydelser för olika människor, på olika platser och under olika tider. Det som de flesta forskare (Eriksen 1993, Sintonen 1999, Barth 1969) dock länge varit överens om är att etnicitet är något relationellt. Enligt Steve Fenton (2010) som ger en översikt av de centrala diskussionerna i sociologin om etnicitet och ras varierar uttrycken av etnicitet kulturellt, politiskt och ekonomiskt. Etnicitet i likhet med allt annat identitetsskapande – jag ser här etnicitet som en del av eller en slags identitet – skapas och förändras i möten med det/den andra. Den process som formar människors identitet, de föränderliga konstruktioner genom vilka både den förste och den andre diskursivt formas och omformas är ständigt pågående (Hall 1997). Mera än en enhetlig teori är etnicitet en beteckning på ett brett intresseområde som handlar om härkomst och kultur på olika sätt (Fenton 2010, 3). Etnicitet refererar till sociala konstruktioner av härkomst och kultur, till de betydelser och klassificeringssystem som är uppbyggda kring dessa. Människor har inte etniciteter eller kulturer, snarare konstruerar de en idé om ett samhälle som är uppbyggt kring dessa attribut (ibid 2010, 3).

Identiteter är aldrig fullständiga och ändras utifrån hur vi föreställer oss att andra ser oss (Hall 2000). Det här innebär att identiteter och positioner som finlandssvenskar skapas och förändras i olika situationer, möten och kontexter. Den här infallsvinkeln hör samman med socialkonstruktionistiska tänkesätt som grundar sig på synen att verkligheten skapas och förmedlas genom berättelser. Att uppfatta språket som producent av sociala struk-

turer är typiskt för konstruktionistiska uppfattningar. Enligt Vivien Burrs (1995, 2) definition av socialkonstruktionism bygger den på en föreställning om att det inte finns någon verklighet som är bestämd av enbart yttre förhållanden, utan hur vi uppfattar världen beror på det historiska och kulturella sammanhanget. Socialkonstruktionismen förhåller sig därmed också skeptisk till åtskillnaden mellan subjektiv och objektiv verklighet.

Identiteter konstrueras som skiftande diskursiva resurser och är relationella, ofullständiga och instabila (Woodward 1997). Identiteter ses som relationer och positioner snarare än egenskaper. Identiteter konstrueras av två samtidigt verkande axlar, mellan skillnad och likhet. Skillnader lever parallellt med kontinuitet och likhet (Hall 1997, 236). Man kan beskriva någon mera utgående från likheterna med någon annan eller mera utgående från skillnaderna, eller genom att beskriva båda. Identiteter formas och omformas genom ständigt pågående interaktionsprocesser samtidigt som de befästs och innefattar en viss kontinuitet genom upprepande av handlingar. Den nutida teoretiska diskussionen om etnicitet inom sociologin har flera paralleller till diskussionen om hur identitet brukar förstås inom den symboliska interaktionismen. Enligt denna uppfattas samhället som föränderligt och anses vara i avsaknad av en fast struktur. Perspektivet används oftast vid kvalitativa metoder och ett mikromaterial, som också mina citat kan antas vara. Enligt den symboliska interaktionismen tolkar människor kontinuerligt verkligheten, och mening skapas i social interaktion med andra människor. Interaktionen sker genom språkliga symboler. Den kan därmed anses vara performativ (t.ex. Butler 1990, Hall & Du Gay 1996; 1999, Benhabib 1992). I processen där andra namnges och konstitueras, konstrueras samtidigt den samme, den som talar. Den andre anges oftast med stor bokstav för att visa att det rör sig om ett abstrakt begrepp och inte en viss person. Jag använder mig inte av stor bokstav då jag anser att stor begynnelsebokstav trots allt bidrar till att personifiera ett substantiv och kan tolkas ge det större betydelse än den (förste) som det skrivs i motsats till. Denna andra kallas den som är i motsats till någon. Konstruktionen av ”vi” och ”de andra” förmedlar en tolkningsram där olikheter är hierarkiskt inordnade och där ”jag” definieras i kontrast till ”dem”. Stereotypa framställningar av sociala grupper

är en del av skapandet av ”oss” och ”de andra”, det ”normala” och det ”avvikande”. Därför är berättelsen om den andra en outtalad berättelse om jaget, om hur jag är eller rättare sagt om hur jag inte är. Människor blir varse sig själva genom den andre. Det är inför dennes blick som jaget blir medvetet om sig själv. Berättelser om möten, relationer och andra torde sålunda vara viktiga för förståelsen av hur det finlandssvenska skapas och förändras. Men också enbart att berätta om sig själv säger något om identitets- och etnicitetsuppfattningar beroende på kontexten. Kontexten innebär här, som jag tidigare nämnt inte sådana bakgrundsfaktorer som inte kommer fram i texten, utan den position och kontext varifrån subjektet talar i texten eller det sammanhang där livshistorien skrivits. Skriver jag om mig själv i Frankrike eller för en fransk läsekrets ger jag min finlandssvenska identitet en annan roll i texten och det finlandssvenska skrivs annorlunda än för andra finlandssvenskar. Refererande till andra används som jämförelser som förklarar hurdan berättaren själv är. På engelska har termen ”othering” använts för att belysa hur andra används i skapandet av den som talar. ”Othering” – på svenska kunde termen annorlundagöra användas² – hänvisar till den process som skapar en distans mellan oss och dem. Det finns olika typer av annorlundagörande: genom att dra gränser mellan de kategorier dit vi räknar oss och kategorier dit vi räknar andra, genom olika typer av benämningar när ”vi” refererar till andra och genom att beskriva andra som annorlunda. Annorlundagörande, d.v.s. att göra någon annorlunda, är en process i vilken någon, oftast en person eller grupp, blir definierad som den andre i relation till den förste. Ett exempel är när finländska män i Kanada framhäver sin flitighet genom att gärna berätta hur lata andra folkslag på deras arbetsplatser är (Sintonen 2000). Via föreställningar om de andra berättar männen om sig själva. Det finländska skapas på så sätt i beskrivningen av de andra som får utgöra motsatser till hur finländarna är.

² Den engelska termen othering används allmänt av nordiska och svenska forskare, medan annorlundagörande – som är långt och klumpigt som ord – har inte (än) haft någon större genomslagskraft i den svenska forskningslitteraturen.

Ett synsätt som ifrågasätter auktoriteten och autenticiteten hos begreppet etnicitet måste beakta framställningssätt (Hall 2000, 231, Fenton 2010). I enlighet med dessa resonemang har jag valt att lyfta upp framställningens betydelse för min analys. Framställningen i sin tur påverkas av genren och vilken roll den spelar för de berättelser jag analyserar. Att man försöker följa de krav som genren ställer syns på de ursäkter som en del har skrivit i eller bifogat historierna. De ursäktar sig för att de inte har skrivit en ”riktig” livshistoria. Ursäktandet förekommer flitigt även i andra livshistorieinsamlingar eller självbiografier (Fahlgren 1987, Makkonen 1993, Sand 1998). Många har bifogat så kallade följebrev med livshistorierna. I följebreven uttrycks ofta hopp om att bidraget ska vara till nytta, men också ursäkter för att språket inte är det bästa och tankar om att berättelsen kanske inte har så mycket att ge mottagarna. Det här påminner också om att det framför allt är livshistorier skribenterna skrivit, inte berättelser om finlandssvenskt och finlandssvenskhet. Att livshistorieskribenter styrs av uppfattningar om hur en livshistoria bör se ut kommer också fram i antologin *Biografiska betydelse. Norm och erfarenhet i levnadsberättelsen* som tvärvetenskapligt behandlar berättelser och självbiografiskt berättande (Östman & Marander-Eklund 2011).

ETNICITET SOM PROCESS OCH SPRÅKLIGA HÄNDELSER

Mitt syfte är att studera etnicitet och finlandssvenskhet i finlandssvenska kvinnors livshistorier. Resan till denna frågeställning har dock inte varit klar och enkel. Jag började mitt analysarbete med att fråga efter finlandssvenskhet och hur denna såg ut i livshistorierna. Ganska snart märkte jag att det som jag definierar som finlandssvenskt inte behöver vara det för skribenten och det som skribenten talar om kan handla om finlandssvenskhet även om jag inte ”ser” det. Mitt perspektiv flyttades mera från att studera det finlandssvenska som en bestämd kategori som skulle kartläggas,

till att analysera etnicitet diskursivt. Frågan omformulerades till att handla om hur etnicitet görs. Fortfarande kvarstod frågan om vad som handlade om det finlandssvenska. Eftersom det i skapande av det finlandssvenska ingår andra, både etniciteter, nationaliteter, kulturer samt normer kring det finlandssvenska valde jag etnicitet som analytiskt begrepp. Därefter märkte jag att avgörandet för när det handlar om etnicitet och när det handlar om något annat, var mer än komplicerat. Det kunde lika gärna handla om kulturella skillnader utanför det finlandssvenska, om regionala skillnader och skillnader som har med landsbygd och stad, klass och social status att göra, med familjetraditioner med mera, som med det som antas ha med det finlandssvenska att göra. Begreppet etnicitet är ett teoretiskt och analytiskt begrepp i min undersökning vars innebörd beror av sammanhang och formas intersektionellt och beroende av språkanvändning. Jag har ingen fast definition av vad kategorin innehåller utan jag analyserar hur det skapas och uttrycks. Men jag utgår från att finlandssvenskar som grupp kan studeras med i fråga om etnicitet, eftersom den uppfyller etnicitetsforskare syn på vad etnicitet är.

Sedan 1990-talet har det vuxit fram en mera diskursanalytisk forskningstradition på området etnicitet och etnisk identitet inom sociologin. Denna forskning uppehåller sig mycket kring diskurser om etniska grupper, och hur dessa skapas, som frågor kring vi och andra och vilka symboler, uttryck, tecken och element som kommer fram i dessa relationer och möten. I denna tradition är språket viktigt att studera. Språket utgör en performativ akt. Att skriva sin livshistoria är att konstruera etnicitet genom tillgängliga, av kultur och samhälle påverkade, språkliga verktyg. Ett performativt synsätt på etnicitet betonar upprepningar och stabilitet, liksom förändring och kontinuitet, i skapandet av det etniska (Gordon 1998; 2002, Lempiäinen 2002, Molina m.fl. 2003). Det finlandssvenska uttrycks som olika diskurser, förhandlingar samt praktiker beroende på situation och möten med människor, dvs. kontexten. Med hjälp av symboler, språk och tolkningar av historien och omvärlden skapas en känsla av tillhörighet, ofta genom åtskillnad och uteslutning av dem som inte hör till den föreställda gemenskapen (Ålund 2000).

Att ”göra” identitet innefattar olika aspekter av framträdanden, förhandlingar och självtolkningar. I livshistorier görs identitet bl.a. genom att berättarna förhåller sig till och konstruerar både skillnader och likheter till andra. De skriver så att säga in sig i det som är lika dem och tar avstånd från sådant som är olikt dem. Hur detta görs kan besvaras genom att studera sammanhanget där detta ingår och hur tecken och element i en diskurs omtalas/skrivs. Frågan är hur tillgängliga diskurser används för att berätta om erfarenheter. *Hur* kvinnorna skriver kan visa på motstånd, brott eller reproduktion av normer och diskurser (Søndergaard 1996).

Kultur och etnicitet har som begrepp närmat sig varandra. Kultur har blivit ett centralt begrepp i etnicitetsforskningen eftersom kulturen för många kommit att ersätta eller sammanfalla med etnicitet. Det beror på att både etnicitet och kultur i forskningen alltmer ses som betydelsystem som uppstår diskursivt i förhandlingar med andra (Geertz 1973). Under beteckningen kulturell identitet kan lokal, nationell, regional och etnisk identitet sammanfattas. Det kan vara svårt att avgöra om enskilda avsnitt i texterna främst handlar om kultur, etnicitet eller om andra kategorier. Det är jag, som forskare, som har verktyg att teoretiskt analysera vad det handlar om i berättelsen:

Sociologists need to give the people they study the space to tell stories where they are free to construct meaning within a framework that make sense to them. It is then the sociologist's task to unravel this meaning, and give it a sociological framework – not the other way around (May 2001b, 279).

Etnicitet produceras som språkliga händelser och berättandet ses som aktivitet. Enligt Teppo Sintonen (1999, 150) beror det på kontexten vilka diskurser om Finland och finländare som förmedlas då etnicitet betraktas som något som oavbrutet produceras i olika diskurser. Finns det ett syfte med att förklara sig själv, ge en särskild bild av sig själv eller ge tyngd åt och försöka övertyga om sina värderingar kan etnicitet, t.ex. det finlandssvenska diskursivt göras till en del i berättelsen. Det kan anges som orsak till varför något skett, varför kvinnan gjort ett val eller andra betett sig på ett visst sätt. En

finlandssvensk kvinna skriver i ett sammanhang mera om att vara kvinna, medan hon i ett annat sammanhang ger det finlandssvenska större betydelse. När används det finlandssvenska som diskurs, och hur? Det finlandssvenska är både likt och olikt det rikssvenska, det finska eller andra etniciteter i olika kontexter. Diskurserna får betydelse genom de kontexter där de framträder (Hall 1997, 222).

KLASS, KÖN, ETNICITET – ETT INTERSEKTIONELLT PERSPEKTIV

I takt med att kvinnovetenskaplig forskning allt mer betonat skillnader mellan kvinnor har också intresset för kvinnors *olika* livserfarenheter ökat, samt för sambanden mellan deras tolkningar av livserfarenheter och de diskurser som finns att tillgå om kön, men också andra kategorier som klass och etnicitet. Kategorin kvinnor hör ihop med andra kategorier som klass och etnicitet och produceras genom maktrelationer och kamper i olika tider och på olika platser (Skeggs 1997, 27). Vilka skillnader som är med och skapar subjekt och som betyder mer än andra skillnader bestäms av olika maktrelationer (Ahmed 2000, 113). Det finns alltid en risk att skillnader blir naturliggjorda och förstärks om man bara pekar på vilka skillnader som finns. Det är därför viktigt att studera *hur* skillnader skapas, och hur de olika kategorierna är sammanlänkade med varandra. Det säger något om instabiliteten och föränderligheten i diskurserna, men kan också visa på eventuella motstånd mot hegemoniska diskurser.

Jag studerar även hur flera kategorier som etnicitet, klass och kön är sammanlänkade, dvs. hur de upprätthålls och ändras i relation till varandra i olika sammanhang och kontexter. Detta synsätt brukar numera gå under namnet intersektionalitet (Lykke 2003, Staunes 2002, de los Reyes & Mulinari 2005). Ett intersektionellt perspektiv ställer frågor om hur makt vävs in i uppfattningen om identitetskategorier som kön/genus, sexuell läggning, religion, ålder, klass, och etnicitet (de los Rey-

es & Mulinari 2005, 9-10, Lundahl 2006). Den intersektionella blicken analyserar hierarkier mellan kategorier som etnicitet, kön och klass, och hur dessa hierarkier samspekar och uppstår. Det betyder konkret i den här avhandlingen att jag studerar vilka diskurser om det finlandssvenska som är gällande, och vilka diskurser om klass och kön som kopplas till det finlandssvenska. Det innebär ett maktperspektiv, att jag är medveten om att diskurser konstruerar maktförhållanden. Man kan inte uttala sig om det finlandssvenska helt utanför det diskursiva fältet, det finns begränsningar om vad som kan sägas, som har med maktförhållanden att göra, vilka hegemoniska diskurser som finns i vår kultur och vårt samhälle. Men delvis kan förstås diskurserna ändras och olika variationer konstrueras hela tiden.

Floya Anthias och Nira Yuval-Davis (1983; 1992) som har analyserat kopplingen mellan kön och etniska relationer hävdar att kön som symbol och metafor är grundläggande för diskurser om etniska och nationella tillhörigheter. Konstruktionen av etnisk tillhörighet grundar sig diskursivt på föreställningar om kön. Kvinnor fungerar dels som biologiska och symboliska bärare av etniska kulturer och nationer, dels innehåller diskurser om etniska grupper föreställningar om kvinnligt och manligt i olika hög grad. Föreställningar om kön används till exempel för att legitimera exkluderandet av grupper som inte tillåts tillhöra nationen (Yuval-Davis 1997). Kvinnornas roll som bärare av diskurser om det finlandssvenska, om det finns en könsuppdelning i innehållet i diskurserna blir härmed intressant att studera. Johanna Söderholm (1998, 264) har t.ex. i sin analys av materialet kommit fram till att särskilt språkets, ”modersmålets”, betydelse – att tala och föra det svenska språket vidare till barnen – ofta hört till kvinnornas ansvar. Föreställningar om etnicitet grundar sig på föreställningar om skillnader mellan manligt och kvinnligt. Utan könsskillnader skulle mycket av innehållet i etnicitetsdiskurser gå förlorade. På samma sätt bärs etniska skillnader upp av klasskillnader. Olika skillnader upprätthåller varandra.

Kön kan inte uppfattas som något givet och stabilt i en livshistoria utan kön produceras både i skriv- och läsprocessen (Järviluoma 2003,

57).³ Detsamma kan sägas om klass och etnicitet. Etnicitet, klass och kön är kategorier som produceras, upprätthålls och ändras i relation till varandra. De betydelser och skillnader – mellan en själv och andra i fråga om etnicitet, kön och klass – som uppstår i texten kan därför inte ses som statiska. Skillnader kan inte vara statiska kategorier och identiteter, eftersom kategorier hela tiden interagerar med varandra (Lykke 2003, 49), och hur det sker beror bl.a. på kontexten. I en livshistoriekontext har berättarsammanhanget och språket som kontext betydelse för hur det finlandssvenska görs. Livshistorieskribenter kan vilja förklara sig om de inte följer normen eller kan ta avstånd från stereotyper om en tillskriven grupptillhörighet, t.ex. stereotypa uppfattningar om etniska grupper som hör samman med diskurser av klass, etnicitet och kön. Detta kan ske mer eller mindre omedvetet och subtielt, genom olika ordval och grammatikaliska tecken, berättarrösten/röster, modalitetsmarkörer och andra språkliga och berättartekniska verktyg (mera om detta i metodkapitlet).

FINLANDSSVENSKHET – ETNICITET, SPRÅKTILLHÖRIGHET, KULTUR

Jag ger här en kort översikt över den ”officiella” versionen av vad som menas med finlandssvenskar. Även om jag har ett diskursanalytiskt perspektiv i min avhandling, finner jag det viktigt att delge för min läsekrets vad

³ Jag förstår kön, precis som etnicitet, som något som skapas i interaktion mellan människor, och är i ständig förändring. Kön iscensätts hela tiden och genom upprepningar reproduceras och förstärks föreställningar om kön. Att tillhöra könet kvinna innebär att förhålla sig till de normer som hör ihop med könskategoriön kvinna (Butler 1990), normer som varierar historiskt och kulturellt. Hur kvinnligt och manligt definieras och vilken betydelse de ges bestäms av den diskurs som har tolkningsföreträde i den aktuella kontexten. Till uppdelningen i kvinnor och män knyts sedan föreställningar om vad som är typiskt och normalt för kvinnor respektive män. Men föreställningarna om kvinnor och män får inte samma värde, t.ex. definieras egenskaper som leder till underordning och som anses som mindre värda som normala egenskaper för kvinnor. Dessa är bl.a. passivitet, svaghet, mjukhet och naturlighet.

den kategori som jag forskar i brukar betyda. Dels kan det vara intressant för läsare som inte är förtrogna med ämnet att få lite bakgrundsfakta till vad som brukar menas med finlandssvenskar för att få ett historiskt sammanhang till analysen. Dels finns det ingenting i presentationen av finlandssvenskarna som grupp utåt sett som motsäger ett diskursanalytiskt perspektiv på enskilda människors personliga berättelser. I berättelserna förhåller sig ju skribenterna också till ”officiella” och i samhället förankrade, historiska uppfattningar om finlandssvenskar och det finlandssvenska. De diskurser och utsagor som analyseras belyser bredare sociala processer där dessa ingår.

Med finlandssvenskar menas oftast personer som är födda och uppväxta i Finland och anger svenska som sitt modersmål. Finlandssvenskarna utgör knappt 290 000 eller 5,4 % av landets befolkning.⁴ Det finns också andra generationens finlandssvenskar utomlands och finlandssvenskar som flyttat utomlands och bytt medborgarskap. De flesta finlandssvenskar utomlands bor i Sverige där det finns runt 60 000 finlandssvenskar. Svenskfinland kallas det område i Finland där finlandssvenskarna huvudsakligen bor. Svenskfinland utgörs huvudsakligen av två smala kustområden, det ena längs Finska viken från Pyttis till Åland, det andra längs Bottniska viken mellan Sideby i söder och Karleby i norr. Det finns svenska skolor, ett svenskt universitet, finlandssvenska förlag, dagstidningar, teatrar, radiokanaler och en TV-kanal.

Sociologisk forskning om finlandssvenskhet har utförts av flera forskare (bl.a. Allardt & Starck 1981; Herberts 2008; Sundback 2006). En genomgång av tidigare forskning ges av McRae (1997). Inom den kulturvetenskapliga forskningen har också forskning om finlandssvenskar och finlandssvensk kultur och identitet haft en framträdande plats. I antologin *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävande kulturana-*

⁴ Den finländska språkstatistiken började föras år 1880. Se Kangas & Kangasharju (2006) för en beskrivning av språkförhållandena i Sverige och Finland på 1700-talet, och kring tiden för nationsbygget. I boken beskrivs hur språkens betydelse och användningsområden har förändrats fram till idag.

lytiskt perspektiv (Lönqvist m.fl.2001) redogörs t.ex. för olika antropologiska utgångspunkter, om mötet mellan finnar och finlandssvenskar, om finlandssvenska kulturyttringar, och symboler i den finlandssvenska kulturen⁵. Mellan år 2000 och 2003 genomfördes ett projekt, finansierat av Finlands Akademi och Riksbankens Jubileumsfond, med namnet Svenskt i Finland – finskt i Sverige inom vilket bl.a. arbetet med den här avhandlingen inleddes. Projektet har resulterat i fyra delar av ett bokprojekt – också det med namnet *Svenskt i Finland – finskt i Sverige* (2006). I fyra volymer undersöks likheter och olikheter mellan Finland och Sverige. Volymerna behandlar influenser i historien mellan de bägge länderna (Bladh & Kuvaja 2005), språket i samhället ur olika aspekter (Kangas & Kangasharju 2006), finskt och svenskt näringsliv (Aunesluoma & Fellman 2006), migrationsmönster och identitet (Junila & Westin 2006).

Gemensamt för den nyare forskningen om finlandssvenskar är synen att finlandssvenskarna är en heterogen grupp. Ett exempel är projektet *Bitar av samma pussel? Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland* (Klinkman 2010) som undersöker hur framställningar av det svenska i Finland skapas i sociala processer och hur tillhörigheter skapas diskursivt, narrativt, metaforiskt och retoriskt. Projektet visar på komplexiteter, anpassning, förhandlingar och motstånd som ingår i finlandssvenska identitetskonstruktioner. Bilden av den finlandssvenska verkligheten framstår som mångtydig även om den samtidigt bygger på starka dikotomier. Dikotomierna är bl.a. kultursvensk/bygdesvensk, lokalt/nationellt och enspråkigt/tvåspråkigt. Dessa dikotomier utgör också diskurser som KLLiv-texterna förhåller sig till.

Den finlandssvenska etniciteten har undersökts empiriskt med utgångspunkt i människors känslor av samhörighet, bl.a. vad som bidrar till en stark finlandssvensk identitet (Ståhlberg 1995, 26-36). Det innebär underförstått att alla inte har en lika stark finlandssvensk identitet.

⁵ Här åskådliggörs uttryck för etnisk identitet och den finlandssvenska självbilden. Olika etniska markerar tas upp, som strömmingsmarknader, sångfester och bastuseder

Finlandssvenskarna skiljer sig socialt obetydligt från den finsktalande befolkningen men uppvisar till skillnad från de flesta etniska och språkliga minoriteter en stor inre variation i fråga om social ställning. De socioekonomiska skillnaderna är stora trots gemensamt språk och gemensamma institutioner. Finlandssvenskar förekommer i alla samhällsskikt. Finlandssvenskarna har olika vardagsliv, livsstilar och värderingar. En ny trend angående språklig identitet bland de svenskspråkiga i landet kan skönjas och tyder på ganska klar språklig polarisering bland finlandssvenskarna. Det finns en stor grupp, ca 20 procent som upplever sig som tvåspråkiga och lever tvåspråkigt i vardagen (Herberts 2008). Samtidigt finns en annan rätt stor grupp mera enspråkiga finlandssvenskar som oftast lever i en mera enspråkigt svensk vardag och känner sig mer eller mindre begränsade eftersom de anser sig ha bristfälliga kunskaper i finska. Tvåspråkiga individer kan känna sig som finlandssvenskar i allra högsta grad och därför betraktas numera tvåspråkigheten som en del av finlandssvenskhet. Hur språket kommer fram i livshistorierna och konstrueras som en del av det finlandssvenska, om det finns beskrivningar av tvåspråkighet som norm och eftersträvanvärt eller om det finns de som poängterar vikten av det svenska, av enspråkighet som finlandssvenskt, är något jag kommer att se närmare på. Jag antar att det tvåspråkiga lyfts upp som positivt i enlighet med undersökningar om attityder kring språk och språkidentitet bland finlandssvenskar. På tvåspråkiga orter bör man gärna vara tvåspråkig eller behärska finska bra, på enspråkigt svenska orter blir enspråkigheten troligen inget problem. Att gå över gränser aktualiserar hur gränserna ser ut och vilka diskurser det finns om det finlandssvenska på olika arenor. Därför är det intressant att särskilt studera gränsöverskridanden och motstånd, kritik mot normer i livshistorierna. Här studerar jag också klassdiskurser som något som hör ihop med det finlandssvenska. Till dessa hör vissa manligt och kvinnligt kodade praktiker. Kan man utläsa ur citat föreställningar om kön som är bundna till en finlandssvensk etnicitets- och klasstillhörighet? Hur förhåller sig finlandssvenskarna till t.ex. bilden av finlandssvenskar som en välbärgad överklass, och ingår kön som del i denna diskurs?

En utgångspunkt och förkunskap för min studie är att finlandssvenskar som grupp utgör en föreställd gemenskap på samma sätt som nationer. Nationalism bygger på en känsla av gemenskap och samhörighet mellan medborgare inom en nation. Men egentligen existerar inte någon nationell gemenskap i konkret bemärkelse (Anderson 1983). Den är bara en ”föreställd” eller ”tänkt” gemenskap. Nationer är föreställda som gemenskaper eftersom de är så stora enheter att människor inte kan känna alla i dem. Gemenskapen kan dock vara mer än verklig för enskilda personer också om den är föreställd. Finländare gör Finland till ett gemensamt hemland via socialt och narrativt förmedlade uppfattningar om Finland som de delar med andra. Finlandssvenskar skapar och upprätthåller likaså föreställningar om finlandssvenskar som grupp och om olika grupper av finlandssvenskar i olika delar av landet. Sådana föreställda gemenskaper är exempelvis kategoriserande av Helsingforsborna, ålänningarna och österbottningarna som särskilda grupper med egna särdrag och intressen. Både lokal tillhörighet och språktillhörighet kan uttryckas som delar av etniska identiteter. Människor kan också uttrycka både gemensamhet med finlandssvenskarna som en större grupp och samtidigt gemensamhet med hela Finland (Åström 1994). De kan uttrycka bindningar både till t.ex. det lokala, till minoriteter och det nationella. En liknande slutsats har Susanne Österlund-Pötsch (2003) dragit när hon analyserade etnisk identitet bland finlandssvenska emigrantättlingar i Nordamerika. De finlandssvenska ättlingarna utomlands hade en frihet att utforma sin etniska identitet. Deras etniska identitet byggde på ett personligt engagemang. Många av informanterna i Österlund-Pötsch studie ansåg att det etniska ”arvet” medförde ett betydande mervärde i deras liv, och de jobbade aktivt för en gemenskap med andra finlandssvenskar i sitt nya hemland. Österlund-Pötsch benämner denna typ av etnisk identitet *American Plus*, det vill säga individen känner sig både som amerikan och som finlandssvensk ättling.

Olika diskurser om finlandssvenskar som grupp har utvecklats och förekommit ända sedan början av nationsbygget då den nationella karaktären idealiserades. När finlandssvenskarna började särskiljas som grupp från de finskspråkiga finländarna har diskurser av finskspråkiga och finlandssvenskar som två olika grupper börjat förekomma och förekommer

fortsättningsvis inom både samhällsdebatt, politik och forskning. Dessa diskurser har bidragit till att förstärka och upprätthålla gränser mellan grupperna. Under mer än ett århundrade har t.ex. symboliska diskurser av finländare använts för att skapa en kollektiv bild av den finländska nationalkaraktären (McRae 1997, 151). Sida vid sida med bilden av finlandssvenskar som en grupp, lever diskurserna av regionala och lokala grupper. Olika uppfattningar om människor beroende på varifrån i landet de kommer är allmänt förekommande, t.ex. om österbottningar, ålänningar, och nylänningar. Innehållet i diskurserna om t.ex. finlandssvenskarna förändras också i takt med allmänna uppfattningar om etnicitet och nationell identitet. Medan en del hävdar att det endast är språket som skiljer finlandssvenskarna från den finska befolkningen i Finland menar andra att det utöver språkskillnaden finns en särskild finlandssvensk kultur som återspeglas i vissa traditioner såsom Luciafirandet och Svenska dagen (6.11) – en flaggdag som hedrar det finlandssvenska arvet. Skärgårdsliv och att resa midsommarstång är aktiviteter som av många uppfattas som en del av den finlandssvenska kulturen. Att se på finlandssvenskheten som något som handlar om enbart språk eller som en särskild kultur åtskild från det finska kan sägas utgöra två olika synsätt, ytterligheter på en axel. Oftast omfattar finlandssvenskar ett synsätt mitt emellan, dvs. språket ses som en del av den etniska identiteten, finlandssvenska vanor och traditioner som en annan del, och bägge delarna är på olika sätt interagerande med varandra.

Ett försök att definiera vad som kännetecknar etniska grupper har gjorts av Erik Allardt (1981), som i övrigt har gjort sig känd som bl.a. forskare i finlandssvenskhet. Allardt har satt upp fyra nödvändiga kriterier som måste uppfyllas av medlemmarna i en definierad etnisk grupp. Varje medlem måste uppfylla något av kriterierna för att kunna räknas in i gruppen:

- 1 Självkategorisering (självidentifikation)
- 2 Härstamning
- 3 Specifika kulturdrag, t.ex. förmåga att tala ett speciellt språk.
- 4 En social organisation för interaktionen både inom gruppen och med personer utanför gruppen.

Det första kriteriet kan antas finnas med i livshistoriematerialet eftersom en viss självkategorisering kan ha skett bara genom att skribenten valt att skicka in sin livshistoria till en insamling riktad till finlandssvenskar. Hur kategoriseringar av sig själv som finlandssvenskar i övrigt sker i livshistorierna samt hur de tre övriga kategorierna syns i materialet kommer att belysas i den diskursiva analysen av valda citat om etnicitet och finlandssvenskhet. Alla kriterier uppfylls om finlandssvenskar och därför kan begreppet etnicitet också användas i denna studie av finlandssvenskhet. Jag har valt att använda begreppet etnicitet i min avhandling, väl medveten om att det för många är ovant att tala om finlandssvenskar som en etnisk grupp. Men jag använder begreppet för att den teoretiska diskussionen i sociologin om etnicitet som något relationellt passar bra för min förståelse av det finlandssvenska. Det finlandssvenska konstrueras bl.a. i och med möten med den andre. Det beskrivs bl. a. genom hierarkiseringar av vem eller vad som är mer eller mindre finländska och finlandssvenska än andra. Den andre har emellertid inte, lika lite som "den förste" (jaget), en fast och oföränderlig identitet. Det är i processer, här i berättelser, som den förste och den andre skapas. Beroende på plats och livssituation växlar denna hierarkiska ordning. Etnicitet och finlandssvenskhet antar olika betydelser i olika sammanhang. I ett sammanhang framställs tecken som hör till etnicitet som något positivt, medan det i ett annat kan representera något negativt. Gemensamt för de citat som jag refererar är att de ger uttryck för finlandssvenskhet och/eller etnicitet.

Jag har ett narrativt perspektiv på livshistorierna. Det narrativa perspektivet innebär att jag tar i betraktande berättelsernas karaktär som livshistorier. Jag intresserar mig bl.a. för de vändpunkter och händelser i livsberättelserna där etnicitet och finlandssvenskhet kommer upp. Ett antagande är att diskursiva förståelser av etnicitet och det finlandssvenska används på en mängd olika sätt i berättelser om livet och erfarenheter som kvinnorna beskriver. Det finlandssvenska konstrueras också i samband med andra tillhörigheter, som klass och kön, och olika livssituationer kan förstås med etnicitet som lins.

Under perioden 1880-1990, från det att den svenskråkiga befolkningen räknades för första gången, har det skett en stark konsolidering av de svenskspråkiga vilket gör att det är möjligt att tala om finlandssvenskar som en etnisk grupp med stor självmedvetenhet (Lönnqvist 2001, 16-20). Min syn på etnicitet som något som skapas i interaktion hör samman med nutida livshistorieforskarens syn på livshistorier som en identitetsskapande process där jaget konstrueras. Identitet är i likhet med etnicitet något som ständigt är i omvandling, som skapas och uttrycks i interaktion med människor och det omgivande samhället.

Analysmetoden som jag använt är diskursanalys där jag dels studerat uttryck av och utsagor om det studerade temat finlandssvenskhet, dels tittat på hur det språkligt uttryck och retoriskt framställs som sant och övertygande. Jag antar att etnicitet är processartat i livshistorierna och beroende på kontexten i berättelsen, både på innehållsmässig nivå, dvs. när i livet det berättas. Samtidigt är det starkt förbundet med lingvistiska drag och hur det skrivs visar på kulturella förståelseramar om etnicitet och finlandssvenskhet som var rådande i alla fall på 1990-talet då livshistorierna skrevs.

Fyra frågor är i fokus för denna avhandling. Den första är vilka betydelser etnicitet har i livshistorierna. Jag ställer frågan vad kvinnorna säger om etnicitet. Vilka slags samhälleliga diskurser hänvisar de till i sina sätt att berätta om ämnet? Hur använder de etnicitetsdiskursen i sina berättelser och hur formar etnicitetsdiskursen jagpersonerna, subjekten, i berättelserna? Den andra frågan är vad det finlandssvenska består av i livshistorierna, och hur det förstås i förhållande till livshistorien samt kategorierna klass och kön. Finns det synsätt på kvinnors del i upprätthållande av en finlandssvensk etnicitet? Hurdana könsnormer förutsätter och innehåller olika diskurser om det finlandssvenska? När får etnicitet betydelse, i vilka sammanhang i berättelsen? Den tredje frågan är ”Hur används språket och berättandet i skapandet av det finlandssvenska?” I sociologisk teori bildning om etnicitet är särskilt skapandet av ett ”vi” och ”de” centralt. Är konstruerande av ett vi något som syns i livshistorierna genom språkanvändningen? Jag antar att användningen av vi, man och jag kan analyseras som ett led i att göra etnicitetsdiskurser. Skrivs det finlandssvenska ge-

nom ett jag eller ett vi och hur görs detta? Språkets och berättandets andel går igenom alla tre frågor, men denna tredje fråga ser närmare på rösten i berättelsen, på de berättarstrategier som används i skrivandet av det finlandssvenska. Den fjärde frågan, som följer på de tre tidigare frågorna är: Till vad används etnicitet och vart leder det?

3 LIVSHISTORIER SOM PROCESS OCH PERFORMANS

I detta kapitel ges först en presentation allmänt om livshistorieforskning och den narrativa vändningen i sociologin, därefter presenterar jag de metodologiska synsätt som jag har använt mig av för att läsa och analysera livshistorierna. Jag ger också en presentation av materialet. Jag presenterar hur jag gått till väga i analysen av materialet, vilka urvalsgrunder och vilken analysmetod jag använt mig av.

LIVSHISTORIEFORSKNING I SOCIOLOGIN OCH DEN NARRATIVA VÄNDNINGEN

Det vetenskapliga intresset för berättelsen och hur den skapas har lett till uppkomsten av ett tvärdisciplinärt forskningsfält som benämns narrativa studier eller berättelseforskning (Johansson 2005, 17). Intresset för narrativ forskning och användandet av livshistorier som forskningsmaterial inom samhällsvetenskapen har ökat sedan 1980-talet (Johansson 2005; Roos 1987, 20). I Finland har livshistorieforskningen varit särskilt omfattande med bl.a. Matti Hyvärinen (2004), Marja Kaskisaari (2000), Anni Vilkkö (1997) och Jeja-Pekka Roos (1987) som exempel på några som har använt sig av livshistorier. Etnicitet i livshistorier har studerats bl.a. av Laura Huttunen (2002) som undersökt vilken betydelse ”hem”, det lokala och det globala får för människor som flyttar från ett land till ett annat. Frågorna har studerats i självbiografiska texter, skrivna av invandrare i Finland med perspektiv på plats och tillhörighet.

Grunden till det ökade intresset för livshistorier och berättandet ligger i uppfattningen att den sociala verkligheten är språkligt konstruerad, och att livshistoriegenren och analyser av livsberättelser kan öka kunskapen om

den sociala verkligheten (Chamberlayne m.fl. 2000). Inom samhällsvetenskaperna har det överlag skett en språklig vändning i utforskandet av många samhällsfenomen. Livshistorieforskningen kan beskrivas i form av ett skifte: ”från livshistoria till livsberättelse, från erfarenhet till text och från vad till hur” (Johansson 2005, 275). Narrativiteten beaktas allt mera och diskuteras i livshistorieforskningen (t.ex. Hyvärinen 1998, Silius m.fl., 1998, Rosenwald & Ochberg 1992). Den narrativa vändningen består kort sagt av en problematisering av språket och hur vi konstruerar verkligheten genom språket.

Den narrativa vändningen som ägt rum har dock inte resulterat i någon konsensus om vad det narrativa egentligen är. Begreppet narrativitet tolkas och används på olika sätt inom olika områden, beroende på material och vetenskapliga discipliner. Det kan användas för att beskriva undersökningens material såväl som analysmetoden (Eskola och Suoranta 2005, 24). Det är ett vitt begrepp som inte bara handlar om att studera berättelser utan också har kommit att handla om en konstruktionistisk kunskapsyn som tar språket i betraktande i analysen av samhället och det sociala. De olika särdragen som kännetecknar narrativa material, och den mångfald som ett narrativt material kan innebära, gör att det finns en mångfald av analysmetoder. Gemensamt för all narrativ forskning är dock att det är berättelsen i form av meningsskapande verktyg som står i fokus.

Den tidigare diskussionen om förhållandet mellan fakta och fiktion i livshistorier har avtagit. Det är inte lika viktigt att diskutera livshistoriernas verklighetsförankring om det inte längre är självklart att det finns en objektiv sanning om berättarna. När gränsen mellan fakta och fiktion har luckrats upp har nya möjligheter för att analysera erfarenheter, minneshistorier och självbiografier öppnats (Ramazanoglu & Holland 2002, 86). Det innebär att tanken på representativitet i en traditionell mening överges. I ett mera relativistiskt perspektiv som motsätter sig representativitetstanken är alla texter lika betydelsebärande och äkta. Det finns inte mera sanna och korrekta berättelser än andra, bara olika berättelser (Järvinen 1996, 20). En persons subjektiva eller sociala identitetstillhörighet kan inte i sig själv bli synlig och observerbar för någon annan. Det är endast genom tecken och symboler vi kan visa vilka vi är eller vad vi skulle vilja vara. Livshistorien kan ses som ett sådant tecken.

De forskare som placerat sig på det narrativa forskningsfältet har ofta gjort klart att jaget och berättelsen hör ihop och att livshistorier är ett slags presentationer av jaget (Rosenwald & Ochberg 1992; Gubrium & Holstein 2000). Man intresserar sig alltmer för hur berättaren gör sin verklighet förståelig för sig själv (Gullestad 1996, Riessman 1993, Nilsen 1996, Löyttyniemi 2004). Detta är nödvändigt om man inte ser livsberättandet som något statiskt utan som en process, som tar form i ett samspel mellan skribenten och samhället. Text, skribent och läsare är starkt förbundna med varandra i produktionen av texter och betydelser. Självbiografisk forskning handlar idag allt mera om hur människor uppfattar och ger betydelse åt erfarenheter, livet och samhället, och mindre om att studera vad människor faktiskt har erfarit i en realistisk mening. Jag vill poängtera, även om det kan förefalla självklart, att ett livshistoriematerial inte ger svar på frågor om den upplevda verkligheten för x antal år sen utan handlar om hur upplevelser tolkas av berättaren när hon skriver sin livshistoria. Syftet är inte att förklara hur det verkligen var, huruvida det är sant eller inte det som kvinnorna berättar, utan att se på innebörden i det som berättas. Berättelserna analyseras med fokus på betydelseskapande. Kollektiva normer och narrativa mönster för hur olika teman och händelser berättas, och hur de placeras in i historien om livet, är aspekter som är viktiga för analysen i narrativt orienterad forskning (Roberts 2001, 8). Man vill synliggöra hur fenomen (i mitt fall etnicitet) konstrueras. Man frågar vilka diskurser det finns, men framför allt hur de konstrueras. Textens lingvistiska struktur påverkar produktionen av diskurser, samtidigt som varje skribent utformar en text utgående från sina egna val och ståndpunkter. Diskurser är både konstituerande och konstituerade.

Jag förenar mitt synsätt på etnicitet som något relationellt med synen på livshistorier som en arena där skribenterna skapar sig själva på och genom diskursiva fält och i förhållande till andra. Att berätta sin livshistoria är en aktiv handling som sker i relation med en publik, med lyssnare eller läsare. Varje livshistorieberättare konstruerar sin livsberättelse i förhållande till andra (Miller 1994, 5-6; Järviluoma 2003, 57; Smith 1993, Vilkkö 1992, 119;

Hyvärinen 1998)⁶. Dessa är inte bara fysiska personer utan även diskurser, normer och tänkesätt som samhället består av. Berättandet visar på olika förhållningssätt till och på avståndstaganden från samt accepteranden av rådande normer och diskurser. I livsberättelserna används de regler, diskurser och tolkningsramar som individuella och kollektiva händelser, erfarenheter och föreställningar kan organiseras kring. Kvinnorna tolkar och försöker förstå sig själva i sitt berättande (jfr Freeman 1993; Cosslett m.fl. 2000).

EN LIVSHISTORIA – MÅNGA BERÄTTELSE

Livshistorieforskning är ett brett forskningsområde som inkluderar studier av historiska texter om liv, dagböcker, livshistorieintervjuer och skrivna självbiografiska berättelser.⁷ Det finns inte någon klar definition på vad en livshistoria är. Skriftliga självbiografier som inte är avsedda för publicering och som är skrivna av anonyma berättare har inom den sociologiska forskningen oftast gått under namnet livshistoria (Bernler & Bjerkman 1990, 57). Jag använder förutom begreppet livshistoria också begreppet berättelse för att visa att jag dels ser på KLiv-materialet som berättelser om liv, dels inte använder mig av hela livshistorier utan berättelser i livshistorierna. De livshistorier som jag använder är självbiografiska berättelser där huvudperson och berättare är samma person. Livshistorierna uppfyller kriteriet för självbiografiska berättelser, dvs. berättaren är både det observerande subjektet och objektet för utforskande och minnet (Smith & Watson 2001). Livshistorien är en berättelse om ens eget liv skriven av en själv.

⁶ Det här blir särskilt tydligt i berättelser om förlust och sorg där jaget har skakats om ordentligt och huvudpersonen i berättelsen försöker finna sig själv åter (Saresma 2007). Huvudpersonerna i dessa berättelser uppehåller sig mycket kring en annan, en förlorad anhörig, men genom att skriva om relationen till henne/honom berättar de också om sig själva.

⁷ För introduktioner till livshistoriemetoder och den narrativa ansatsen, se exempelvis Chamberlayne m.fl 2000; Denzin, 1989; Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998; Johansson 2005.

Temporalitet, att det ingår en början, ett mittparti och ett slut i en logisk ordning, brukar anses vara ett nödvändigt kriterium för vad som kan kallas en berättelse (Denzin 1989, Elliott 2005, 7). Detta uppfylls i livshistorier i fråga om att berättelsen oftast följer livets kronologi, med början i barndomen, ungdomslivet, vuxenlivet och med slutet i nutiden. Typiskt för en livshistoria har ansetts vara att den berättar om subjektets utveckling i mer eller mindre kronologisk form och att den har en linjär intrig som binder samman olika erfarenheter och händelser i livet (bl.a. Makkonen 1993, Öberg 1999, 81; Riessman 1993). Händelserna i berättelsen följer ofta tidsmässigt efter varandra. I sina biografiska projekt bygger människor upp en kontinuitet och en helhet av livssituationer och erfarenheter som i övrigt är föränderliga och svåra att fånga (Fischer-Rosenthal 2000, 116). I nyare forskning uppfattas livshistorier dock allt mera som förhandlingar som inte ger uttryck för någon rak livsbana (t.ex. Löyttyniemi 2004). Berättarna pendlar från nutid till dåtid, minns och förhandlar med sig själva. Berättelserna är ofta fragmentariska, ett minne kan leda till associationer till andra minnen.

Formen för berättelsen och vad som berättas påverkas av idéerna om hur en berättelse skall se ut, vad den bör innehålla liksom av medvetenheten om självbiografien som genre. Ofta antas livshistorier vara ett slags sammanfattningar på ett långt levt liv. Livshistorier kännetecknas också av att människor försöker berätta så goda och trovärdiga berättelser om sig själva som möjligt (Vilkko 1997, Liljeström 2004). De vill föra fram en bra bild av sig själva (Jokinen 2004, 120). Genom att berätta om sina liv berättar människor också om hur de vill bli sedda.

SOCIAL KONTEXT OCH ANVÄNDANDET AV KULTURELLA BERÄTTARFORMER

Att skriva sin livshistoria är ett identitetsskapande projekt och livshistorier kan förstås som berättelser om identitet (May 2001a, 87; Somers 1994, Kehily 1995, 23, Kosonen 1993, Giddens 1991, 75-80). Till skrivpro-

cessen hör att ta itu med frågor om sig själv och hur man blev den man är. Det innebär att jaget skapas i och genom berättandet. För den skull föreslår Gubrium och Holstein (2000, 104 – 107) att essentiella slutsatser om författarna bakom livshistorierna bör undvikas eftersom självkonstruktioner inte är endimensionella. Livshistorier är, precis som människors identiteter överlag, situationsbundna, sammansatta och varierande beroende på tid och rum. De ser olika ut beroende på när de berättas. En historia som återberättas är alltid lite annorlunda än den förra versionen av samma historia. Konstruktionen av en livshistoria är en form varigenom individen presenterar de delar ur det förflutna som är relevanta för henne/honom idag (Bjerén 2010, 9). Därför är en livshistoria både en berättelse om det förgångna och om skapandet av ett jag i nuet, när berättelsen skrivs. Berättelsen om livet är aldrig avslutad, som en av skribenterna i materialet noterar: ”Vad jag här har skrivit är ändå ingen avslutad berättelse. Olika avsnitt kommer ännu att växa, saker kommer fram, mognar” (101).

Subjektet formas och skapas i och genom språket och berättelsen (Kaskisaari 2000, Miettinen 2002). Det här innebär att jag som forskare i första hand studerar de diskurser som producerar kategorier som kvinnor och kvinnligt, finlandssvenskt, finskt och svenskt och inte kvinnors och finlandssvenskars erfarenheter i det förflutna. Det går hand i hand med den lingvistiska vändningen i samhällsforskningen, att större fokus läggs på språkliga diskurser i stället för på människors erfarenheter. Det är tolkningarna av erfarenheter som kan studeras, inte erfarenheterna i sig (Scott 1991, 793). Jag förnekar ändå inte att det skulle vara sanna berättelser om verkliga erfarenheter som jag studerar. Erfarenheterna är en del av kontexten bakom tolkningarna, de skrivna berättelserna, liksom samhället där berättelserna skrivits. Att helt skilja på berättelserna och det liv som människor levt skulle innebära att livshistorierna inte säger något om skribenternas liv. En berättelse om ett liv handlar om verkliga upplevelser men upprepar aldrig helt det levda livet som sådant. I livshistorien möts det levda livet och olika kreativa sätt att berätta om detta (Vilkko 1997, 54-55; Kaskisaari 2000, 33).

Frågan om hur kontexten ska tas i betraktande har diskuterats inom livshistorieforskningen. Särskilt i sociologin är det av intresse att inte bara analysera texter som texter, dvs. göra en rent lingvistisk analys utan att anta att den språkliga formen säger något mera, har någon innebörd och säger något om den kontext och det samhälle som omger skribenterna. Här uppstår då frågan om vad som kan anses höra till berättelsens kontext. Enligt Marianne Liljeström (2004) finns det i livshistorien två kontexter, den tid då historien utspelades och den tid och det samhälle då livshistorien skrivs. Dessa kontexter är, enligt mig, omöjliga att skilja åt i berättelsen. De uttryck för finlandssvenskhet och etnicitet som kommer till uttryck i berättelserna är beroende både av den tid som skribenten befinner sig i, i skrivögonblicket samt den tid när erfarenheten uppstod. Det som skrivs om dåtiden speglas alltid mot berättarens samtid (Lejeune 1989). De erfarenheter och diskurser som finns tillgängliga inom ramen för berättandets konventioner under en given plats och tid, både den plats det berättade inträffar men också den tid då berättelsen skrivs ned är med och påverkar hur berättelsen utformas. De här båda kontexterna påverkar växelvis varandra.

DISKURSANALYS AV ETT LIVSHISTORIEMATERIAL

Att göra analyser av berättelsens olika former har traditionellt sett varit mera förhärskande i lingvistiskt orienterad narrativ teori men har blivit allt vanligare också i samhällsvetenskapliga studier (Chamberlayne m.fl. 2000). Ofta kombineras frågan om *hur* en berättelse berättas med frågan om *vad* som berättas (Törrönen 1997, Gubrium & Holstein 2000), och berättelsens struktur kan användas som ett redskap i en analys av berättelsens innehåll (Hyvärinen 1998, 320). Gubrium & Holstein (2000) förespråkar en blandning mellan aspekter av hur (berättartekniker) samt vad en berättelse handlar om (ämnesområdet och innehållet). Ett mål med att använda sig av blandning av metoder är att förklara sociala fenomen ur flera synvinklar för att få en mera fullständig bild av vad det handlar om (May 2011,

166). En analys av både form och innehåll innebär att jag förutom diskursiva tecken om innehållet beaktar berättarstrategier såsom rösten, subjektet i berättelsen. Vem talar? Är det berättarens åsikt till följd av personliga erfarenheter, är det någon som får stå för ett synsätt eller ges åsikten i form av ett faktabaserat eller kollektivt språk? Berättarna använder sig av lingvistiska verktyg för att sammanfoga händelserna i berättelsen och förmedla en mening till läsaren (Riessman 1993, 18-19). Fokus läggs på livsberättelsen som en performans i vilken skribenten aktivt förhåller sig till olika dominerande berättelser eller diskurser. Betydelsen av en berättelses innehåll går inte att analysera skilt från hur innehållet förmedlas eller i vilket sammanhang innehållet framförs (Wetherell 2001). Det är kombinationen av beskrivningens utformning och sammanhanget där beskrivningen ingår som ger ett påstående en viss innebörd (Potter 1996, 44). Det är inte alla gånger lätt att bestämma ifall en analys handlar mera om form eller om innehåll. Distinktionen mellan form och innehåll är inte tydlig utan det finns glidningar mellan dessa. Metaforer t.ex. handlar både om mening och om vilka ord som används i texten (Fairclough 1992, 24-25).

Jag har ett diskursanalytiskt förhållningssätt i analysen av livshistorierna. Med diskursanalytiskt menar jag att jag ser på texterna som producer och förmedlare av diskurser. Diskursanalytiker utgår från att den sociala världen är språkligt förmedlad och att den förändras genom meningsskapande processer. Det är olika sätt att tala som ger betydelse åt upplevelser utifrån ett bestämt perspektiv för den som talar (Fairclough 1995, 135). En diskurs är en uppsättning utsagor, talade eller skrivna, i ett bestämt socialt sammanhang, liksom de mer eller mindre uttalade regler som reglerar vad som ”kan” och ”inte kan” sägas eller skrivas i ett visst sammanhang. Analysen i den här studien har gått ut på att blottlägga tecken som ingår i diskurser om etnicitet och finlandssvenskhet i livshistorier. Ett diskursanalytiskt förhållningssätt kräver inte att de studerade fenomenen måste tolkas i relation till hela livshistorien (Börjesson & Palmblad 2007). Denna undersökning går ut på att studera på vilka sätt olika tecken och element om det finlandssvenska förverkligas, testas, lånas, upprepas och används.

Handlingsutrymmet, skrivandet som handling, har också varit viktigt att studera. Hur diskurserna *skapas* och *formas* ger en mera komplex bild än att bara ”plocka fram dem” ur berättelserna. För att kunna studera hur det sker, är det viktigt att studera lingvistiska särdrag i texterna. Jag är intresserad av *hur* diskurser skapas och skrivs, och för detta passar särskilt en diskursanalys. Enligt Abdedal m.fl (2006, 702) är diskursanalys även lämplig för att studera kollektiv identitet, bl.a. etnicitet, som något relationellt eftersom aktörerna i en grupp även kan antas ha gemensamma språkliga praktiker och (re)producera den mening i det språk som de använder för att beskriva sig själva och sociala grupper. Det innebär att jag studerar hur kvinnorna i sina livshistorier, i positioner som finlandssvenskar, förhåller sig till och gör/skriver det finlandssvenska.

Till det diskursiva förhållningssättet hör att analysera livshistorierna intertextuellt.⁸ Intertextualitet kan betyda två saker (Jokinen 2004, 132): Å ena sidan lånar skribenten och reproducerar olika kulturella diskurser, å andra sidan är livshistorien som genre en intertext vars normer och konventioner skribenterna håller sig till när de skriver sin livshistoria. Intertextualiteten består i livshistorierna bl.a. av citat, hänvisningar till kända myter och berättelser och av ironi, samtidigt som det är tydligt att skribenterna följer en (o)uttalad norm om hur en livshistoria bör se ut. En parallell kan också dras till Goffmans (1959; 1981) dramaturgiska metaforisering av det sociala livet. Att framhålla den performativa dimensionen innebär emellertid inte att föreslå att identiteter inte är autentiska utan att de är situerade och produceras i social interaktion.

Mitt närmande till berättelserna karaktäriseras av att jag sökt både likheter och olikheter. Avvikande texter och undantag synliggör det normativa och dominerande diskurser kommer härigenom fram. Vilkkko (1998)

⁸ Begreppet intertextualitet används för att förklara vad en text är, hur den skapas, och hur den läses, och härstammar bl.a. från Michail Bakhtins (1988) teorier om det intersubjektiva dialogbegreppet. Det dialogiska tänkandet innebär för Bakhtin att all litteratur och konst skapas i ett ständigt pågående samtal mellan skaparna där varje konstverk är en ny replik i samtalet.

visar t.ex. att finländska kvinnor som har varit framgångsrika i sina strävanden att nå den ”normala” familjen inte skriver om detta, medan mindre framgångsrika kvinnor konstruerar sin livshistoria kring sina misslyckade försök att förverkliga denna målsättning. Vanessa Mays (2001a) analys av ensamförsörjarskapet i livshistorier visar hur kvinnor skriver i förhållande till rådande diskurser om heteronormativt familjeliv. De ensamförsörjande mödrarna skriver i dialog med uppfattningen att deras familjeform är mindre lyckad än kärnfamiljen där föräldrarna lever ihop. Dessa kvinnor försvarar sig och sin familjeform – de framhäver fördelarna med att ensam försörja sitt/sina barn – eller de återskapar diskursen om att idealen är en kärnfamilj där barn och föräldrar lever tillsammans. Min strävan är inte bara att visa på vilka uppfattningar, diskurser som är vanliga eller ovanliga utan också att studera hur fenomenet omskrivs. Ett sätt att undvika att göra generaliseringar som är reproducerande i fråga om sociala kategorier som kön, etnicitet och klass är att ta hänsyn till de vägar och sätt på vilka olikheter skapas och värdesätts. Jag fokuserar därför inte enbart på *vad* som sägs om finlandssvenskt, och om etnicitet utan också *hur* det sägs, vilka skillnader som skapas och på de skrivstrategier som används, medvetet eller omedvetet, i skapandet av dessa kategorier (jfr Staunæs 2003). Jag har analyserat de berättarstrategier och lingvistiska verktyg som berättarna använder sig av när de *gör* etnicitet. Jag har strävat efter att ge olika tolkningar till och flera svar på ett fenomen eller en fråga i berättelserna.

”KVINNOLIV I SVENSKFINLAND” – INSAMLING OCH MATERIAL

Jag studerar ett livshistoriematerial som samlades in av institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi år 1995. Den forskargrupp som arbetade med de insamlade livshistorierna bestod 1996-97 av sju forskare. Våra diskussioner och läsningar av livshistorierna har resulterat i ett flertal forskningsarbeten och i en gemensam bok, *I dialog med kvinnoliv* (1998). I läsningarna har bl.a. moderskap, arbete och finlandssvenskhet berörts. Gunilla Sand har gjort en sammanfattning av teman och tanke-

gångar i livshistorierna. Enligt henne finns en betoning på det besvärliga, kriser och kamper, samtidigt som det finns förmildrande drag och positivt tänkande, särskilt i slutet av berättelserna. Även Anna-Lena Keski-Nisula (1998) menar att fokus ofta är på svåra erfarenheter och orättvisor i berättelserna. Hon läser dem som ett uppror mot det orimliga, som en fråga till forskaren om ”detta är rimligt?” Sociologer som använt samma material som jag, KLiv-berättelserna, är Vanessa May (2001), Johanna Nevanperä (2000) och Johanna Söderholm (2002). Vanessa May har studerat ensamstående mödrars livshistorier och Johanna Nevanperä (2000) har studerat berättelser om mäns våld mot kvinnor i sju livshistorier. Vanessa May har gjort en narrativ analys där hon studerat hur ensamförsörjarskap ingår i berättelsen som helhet, vilken betydelse det har för skribenten. Johanna Söderholm har studerat finlandssvenskhet i livshistorierna i sin pro gradu-avhandling. Hon har framför allt kategoriserat vad det finlandssvenska handlar om – språk – självklar identitet, närheten till Sverige mm. Jag fortsätter på temat men tittar närmare på hur det finlandssvenska konstrueras genom språkliga processer. Det diskursteoretiska perspektivet, med särskilt språket och språkliga förhandlingar i fokus är nytt för det här materialet. Fortfarande används berättelserna som forskningsmaterial. Lena Marander-Eklund (2011) har gjort en ny läsning av en livsberättelse och analyserar gestaltningen av hemmafrun. Hon frågar sig på vilket sätt återspeglar erfarenheterna 1950-talets tidsanda och på vilket sätt tidsandan på 1990-talet. Livshistorieinsamlingen riktades till finlandssvenska kvinnor och hade rubriken ”Kvinnoliv i Svenskfinland”.⁹ Målsättningen var att kvinnor fritt skulle skriva om sina liv. Kvinnor i Svenskfinland uppmanades att berätta om sina liv enligt ett format som de själva valde. Uppmaningarna i den

⁹ Kvinnoliv i Svenskfinland var under åren 1995-2001 ett mångvetenskapligt forskningsprojekt. Dess syfte var att bidra till livshistorieforskning genom att analysera interaktionen mellan liv och text ur kvinnovetenskaplig synvinkel. Följande teman var relevanta för projektet: 1) kvinnoskap, moderskap, arbete och etnicitet, 2) livshistoria, självbiografi, subjektivitet och berättande.

broschyr som spreds i samband projektet var öppna (se bilaga). Inga bestämda frågor ställdes till kvinnorna som skulle skriva livshistorierna. I stället har jag efteråt ställt frågor till materialet. Berättelserna har öppnat upp ett innehåll och gjort att mina forskningsfrågor snävats in och fått den karaktär de fått. Materialets rikedom och bredd – det att skribenterna inte uttryckligen fått i uppgift att behandla det finlandssvenska utan sin livshistoria – har inneburit en särskild utmaning och möjlighet. Möjligheten ligger i att ”gå under ytan” och hitta diskursiva betydelse av det finlandssvenska som ingår i berättelserna, även om det inte explicit skrivs om det finlandssvenska. Hade jag frågat om finlandssvenskhetens betydelse av mina livshistorieskribenter eller bett dem skriva om hur det är att vara finlandssvensk hade de stannat upp kring denna frågeställning och mera skrivit om det finlandssvenska. Då hade jag fått ett större material om finlandssvenskhet men också flera allmänna, politiskt korrekta och officiella versioner av vad det finlandssvenska är, inte hur etnicitetsdiskurser upprepas i förståelsen av våra vardagsliv och av oss själva, utan att vi behöver vara medvetna om dem.

Kvinnorna som har skrivit de livshistorier jag analyserar har skrivit dem utan vetskap om vilka teman som skulle bli föremål för analys eller om hur livshistorierna kommer att användas inom forskningen. Insamlingen bar namnet *Kvinnoliv i Svenskfinland* som dock kan ha lett till att kvinnorna känt sig uppmanade att särskilt skriva om kvinnoskapet och om Svenskfinlands betydelse i deras liv. I några berättelser förefaller det vara så, men de allra flesta har varken betonat kvinnolivet eller Svenskfinland explicit i sina livshistorier. Enligt Gunilla Sand (1998, 35-36), som gjort en genomgång av materialet, kan skribenterna karaktäriseras på följande sätt: Åldersfördelningen är något ojämn, men avviker inte från motsvarande livshistorieinsamlingar.¹⁰ Den absoluta majoriteten av de skrivande kvinnorna var över 50 år gamla. Ca en fjärdedel var under 50 år. Den största åldersgruppen var

¹⁰ Bla. Eläköön mies –insamlingen 1990-1991 (Roos & Peltonen 1994) och Satasärmäinen nainen –insamlingen 1992-1993 (Piela 1993)

kvinnor i 50-60 årsåldern. De som är mellan 15 och 40 år utgjorde endast tolv procent av deltagarna. Yrke och utbildning framgår inte alltid av kvinnornas livshistorier. Men påfallande många har en merkantil utbildning eller vårdutbildning. En tredjedel saknar yrkesutbildning utöver folkskola, grundskola eller studentexamen. Andelen högskoleutbildade är rätt hög, cirka 16 procent. Av kvinnorna har 15 procent inte gett uppgifter om sin skolgång eller utbildning. Nästan alla i samlingen är skrivna av svenskspråkiga kvinnor som bor i Finland¹¹. Omkring en tiondedel är skrivna av kvinnorna bosatta utomlands. Några få har kommit från finskspråkiga kvinnor som har gift in sig i en svensk släkt.

Totalt uppgår materialet till ca 3000 sidor. De flesta berättelser omfattar runt 20-30 sidor men det finns också några som är enbart en halv sida lång samt några som sträcker sig över tvåhundra sidor. De riktigt korta livshistorierna är ett slags summeringar av livet. Alla livshistorier kan sägas vara summeringar av livet i högre eller mindre grad, men de som består av en halv eller en sida är i högre grad än andra en värdering av skribentens liv och går inte så mycket in på separata händelser i livet.

Barndomen och uppväxten har stor plats i de flesta av livshistorierna, precis som i motsvarande andra insamlingar.¹² Barndomen är central och en del av skapandet av jaget, i nuet. En av kvinnorna sammanfattar detta: ”Barndomen följer ju med oss livet ut och präglar oss och våra liv vare sig vi vill det eller inte” (117). För läsaren kan det vara mycket man inte får ta del av, även när det gäller centrala teman som familjeliv eller jobb. Den äkta mannen beskrivs ibland, men lika ofta inte alls. Då berättelsen behandlar maken handlar det ofta om negativa drag hos mannen, såsom våld, alkoholism, svek osv. Äktenskapet behöver inte närmare beskrivas utom

¹¹ Ca 40 % av kvinnorna bor i Nyland, 21 % i Österbotten, 13 % i Åboland, 4 % på Åland, 9 % på finskspråkiga områden och 12 % utomlands. Den största gruppen utlandsboende bor i Sverige.

¹² Bl.a. Eläköön mies 1993-1994 (Roos & Peltonen 1994) och Satasärmäinen nainen, 1991-1992 (Piela 1993).

då det på något vis är avvikande eller då skribenten kanske inte lever enligt den heteronormativa modellen eller familjenormen. Typiskt för KLiv-materialet är också berättelser om fenomen som var annorlunda under skribentens uppväxt i jämförelse med hur det är idag. Ett exempel är det fysiska arbetet förr som liksom mödrars och förmödrars arbete, beskrivs flitigt i finländska kvinnors livshistorier (Apo 1993, Sand 1998; Östman 1998). Många av KLiv-skribenterna som vuxit upp på landsbygden har utförligt redogjort för gårdens arbete och sin andel i jordbruket. Betoningen på arbetet utgör en kulturhistorisk dokumentation som förmedlar att arbetet har varit både nödvändighet och norm i samhället (Östman 2000).

Att vara nära de diskurser som man analyserar kan vara problematiskt. Det innebär att forskaren redan är bekant med materialet och därför missar självklarheter eller har förutfattade meningar och därför i förväg vet vad hon/han kommer att komma fram till (Jørgensen Winther & Phillips 2000, 28). Med detta i åtanke blir lösningen att försöka förhålla sig som en utomstående inför materialet, något som jag, som finlandssvensk och åbolänning, har försökt att tillämpa i mitt eget analysarbete. Vad jag avser är att jag har försökt studera för mig självklara saker med de nya ögon som den teoretiska ansatsen erbjuder. I praktiken har det inneburit att jag provat många tolkningsmöjligheter på ett litet avsnitt eller citat. Att forskarens egna erfarenheter påverkar den kunskap som produceras ser jag som en tillgång som tillför forskningen ytterligare dimensioner (Reinharz 1992, 258-263), inte som ett hinder. Jag försöker få ut det mesta av två förhållningssätt till materialet, d.v.s. av att jag som finlandssvensk är införstådd med en del av det jag studerar, samtidigt som jag försökt upptäcka sådana uttryck för etnicitet och finlandssvenskhet som är främmande för mig. Jag är medveten om att en icke-finlandssvensk kanske hade sett andra fenomen som uttryck för finlandssvenskhet i livshistorierna än jag, att jag kan ha varit hemmablind. Men närheten till materialet kan också ha gjort att jag varit lyhörd för sådant som en icke-finlandssvensk inte hade upptäckt.

EN TEXTTOLKANDE METOD

Jag har granskat temat etnicitet i ett flertal texter genom att lyfta ut utsagor, meningar, uttryck och ord för närmare analys. Jag har studerat de berättelser där det finlandssvenska ingår som tema, och studerat hur det görs till ett tema i den aktuella berättelsen samt vilka betydelser det får. När jag beskriver en händelse i livshistorien är det för att ge en kontext till vad de diskursiva konstruerandena refererar till och handlar om, inte för att analysera händelsen i sig. När jag refererar till kronologin i berättelserna betyder det inte att syftet är att presentera enhetliga, kontinuerliga berättelser utan att textens argumentation härigenom synliggörs (Ahlbeck-Rehn 2006, 83). Fram för allt klargörs vilka händelser och sammanhang som utsagor och citat hänvisar till. Kronologin säger något om hur förklaringar och argument görs till ingredienser i berättelsen. Det sätt på vilket olika delar interagerar med varandra i citat och berättelser säger något om betydelsen hos dessa delar. Hur livshistorien i sig ser ut som helhet och hur intriger är uppbyggda har för min frågeställning inte haft betydelse. Även om jag tar upp inledningarna och avslutningarna som ett slags sammanfattningar över livet och jaget, är det inte deras förhållande till andra delar i livshistorien som intresserat mig, utan dessa texters karaktär av sammanfattningar och vad de har att säga om etnicitet och identitet. Jag tänker mig att det i en sammanfattande avslutning och i en inledning, rubrik uttrycks mera explicit om kvinnornas identitetspositioner än i berättelserna i övrigt. Jag menar att dessa bör tolkas med beaktande av att de utgör delar med särskilda funktioner i livshistorierna, däremot inte kausalt i förhållande till andra delar av livshistorien.

Då livshistorieskribenterna inte skriver direkt om finlandssvenskhet gäller det att ”läsa mellan raderna” och identifiera de berättelser där etnicitet och finlandssvenskhet konstrueras och skapas. Vilka diskurser som är förhärskande kan studeras i en analys av meningar, ord, tecken i berättelserna. Tecken har mening och betydelse som utgör delar i diskurser. Kontexten är för det första platsen i berättelsen, hur diskursiva tecken inordnas i utsagor. För det andra finns kontexten utanför berättelsen, t.ex. 1990-talets debatt (fram till 1996 då livshistorieinsamlingen upphörde) och diskurser om finlandssvenskar, som berättarna förhåller sig till.

Jag har använt mig av en texttolkande metod. Under analysen av tecken på finlandssvenskt, svenskt och finskt samt diskurser om dessa, framstod de språkliga, lingvistiska verktygen alltmer intressanta och betydelsefulla för hur etnicitet konstrueras och skrivs i livsberättelsen. Enligt diskursteorin får ord betydelse av hur de skiljer sig från andra ord, snarare än från några yttre icke-språkliga kontexter. Av diskursteoretiker har jag funnit särskilt Norman Faircloughs (1992/1998) tankar kring diskursanalys användbara. Enligt denna, en kritisk diskursteori, är vårt användande av språk styrt av orsaker och effekter som vi inte alltid är medvetna om. Språket ses som ett socialt system snarare än en individuell och oförutsägbar aktivitet (Fairclough 1995, 53ff).

Diskurser består av tecken som får sin betydelse i relation till varandra. Tecknenas betydelse fixeras av distinktionen mellan dem (Laclau & Mouffe 2001, 105). Den fullkomliga diskursen är sluten eftersom varje teckens betydelse är fastlåst av relationerna till de andra tecknen i diskursen. Det är dock sällan som en diskurs är sluten eller ”hel”, och ett antal tecken kan betyda mer än en sak och sammanbindas med andra tecken på flera olika sätt. Detta gäller särskilt i min analys där frågan sällan utgör en egen avgränsad del utan på olika sätt ingår i berättelsen om livet och i berättelser om annat än det efterfrågade, dvs. det finlandssvenska. De alternativa betydelser som ett tecken skulle kunna ha, men inte ryms i en viss diskurs, kallas det diskursiva fältet. Detta fält består alltså av en mängd betydelser av tecken och tänkbara sätt att länka samman dem. Det diskursiva fältet i min avhandling utgörs av det finlandssvenska, av etnicitet och identitet. Tecken som är mångtydiga och inte kan fixeras i en viss diskurs kallas element.

De lingvistiska och retoriska medel, språkliga resurser, som används för att förmedla något, har varit viktiga i analysen. De språkliga resurserna kan enligt Jonathan Potter (1996, 113) indelas i två huvudgrupper; den ena arbetar med beskrivarens identitet, den andra skapar distans mellan beskrivaren och det som uttalas. Ibland skapas i livshistorierna skillnader mellan jaget och andra, ibland likheter. Det finns mängder med språkliga resurser i ett livshistoriematerial. Jag använder mig huvudsakligen av två angreppssätt inom narratologi; genom att studera berättarrösten, vem som görs

som uttalar till utsagan¹³, och genom att studera modalitet, hur utsagorna görs ”sanna” och trovärdiga.

Jag kommer i kapitel sex att ta upp några strategier som används i fråga om min frågeställning: hur etnicitet och finlandssvenskhet görs i livshistorier genom språkliga resurser. Ord och tecken får betydelse i förhållande till varandra. De står inte ensamma utan måste tolkas i relation till den omliggande meningen/meningarna i texten men också utifrån de diskurser som omger oss. Det handlar om att tolka hur de värden och normer som förekommer i den sociala världen uttalas och uttrycks i text, vilka synsätt som avspeglar sig i texten (Sulkunen & Törrönen 1997, 73).

I diskursanalys brukar man inte tala om individer eftersom man inte studerar individers olika egenskaper och förklarar utifrån dessa varför människor gör som de gör. I stället används begreppet subjektspositioner för att särskilja mellan individer som ofta ses som bärare av vissa egenskaper och på de platser, positioner varifrån en individ kan uttala sig inom en viss diskurs. Men det betyder inte att man inte kan säga något alls om skribenterna. Livshistorierna är personliga berättelser om livet men det personliga är alltid också delvis socialt konstruerat (May 2011, 2). Men jag bortser från individernas bakgrund, vilket har med diskursanalysens syfte och ambitioner att göra. Det är utsagorna i sig som är av intresse.

En konsekvens av diskursteorins blir att man i stället för individer utgår från de i utsagorna förekommande subjektspositionerna. En del av teorin handlar om vilka diskurser som är möjliga och låter sig uttalas av vilka grupper och kategorier. De enskilda skribenterna har en mängd olika subjektspositioner men då jag studerar utsagor om etnicitet har jag valt att se på den subjektsposition som i det sammanhanget är viktig, nämligen den som finlandssvensk. Det innebär att när skribenterna uttalar sig t.ex. om andra är det ofta i förhållande till en finlandssvensk position. Som finlandssvenska subjekt kan de både göra motstånd mot olika diskurser och kon-

¹³ Inom diskursanalysen och lingvistikens har begreppet transitivitet använts för att beskriva hur händelser förbinds med subjekt och objekt

struera sig inom de diskurser som finns att tillgå för dem. Jag kan inte säga något om skribentens identitet utöver det som uttalas i texten. Däremot, hur det finlandssvenska konstrueras i livshistoriematerialet, är något som kan analyseras som ett identitetsskapande i sig. Användandet av språkliga repertoarer som vi, jag, man, passiv form, är delar i identitetsgöranden. Faktorer som ålder, kön, medborgarskap, har i olika grad inverkat på utsagens tillblivelse men det är ändå utsagan och dess konsekvenser som jag i den här analysen koncentrerar mig på. Den som uttalar utsagan – subjektet som berättar – samt händelsen i livshistorien som utsagan refererar till analyseras i förhållande till forskningsfrågorna.

Under arbetets gång har jag analyserat materialet utan ha färdiga hypoteser. Vissa teman fanns ändå med från början, som finlandssvenskhet. Jag analyserade med syftet att uppskatta och förstå uttryck och händelser inom det bestämda problemområdet. Jag har studerat beståndsdelar, dvs. tecken, i diskurser om det finlandssvenska, på vilka sätt diskurserna skrivs samt med vilken säkerhet ett viss påstående levereras (se tidigare om modalitet). Jag har avgjort vilka händelser, betydelser och uppfattningar som ska tolkas utgående från mina teoretiska intressen och från de frågor som vuxit fram under forskningsprocessen. Att bestämma vad som utgör början och vad slutet på en utsaga men också på episoder i livshistorien har varit en komplex utmaning. Vad allt som hör till en utsaga eller episod, vilka tecken som kan kopplas till dessa i en text är inte alltid klart, och har utgjort en stor del av forskningsarbetet. De val av delar ur berättelserna som jag gör för analysen är naturligtvis också styrda av den historia jag väljer att berätta i form av denna avhandling, av disciplinära preferenser och av mina forskningsfrågor. Valet av utsagor och citat har varit en stor del av det empiriska arbetet. Jag har läst igenom livshistorierna och plockat ut allt som rört finlandssvenskhet, finlandssvensk identitet, kulturella och platstillhörigheter som en del av det finlandssvenska, dvs. det som har varit intressant för mina frågeställningar. Tillsammans blev det citat från 52 livshistorier.

Jag har om och om igen läst igenom de insamlade citaten. Jag har också läst alla livshistorier på nytt några gånger för att se om jag missat något

tidigare vid den förra läsningen. Efter varje ny genomläsning har jag funnit nya synvinklar och det har öppnat sig nya teoretiska frågor som helt eller delvis har skilt sig från de tidigare frågeställningarna. Ett antal citat som jag anser är typiska för varje enskilt tema närstuderats och får på så vis exemplifiera hur det aktuella temat tar sig konkreta uttryck i materialet. De kursiveringar som återfinns inom citaten i analysen har jag infört med avsikt att åskådliggöra konkreta artikulationer av de exempel jag vill påvisa ur materialet.

4 ETNICITET I FINLANDSSVENSKA KVINNORS LIVSHISTORIER

De flesta livshistorieskribenter diskuterar endast indirekt sociologiska kategorier som kön, klass och etnicitet även om dessa kan spela en stor roll i deras liv. För att komma åt vilka betydelse som ges kategorin etnicitet har jag studerat olika diskurser om härkomst, språk, plats, släktskap, dvs. de kriterier som ofta ställs upp både i forskning och i vår västerländska kultur för att människor ska definiera sig som tillhörande en etnisk grupp. Etnicitet har som begrepp ofta använts i debatter endast om invandrare medan t.ex. österbottningar och ålänningar antas ha en regional identitet, men inte en etnisk identitet. Begreppen etnicitet och etnisk identitet används därmed för att visa vem som har makt att definiera ”verkligheten”, vem som har tolkningsföreträde i samhället, och har därför av vissa forskare övergivits till förmån för begreppet kulturell identitet. Begreppet etnicitet brukar inte heller användas om finlandssvenskar. Jag vill poängtera att jag använder termen som ett teoretiskt begrepp, för att bl.a. visa på det relationella i det, enligt vilket etnicitet uppstår i relationer. Enligt detta synsätt är alla lika (o)etniska.

En fråga som naturligt nog fått inleda avhandlingens analysdel är vilka diskurser det finns om etnicitet och hur etnicitet förstås. För att studera hur det finlandssvenska är delat i dessa större, s.k. makrodiskurser om etnicitet, har jag inlett med att fråga vad etnicitet är i livshistorierna. Syftet är att studera hur den finlandssvenska, finska, och svenska tillhörigheten, härkomsten, kulturen, språket mm. skrivs och härigenom synliggöra diskurser om etnicitet. Samtidigt har jag försökt vara öppen för nya kriterier och element som ingår i konstruerandet av etnicitet. Jag studerar i det här kapitlet vilka innebörder etnicitet som kategori har i berättelserna. Framstår etnicitet som något essentiellt, en medfödd och/eller inneboende kvalitet som definierar en själv och andra eller som något konstruerat som skapas i sociala processer och relationer? Handlar det om praktiker, eller

om rötter, och framstår dessa som statiska eller föränderliga? Jag analyserar vilka diskurser som synliggörs om etnicitet, tillhörighet, kultur och andra kategorier som refererar till etnicitet, hur de uttrycks och representeras.

ATT SYNLIGGÖRA OCH GE BETYDELSE

En närläsning av finlandssvenskhet i livshistorier kan förefalla vara en granskning av det marginella eftersom de flesta livshistorier inte tar upp temat. Att frågeställningen inte berörs som ett större huvudtema har flera orsaker. Vissa förhållanden är så självklara för skribenterna att även om de kan ha avgörande betydelse för deras vardagsliv är det ingenting som de aktivt tänker på. Att vara finlandssvensk i en finlandssvensk miljö är så normaliserat att det finlandssvenska sällan uttalas. Det som är allt för välbekant och innött lämnas ofta utanför historien (Frykman 1992, 250).¹⁴ Riie Heikkilä (2011) som forskat i kulturellt kapital och det finlandssvenskas betydelse för finlandssvenskar har kommit till samma slutsats. Hennes avhandling visar att särskilt i gles- och svenskbygderna upplevs en finlandssvensk identitet inte som viktig på grund av dess självklarhet.

Tystnader, i fråga om frånvaro av tal, kan handla om självklarheter, det ”naturliga”, eller om företeelser som inte anses viktiga, men också om tabubelagda teman. Vissa erfarenheter är särskilt svåra att tala om, eller man antas inte tala om dem. Det är knappast fråga om tabu att tala om det finlandssvenska men det är antagligen på liknande sätt som med köns- och klasstillhörighet, ingenting som människor uttryckligen brukar ge större utrymme i en livshis-

¹⁴ Fenomenologiska teorier kring ”det för givet tagna”, tar fasta på att det i sociala livet finns en mängd rutinartade beteenden som människor inte lägger märke till eftersom de uppfattas som naturliga. Alfred Schutz (1967) kallar detta för ”natural attitude”, att individer upplever vissa förhållanden som så självklara att de utgår från att dessa förstås av andra involverade, av meddeltagare. Finlandssvensk tillhörighet i livshistorier skickade till ett finlandssvenskt institut behöver t.ex. inte förklaras eller uttalas, vilket kan förklara frånvaron av explicit tal kring det finlandssvenska i de flesta finlandssvenska livshistorier.

toria. Självbiografiska berättelser överlag kretsar kring den egna personens utveckling. Vissa vändpunkter brukar tas upp, samt större kriser och avgöranden för livet som helhet. Livshistorien som genre handlar mera om att sammanfatta sitt liv och mindre om att beskriva konkreta vardagssituationer. Människor skriver om det som de anser har betydelse för livet som helhet och dit hör oftast inte en normaliserad vardag. Ett exempel på det här är en mening ur en av livshistorierna: ”Jag har stannat upp och givit det mesta utrymmet åt tidpunkter och händelser som påverkat och präglat mitt liv och min livsinställning” (52).

Den gemensamma finlandssvenska bakgrunden hos skribenten och läsaren är säkerligen också en orsak till att det finlandssvenska inte närmare behandlas. Mottagaren av historierna var ett finlandssvenskt institut, vilket kan ha lett till att kvinnorna inte har behövt förklara det finlandssvenska närmare. Institutet för kvinnoforskning tog också emot flera historier som är skrivna för barn och barnbarn, alster som vid uppropet för insamlingen funnits färdigskrivna i skrivbordslådan, och inte skrivits med tanke på insamlingens rubrik Kvinnoliv i Svenskfinland. I de livshistorier av invandrade i Finland som är skrivna för finländska forskare och läsare finns det däremot ofta förklaringar om vilka skribenterna är, och främst om vilka de inte är, i förhållande till uppfattningar som de tror att finländare har om dem (Huttunen 2002). Det visar att mottagarens antagna etniska tillhörighet har betydelse i hur ämnet behandlas, särskilt om den avviker från skribentens.

PRESENTATIONER AV JAGET

I rubriker, inledningar och avslutningar i livsberättelserna presenterar berättaren sig själv på ett mera sammanfattande sätt än i övriga avsnitt mitt i livshistorien. Inledningarna innehåller ofta fakta om berättarens bakgrund, såsom var hon är född, i hurdan familj och miljö hon vuxit upp. I avslutningarna skapas ofta en helhet i livshistorien, en summering och en utvärdering av det liv som kvinnorna berättat om, om sin syn på sig själva i förhållande till omgivningen. I både inledningar och avslutningar är det vanligt med adjektiv som karakteriserar berättaren. Här kommer

också ofta tal om tillhörigheter, bl.a. en tillhörighet till det finlandssvenska fram. Följande är ett exempel ur en berättelse där skribenten avslutar med att beskriva sig själv som finlandssvensk:

Jag har många drömmar kvar och dem skall jag på ett eller annat sätt uppfylla. Att barnen får den tillhörighetskänslan till hela min familj och släkt hör fortfarande till det viktigaste i min ålderdom. Tills det tänker jag leva med mitt Finska medborgarskap och kämpa vidare som den Finlandssvenska unge jag uppfostrades till. (119)

Barnen i berättelsen är födda och uppväxta i Sverige vilket gör att ”tillhörighetskänslan” kan tolkas handla om en finlandssvensk tillhörighet som värderas högt. Detta antagande gör jag också med tanke på att meningen därefter innehåller omnämmandet av det finlandssvenska. Här omnämns det finska som står för en officiell tillhörighet, för medborgarskapet, medan det finlandssvenska är något som anammats genom uppfostran, en socialisering. Dock görs det finlandssvenska också till något officiellt i och med användandet av stor begynnelsebokstav. Det finska och finlandssvenska finns sida vid sida och bägge innefattar ett visst aktörskap: att ”kämpa vidare som” och ”tänker leva med”. Kämpandet anges om den finlandssvenska tillhörigheten, inte om det finska. Det kan betyda att det finlandssvenska betyder mera en kamp än det finska som hon passivt ”lever med”.

Om det finlandssvenska används om berättaren själv sker det oftast om familjen, den lokala gruppen, dvs. i presentationen av ett vi eller tvärtom, genom att säga att man inte hör till en särskild grupp finlandssvenskar. Den finlandssvenska tillhörigheten är något som flera skriver om att de uppfostrats till, och som grundlagts i barndomen:

Alltsammans [Åbo med dess byggnader och historia] gav de svensktalande familjerna i det ”bildade” skiktet en trygg identitet som kulturellt och utpost för den västerländska civilisationen. Jag fick denna identitet med mig på vägen och det skedde säkert inte genom medveten indoktrinering, utan genom att jag tog till mig atmosfären, uttrycken i vardagsspråket liksom beteendet inåt i familj och umgängeskrets respektive utåt mot omvärlden. (71)

Här beskrivs en socialisering till det finlandssvenska som något som sker obemärkt men naturligt i en svensk omgivning.

De rubriker som används sammanfattar det tema som skribenterna funnit viktigt. *Kvinnoliv och Svenskfinland* som en del av rubriken finns ibland med. Rubriker med de orden fäster uppmärksamheten på livet som kvinna och som finlandssvensk, men har säkerligen ofta valts för att dessa ord ingick i rubriken på insamlingen. Det faktum att bidragen är inskickade till en insamling med rubriken Kvinnoliv i Svenskfinland har sannolikt påverkat rubriksättningen. Många använder samma rubrik rakt av, som insamlingen. Andra rubriker sammanfattar kvinnornas identiteter som antingen kvinnor eller finlandssvenskar. Skribenterna konstruerar sina livshistorier som historier om klass, kön och etnicitet genom de rubrikval de satt på historierna, även om de sedan inte i historierna går in på att diskutera dessa kategoriers roll i deras liv. I rubrikvalen används ibland beteckningen finlandssvensk ("Mitt liv som finlandssvensk"), ord som associerar till kön ("En halvtant berättar", "Ett kvinnoliv", "Vägen till kvinnan") eller etnisk, nationell eller språklig identitet (finländare, tvåspråkig osv.). En del rubriker förenar kön och etnicitet. Typiska rubriker är "Ett kvinnoliv i Svenskfinland", "Mitt kvinnoliv i Svenskfinland" och "30 år som finlandssvensk tjej". Ibland används metaforer i rubrikerna för att beskriva sig själv och sitt liv ("Ett liv på språkgränsen", "Mitt liv – en fantastisk mosaik", "Rapport från en levnadsresa i andra klass") där uttryck för etnicitet, kön och klass kan tolkas in. Rubriken "Bagardotter, läkarfru, ett liv på språkgränsen" förmedlar olika positioner i livshistorien som på olika sätt uttrycker klass (faderns och mannens yrken), kön (positionerna dotter och fru) och etnicitet (den språkliga gränsen). Sådana rubriker kan ses i likhet med rubriksättningar överlag som ett slags summeringar av livet.

Den allra största delen av livshistorierna problematiserar inte det finlandssvenska överhuvudtaget. Berättelser om finlandssvenskt, svenskt och finskt av kvinnor som vuxit upp i svensk omgivning, levt helt på svenska och fortsättningsvis gör det, saknas ofta helt.

ATT BENÄMNA ANDRA

Andra personer nämns inte som finlandssvenskar, däremot kan andra nationella, etniska tillhörigheter omnämnas. Ett exempel är en berättare som flyttat till Danmark. Hennes barn med en ny man benämns som danska och vävs in i en enda mening om kontakten till modern: ”Brevkontakten förblev normal och jag var ofta på besök i Helsingfors, också för att visa henne mina danska barn” (71). Med denna enda mening visar hon att barnen inte är finlandssvenskar. I en annan berättelse nämns om en polsk flicka:

Också om en sådan detalj som festkläderna var det bestämt att flickorna skulle ha klänningar av bomull eller ylle (nationaldräkt). När en polsk flicka, ny elev i vår klass, kom på Luciafest iklädd en ljusblå sidenklänning prydd av svandun i fällen blev mamman uppkallad till rektor, som upplyste henne om att något sådant inte var önskvärt i vår skola. (122)

Det normativa, vad som har varit brukligt i ett visst sammanhang under en viss tid framträder i citatet. Flickans främlingskap och annorlundaskap görs till orsak till normöverträdan i och med att hennes polska nationalitet nämns. Flickan som inte följt den gängse klädnormen var ny i klassen och inte finlandssvensk. Det intressanta i att nämna vissa personers ursprung är uppenbarligen för att de är icke-finlandssvenskar. Att t.ex. berätta om dem som är ”vallonättlingar”, ”inflyttade från Sverige” och ”oäkta barn från Ryssland” (71) vittnar om en vilja att föra fram det annorlunda, exotiska. Men de utgör också en del i berättelsen om en finlandssvensk bakgrund, att skribenten hör till det normala som i sammanhanget är finlandssvenskt, och inte det annorlunda, det som omnämns.

Etnicitet används i särskiljanden mellan sig själv och andra. Det är ofta i beskrivningar av gränsöverskridanden mellan etniciteter som frågor kring etnicitet och kultur kommer fram. Det finlandssvenska liksom andra etniciteter blir problematiserade på gränsen till det andra (Söderholm 2002). Det är för den skull inte så att frågan om etnicitet uttrycks mera i berätt-

telser om miljöer där olika språkgrupper möts dagligen, utan frågan blir snarare ett ämne i det marginella och oväntade. En vana av att leva i tvåspråkiga miljöer gör att en identitet som tvåspråkig blir normaliserad, och ingenting att skriva om. I möten med andra, utanför det normala vardagslivet däremot, sker processer då etnicitet kan komma att förklara olikheter mellan dem som möts, mellan berättaren och andra. Den här formen av annorlundagörande används bland annat för att förklara skeenden och möten som på något sätt varit avvikande från det normala. Avsaknaden av konflikter ger inte heller upphov till lika omfattande och beskrivande berättelser som negativt laddade erfarenheter (Lindqvist 2001, 74). I många av livshistorierna verkar det överlag vara lättare att berätta om olyckliga omständigheter än lyckliga (Sand 1998; Keski-Nisula 1998, Vuori 2004, 107-108). Etnicitet och kultur kan ges betydelse som både något berikande (se senare om etnicitet som resurs) eller som något fjättrande för den enskilda, och som en källa till missförstånd mellan människor. Direkta möten med andra människor finns inte lika ofta beskrivna i livshistorier som t.ex. i dagböcker från fältarbete eller i intervjuvar där det frågats om kulturella möten (t.ex. Illman 2004). Många möten och situationer suddas ut ur minnet i efterhand och kvar blir endast lärdomarna av mötena. Ibland beskrivs dock möten med andra i KLiv-materialet. Bara det faktum att mötet fått en plats i livshistorien kan tolkas som att det haft betydelse för förståelsen av livet som helhet och för den man är, den narrativa identiteten (se närmare May 2001a och Somers 1994). Mera än möten i form av konkreta situationer där människor träffas beskrivs de värderingar som uppstått till följd av möten, i interaktion med omkringvarande diskurser. För finlandssvenskar sker de flesta möten över etnicitetsgränserna med dem som finns närmast runt omkring, alltså finskspråkiga finländare och svenskar från Sverige, men också närheten till det ryska och den finländska gemensamma historien finns med i några livshistorier.

ETNICITET SOM RESURS

Wetherell och Potter (1992) har identifierat två kulturdiskurser: 1) kultur som arv och 2) kultur som terapi. Steven Fenton gör en indelning av etnicitet i två diskurser; etnicitet som härstamning (arv) och etnicitet som kultur. Bägge indelningar kunde användas i analysen, men jag har valt att studera Wetherells och Potters diskurser i berättelserna p.g.a. att de gör det möjligt att studera synen på det performativa i etnicitet. Jag är intresserad av om kvinnorna uppfattar det finlandssvenska som något mera bestående (arv) eller som något som mera ”aktivt gör något med en” (terapeutiskt). Eftersom finlandssvenskhet ofta används i termer av kultur, språk, identitet osv. och kvinnorna inte själva använder sig av termen etnicitet prövar jag huruvida diskurserna kan användas om dessa kännetecknen på etnicitet och finlandssvenskhet som kommer fram i livshistorierna. Diskursen kultur som terapi handlar om den utveckling för subjektet som kulturen kan innebära. Jag har kommit att benämna den diskursen i min analys för etnicitet som resursdiskursen, för att inte betona de psykologiska associationer som termen terapi ger. En sådan resurs kan innebära såväl nya tänkesätt som materiella resurser för den det talas om i berättelsen. Kunskaper i flera språk och kontakter till ”de andra”, till andra grupper och kulturer ger enligt denna diskurs bättre möjligheter på arbetsmarknaden att komma in i vissa miljöer osv.

Etnicitet eller kultur som resursdiskursen kan igenkännas i de berättelser där kvinnorna ger uttryck för nyttan av att vara finlandssvensk. Nyttan att höra till en minoritet ger i några utsagor större tolerans och berikande erfarenheter i livet. Enligt den här diskursen är det utvecklande och lärorikt att möta olika kulturer och människor från olika miljöer. Att byta miljöer, levnadsplatser kan lära en mycket. Följande citat kommer från en kvinna som flyttat mellan finlandssvenska och finska miljöer:

Ett litet meddelande till sist: Det är inte dumt att vara flyttbar. Man möter och lär känna olika slag av människor: Glada, deprimerade, rika, fattiga, sjuka, adliga. Alla har haft mycket att ge, på den flyttbara stigen. (104)

Det finlandssvenska har enligt skribenterna försett dem med större tolerans för olikheter mellan människor:

Samtidigt som en språklig identitet är oerhört viktig är språket dock aldrig något som avgör hurudan du är som mänska. Det finns inga bättre eller sämre språk, det finns bara olika språk som människor använder. (110)

Skribenten skiljer på språkliga praktiker och personlighet hos människor. Samtidigt som *en* språklig identitet är viktig är det inte avgörande för hurdana människor är. Nyttan för den enskilda människan med att kunna ett eller flera språk framhålls ofta och är identitetsskapande i diskurser om det finlandssvenska, men också att människors olika språk inte borde leda till konflikter:

Sedan är det där med språket. Jag hörde aldrig något nedsättande om vare sig finska eller svenska. Pappa var bra som tolk i en svensktalande bygd. Det tyckte jag var fint. Jag har verkligen haft nytta av sådan upplevelse senare i livet. Likaså respekten för olika människor vad gäller yrken och sociala ställningar. Även under andra världskriget som jag minns mycket väl fanns ömkan för olika folk. (91)

I och med att hon ”aldrig hörde något nedsättande om vare sig finska eller svenska” betyder det en kännedom om den diskurs som innebär att olika språk hos människor kan innebära intolerans mot den andra språkgruppen. Att inte ha varit med om något talar om en förståelse av vad som är allmänt förekommande. Kontakten med både det svenska och finska sätts i samband med tolerans för olika språk och olika ”folk”, för olika yrkes- och sociala grupper. En uppfattning om finlandssvenskar är att de är mera toleranta än ”finnar”. P.g.a. deras minoritetsposition skulle de ha lättare att acceptera andra minoriteter och nationalitetsgrupper. Det vidsynta och öppna ingår som tecken i den här diskursen.

Språkkunskaper beskrivs ofta som en resurs, som något man får positiva bemötanden för och har nytta av. I en livshistoria berättas det om att ha arbetat på ett finländskt varuhus och fått användning för sina språkkunskaper:

Klädavdelningen gick i alla fall bra och jag fick göra många utlandsresor. Här i Finland anordnades det, höst och vår, inköpsdagar. Inhemska och utländska agenter höll kontakt och svenska agenter var särskilt förtjusta när jag talade svenska. (63)

Nyttan av att kunna två språk, finska och svenska, används i konstruktionen av det finlandssvenska. En finskspråkig kvinna som lärt sig svenska utanför barndomshemmet skriver: ”Jag har haft bara nytta av att jag har lärt mig ett modersmål till, även om jag lever i en starkt finskt betonad omgivning.” (86). Begreppet modersmål används här på ett nytt sätt, inte som brukligt som ett språk man lär sig i hemmet från födseln utan som ett språk som kan tas in utifrån och läras som äldre (hon lärde sig språket i svensk skola).

Möten med andra miljöer och kulturer kan på samma sätt som språket vara delar i diskursen om etnicitet som resurs. Språk, kultur och plats är alla tecken som ingår i diskursen om etnicitet som resurs.

Jag började ett helt nytt liv. Upptäckte världen och värden i livet. Det var ett hårt men innehållsrikt liv. En kulturkrock men jag klarade det till slut. 4 hårda år men vad jag lärde mig mycket! Mina allra bästa år någonsin. (63)

Här framhålls både diskursen om kulturkrock, att det mellan två eller flera kulturer, i detta fall representerade av två länder (kvinnan hade flyttade utomlands) kan uppstå konfrontationer och diskursen om nyttan av och det lärrika med denna ”kulturkrock”, att man lär sig och utvecklas av olika kulturer. Den finlandssvenska tillhörigheten kan framställas som en gåva:

Vetskapen av att vara en speciell figur i kedjan och lära sig förstå sin position!
En mycket värdefull gåva jag som Finlandssvensk mamma försöker ge mina barn trots att de är Svenskar av idag! (119)

Här synliggörs både det speciella, unika och det gemensamma. Berättelser om vikten av att förstå skillnader, att det olika har lika värde, finns i flera livshistorier.

Finska finländare skiljs ofta från finlandssvenskar enbart genom hänvisning till språket – de är finskspråkiga eller t.ex. ”finsktalande landsmän” som nedan – men även personlighetsdrag framhålls i skillnaderna mellan språkgrupperna inom Finland.

Trots allt det fina, ärliga, rejäla etc. goda jag lär mig bland mina finsktalande landsmän, är jag stolt över mina anor. Allt det vi lärde oss hemma har gett en järnhård andlig ryggrad som nog har varit vår enda räddning i mångahanda öden. (109)

Trotset gör att de finsktalande särskiljs från det finlandssvenska, de görs till två grupper. Bägge grupperna, de finsktalande och ”hemma” (en finlandssvensk miljö?) har lärt och gett skribenten något, och utgör resurser som varit nödvändiga i livet. Samtidigt artikuleras diskursen om det finska som något ärligt och rejält.

En nutida västerländsk diskurs om identitet är främmande för att människor kan skapa sin identitet genom att positionera sig som både och: en identifikation med flera samhällen och vara en ”hel” människa. Som Thomas Hylland Eriksen (1993, 53) formulerar det: ”Ett problem för dem som lever i två kulturer ligger i att en samlad offentlighet avkräver dem *en* kulturell identitet.” I några av livshistorierna visas kännedom om denna diskurs, i exempelvis meningen ”vikten av ett hemland och en [skribentens understreckning] identitet” (68). Av understreckningen att döma är det viktigt med tillhörighet till *ett* land och att ha *en* identitet, med betoning på en enda, i motsats till flera eller splittrade identiteter. På samma sätt visar en beskrivning av att inte vara ”helt hemma” i Sverige på en diskurs om att man förväntas höra helhjärtat hemma någonstans. Det här är dock ovanligt i livshistorierna och vanligare är att fördelar och nyttan med tillhörigheter i flera kulturer och miljöer beskrivs än att en enhetlig identitet förespråkas.

ETNICITET SOM ARV

Diskursen ”kultur som arv” finns ofta representerad i nationalistiska rörelser och tankar. Den tidiga finländska nationalismen hyllade t.ex. familjemetaforen och arvskapet som familjen tillförde (Lönqvist 2001, 30). Den finlandssvenska samlingsrörelsen byggdes i likhet med den finska nationalismen upp med ideologiska element som hänvisade till arv, släktskap, autenticitet, enhet, broderskap mm. Dessa finns också med i kriteriet härkomst som Erik Allardt och Christian Starck (1981) räknar som en möjlig definition för att höra till en etnisk grupp. Ett kriterium för definitionen av etniska grupper är tanken på en gemensam härkomst (Allardt & Starck 1981). Härkomst kan beskrivas i termer av kroppsliga band, av släktskaps- och blodsband. I det första citatet som jag här anger, är det en släkting som artikulerar varför berättaren och hennes släkt inte är ”urfinska”.

Det ser ut som om det inte skulle finnas en enda droppe urfinskt blod i våra ådror, kommenterade moster Signe när hon i ett brev till mig 1964 berättade vad hon mindes om sin härkomst. Mycket var det alltså inte. (71)

Mosterns ord används i konstruerande av sig själv som icke urfinsk. Uttrycket att det ”inte finns en enda droppe urfinskt blod i våra ådror” hänvisar till ras och grupptillhörigheten görs till en fråga om biologi (Jørgensen Winther & Phillips 1995, 124-125). Denna hänvisning finns också i en annan livshistoria om skribentens finlandssvenskhet:

Men i mina barnbarn har jag troligen inga efterföljare. De har för mycket av mellaneuropeiska gener: tyskar och den sista fjärdedelen en blandning av polskt och ryskt blod. (64)

Samtidigt kan det också tolkas som att det används för att tala om att skribenten är finlandssvensk. Etnicitet konstrueras genom ”blodet” – i motsats till det ”urfinska” – i berättelsen om familjen. Konsekvenserna av denna diskurs är att social förändring är omöjlig då arv och blodsband bestäm-

mer tillhörigheten. Det har dock skett en förskjutning de senaste decennierna så att nutidens kulturdiskurs har kommit att ersätta den tidigare rasdiskursen, varför citatet påminner om en förfluten tid.

En studie av finländska kvinnors berättelser bekräftar att nationalitet ofta uttrycks via berättelser om familjen (Komulainen 2002, 142; Erikson 1993, 108). Familjen symboliserar tillhörighet, sammanhang och kollektiv. Via familjen berättar kvinnor om sin släkt, nationalitet och etnicitet. Finländskheten eller finskheten beskrivs som en utvidgad familj, en enhet baserad på känslor och betydelse som tillskrivs familjen. Begrepp som fosterland och modersmål hänvisar också till nationen som en familj. Släktskapsmetaforen ger det nationella en kontinuitet och framställer de nationella banden som blodsband. I denna metaforisering förefaller det nationella inte vara något man väljer utan det är något man föds med (Juhila m.fl., 1999, 164). Begreppet jorden används för att beskriva tillhörighet. I en berättelse används ”samlhörigheten med jorden” (35) och ”bondebloodet” som argument för att inte flytta bort utan stanna kvar på föräldrarnas gård. Blodet är en metafor för tillhörighet och ursprung och kan hänföras till det sentimentala, mentala planet. Blodet och arvet (till samma kategori hör ord som gener och uttrycket ”det ligger/går i släkten”) som metaforer används också om karaktärsdrag (t.ex. musikalitet som ärftligt och något man har i blodet) och yrkesroller.

Jordens och bygdens betydelse kommer fram i en berättelse om en kvinna som har flyttat till Sverige på grund av makens arbetsmöjligheter i Sverige. Hon motsatte sig flyttningen till en början men gav slutligen med sig:

Jag grät och ville inte lämna det vi byggt upp av hem och hus och trädgård. Jag kände så varmt för min hembygd och hade svårt att föreställa mig att jag skulle passa in i det svenska samhället. (10)

Hembygden och hemmet beskrivs via affekter, som känslomässigt viktiga, och utgör tecken i ett diskursivt konstruerande av identitet och tillhörighet. Intressant är också användningen av ordet känna i samband med

hembygd, men passa in i samband med samhället. Man känner inte för ett samhälle och passar inte in i en hembygd. Hembygd används i fråga om härkomst medan samhället appellerar till ett kollektiv, en kultur utan de känslomässiga band som förknippas med ”hembygd”. Med det svenska menas här det rikssvenska och då blir härkomsten, den finlandssvenska, icke-svensk i sammanhanget. Det innebär implicit att det finlandssvenska och Sverige-svenska är olika, och åtskilda.

Enligt en arvsdiskurs om etnicitet är det något medfött, och kan inte glömmas bort eller förändras så lätt:

Jag var ung och stark och trodde på mig själv. Jag hade nu hamnat i Göteborg. Här gifte jag mig och fick tre barn, en pojke och två flickor. Jag har haft lätt att anpassa mig och har inte haft konflikter med någon för mitt ursprung. *Men helsvensk blir jag inte.* Jag har rötterna i Finland och den biten av mitt liv varken kan eller vill jag glömma. De starkaste minnena är ju från barndomen. Jag var 21 när jag lämnade Finland för att bosätta mig i Sverige för gott. Jag besöker Finland ungefär en gång om året numera. Jag känner mig välkommen likaså min svenske make sedan 45 år. Vi har goda relationer över gränsen. (92)

Här är de finländska rötterna både något som inte är självvalt (kan inte glömma dem) och något som man känslomässigt vill hålla kvar (vill inte glömma). Åtminstone tre olika parallella diskurser kan utläsas ur citatet. För det första: *Ursprunget kan inte ändras lätt och barndomen är avgörande.* Rötterna är stabila. Man bär med sig sina minnen och rötter från barndomen och dessa gör att man aldrig blir en av dem i det nya landet. En metafor om ursprung och etnicitet som används är rötter och liknelsen vid träd. Barndomen anges ofta som något som präglar vilka rötter en människa har. För det andra: *Att ha olika etnicitet kan förorsaka konflikter.* Att påpeka att man inte haft några konflikter på grund av sitt ursprung, visar att det finns en diskurs om att olika etnicitet kan/brukar förorsaka konflikter. Detta kan jämföras med språket tidigare i detta kapitel. För det tredje: *Du ska ta seden dit du kommer.* Anpassningen till det nya landet beror på en själv och innebär en individcentrerad diskurs. I citatet är också det finlandssvenska något som inte är lika svenskt – helsvenskt – som det svenska i Sverige.

När man frågat människor själva om deras etnicitet brukar de anse att det är en känsla av tillhörighet, något inom dem, och inte en praktik eller praktiker. Som exempel kan nämnas en undersökning om finländska immigranter i Spanien (Tuori 2001, 49). Immigranterna i undersökningen var ovilliga att fästa vikt vid en performativ finländskhet i fråga om praktiker och föremål. De såg det finländska mera som rötter eller ursprung. Rötter och släktskap som tecken i etnisk identitet gör att etnicitet kan förstås som något bestående, orubbligt. Emellertid kan diskursen om arv också tolkas på ett vidare sätt vid en närmare genomläsning av hur den används. Då kompliceras bilden av etnicitet och talet om arvskapet innebär inte nödvändigtvis att etniciteten behöver ses som så absolut och fast. Den kan användas även om något som inte är orubbligt.

Trots det ogina bemötande min far fått av sina blivande släktingar, var våra föräldrar kloka nog att förstå att de, i de knappa yttre förhållanden som rådde i vår familj, åtminstone kunde utrusta sina barn med 2 språk. (...) Mitt äktenskap med en finlandssvensk och medlemskap i en enspråkig släkt har också stärkt min finlandssvenska identitet; de dubbla rötterna finns dock alltid kvar. (110)

Det lilla ordet dock i den sista meningen visar att det inte är något självklart att rötterna alltid skulle finnas kvar. Att överhuvudtaget skriva om anknytningen till det enspråkigt finlandssvenska, som en motsättning till de dubbla rötterna kan tolkas som att sådana praktiker, att gifta sig enspråkigt eller leva enspråkigt som vuxen, kunde rubba rötterna. De ”dubbla rötterna” beskrivs som ett resultat av det tvåspråkiga barndomshemmet. Diskursen om rötter används här som knuten till språklig bakgrund, dessutom anges de som dubbla och innebär tillhörighet i två språk. De olika språkbakgrunderna – den finska och den finlandssvenska – innebär dock varsin uppsättning rötter som dubbleras om de finns hos en och samma person. De är inte samman-satta utan lever sida vid sida. I och med att tvåspråkigheten ökat och ökar i Finland, kan det tänkas att tvåspråkigheten i framtiden i högre grad ses som en enhetlig identitet och inte består av den ena sidan *och* den andra – det finska och svenska i Finland – som två skilda delar som man förhandlar mellan.

Talet om rötter kan variera innehållsmässigt. Diskursen om rötter kan i en del fall förstås som en hänvisning till en kultur, i ett annat fall handla om plats/område eller som här användas om språktillhörighet. Metaforer används olika i berättelser om etnicitet och kultur. Rötter, liksom alla metaforer lånas, upprepas och producerar nya betydelser i texten beroende av kontext och retorik. I berättelser sker lån från befintliga diskurser. Å ena sidan upprepas talet om rötter i samband med bakgrunden, å andra sidan ges det också en lite annorlunda betydelse än den gängse enligt vilken rötter är något som hänförs till släktskap, och till jorden. I utsagan innebär rötterna språk. Språk betyder mera än språkkunskaper och förknippas med hem, släktskap och kultur i högre eller lägre utsträckning. Även om rötterna ofta står för något bestående och statiskt kan de framställas som något som man kan bestämma sig för att både ta avstånd från och närma sig, t.ex. här om att man kan välja att återvända till sina rötter:

Det var genom Elmer [sonen] jag hade börjat sjunga. Sången, som föddes av livet självt. Vad var då naturligare än att fortsätta på den linjen? Jag beslöt då att utöka min repertoar av sånger och att försöka finna en kör som jag kunde ansluta mig till. Jag bestämde mig på stående fot att jag ville tillbaka till mina språkliga rötter, att kören därför skulle vara svensk och att jag ville sjunga i en blandad kör. (95)

”Att vilja tillbaka till sina språkliga rötter” och därför bestämma på vilket språk man idkar en hobby, visar hur man aktivt kan förhålla sig till ”rötter”. Rötterna fungerar här som en resurs för förändring. Kvinnan hade inte haft med svenskan att göra på många år men ville senare komma ”tillbaka till sina språkliga rötter”. Det görs till något viktigt men också till något valbart. Om rötter utvidgas till att också betyda språk och språkpraktiker, och inte bara en inre kärna hos människor innebär det att det är lättare att välja att röra sig bort från eller tillbaka till rötterna. Rötterna står för en stabilitet, även om de inte alltid står så stadigt fast vid en närmare granskning. Det kan krävas något mer än rötter för att bli riktigt finlandssvensk, för att vara finlandssvensk i praktiken:

Jag vet egentligen inte hur finlandssvensk jag är; trots att mina rötter är det 100 % utom den tyska mormodern, så har jag och syskonen haft mycket litet kontakt med *den kulturen*. Jag saknar den faktiskt mer och mer. Med Mamma talade vi i telefon nästan dagligen ända till slutet. Efter att hon dog, har jag ingen mer att prata med på mitt modersmål. En kusin träffar jag någon gång och då och då beställer jag Husis [den svenskspråkiga dagstidningen Hufvudstadsbladet]. (108)

Även om rötterna är till ”100 % finlandssvenska” ger det inte en självklar finlandssvensk identitet. Kvinnan har inte pratat eller läst svenska på länge, inte heller bott på svenskt område utan i det finska Finland sedan många år tillbaka och hade därför mist kontakten med det svenska Finland. I citatet är det finlandssvenska en kultur. Här återspeglas en tanke om att olika kulturella tillhörigheter leder till negativa bemötanden och känslor. Kultur framställs som ”kulturen”, ett eget väsen, som om den vore given en gång för alla som en egenskap man får för att man är född och uppvuxen på en viss plats. Den ses som en egenskap som följer av en självklar, gemensam identitet och ursprung (jfr Fenton 2010).”Kulturen” är i sin tur kopplad till språket och kontakten med det finlandssvenska. Rötterna är något som finns oberoende av bristen på kontakt till den finlandssvenska kulturen. För den skull räcker inte rötterna till för att vara säker på en finlandssvensk identitet utan det krävs något mera, som en kontakt med språket och vissa kulturella handlingar som att prenumerera på Hufvudstadsbladet. Bara den inbyggda frågan i påståendet ”Jag vet inte hur finlandssvensk jag är” visar att det finlandssvenska inte är givet även om det finns rötter. Berättaren ger kontakten med kulturen och språket en central roll för en finlandssvensk identitet. Anna-Maria Åström (1994) beskriver de här motsägelsefulla två dragen i en finlandssvensk identitet. Dels finns en medvetenhet om språkgruppens heterogenitet, dels en känsla av tvång och tryck mot det ”äkta” finlandssvenska. Det senare tecknet synliggörs i frågan som skribenten ovan ställer om hur finlandssvensk hon är. Innehållet i en finlandssvensk identitet kan vara något bestämt – ”den finlandssvenska identiteten” – och framställas som något som finns från början, men kan alltså också aktivt väljas.

Trots att den ekonomiska grunden för mina föräldrars tillvaro rämnade och vi kastades ut i en ganska omflackande tillvaro följde den självmedvetna finlandssvenska identiteten med på flyttlassen. Ja, jag antar att det blev allt viktigare att bevara denna självbild när vår sociala ställning försämrades. (71)

Det stabila ses som särskilt viktigt i besvärliga situationer som när det varit fattigt och knapert. Å ena sidan finns en essentialistisk uppfattning om etnicitet som något socialt etablerat, å andra sidan finns möjligheter att välja att upprepa etniciteten (jfr Butler 1997). Användningen av ordet trots synliggör en diskurs om att identiteter kan ändras till följd av yttre omständigheter. Här skrivs mot uppfattningen att identiteter, i varje fall en finlandssvensk identitet, är från början given för människor. En finlandssvensk identitet görs enhetlig och som något visst, genom att denna omskrivs i bestämd form singularis. Den finlandssvenska identiteten är föränderlig, också genom att den går att välja att bevara: ”det blev allt viktigare att bevara denna självbild”. Det är alltså något man kunde låta bli att bevara och därmed ingenting som alltid behöver finnas. Den finlandssvenska identiteten kan t.o.m. upplevas som starkare vid en ekonomiskt otrygg och rörlig tillvaro. På liknande sätt som en identitet kan bevaras kan den stärkas: ”Mitt äktenskap med en finlandssvensk och medlemskap i en enspråkig släkt har också stärkt min finlandssvenska identitet” (110). Identitet används på motsvarande sätt som etnicitet uppfattas i den sociologiska forskningen, som något relationellt och processartat.

Uttryck som språklig identitet och språkliga rötter kan alltså handla om något djupare som grundlagts under uppväxten men också om något som går att förändra, stärka och bevara. Samtidigt kan ord som traditionellt sett hänvisar till mer performativa dimensioner som kultur och tradition göras till något bestående, som nedan. Om rötterna visar sig vara rubbliga vid en närläsning av några livshistorier, visar sig språk och tradition i följande citat uppfattas som något orubbligt:

Vid 35 års ålder var jag tvåbarnsmor samt sjukvårdslärare med tjänst på min hemstads finskspråkiga sjukvårdsläroverk. Min svenska, både språket och kulturtraditionen hade jag kvar, de fanns i mitt innersta jag. (14)

Uttrycket ”hade jag kvar” talar om att dessa inte självklart skulle behöva finnas hos skribenten. Språket och kulturen görs till något som kan leva kvar på ett djupare plan i människan, som finns oavsett praktiker som att arbeta på ett annat språk och att som finlandssvensk vara gift med en finskspråkig. På motsvarande sätt som rötter används också andra ord, t.ex. anor – ”jag är stolt över mina anor” – och ”ryggrad” om kulturell, etnisk tillhörighet. Dessa görs till något som grundlagts i barndomen.

Mentalitet kan i likhet med kultur beskriva vissa beteenden och mönster för etniska och nationella grupper. En skribent för den nya ”folksjukdomen alkoholissor” (kvinnlige alkoholister) på tal och frågar sig om det är ”den finska mentaliteten det är fel på. Eller är det vår arbetsmiljö?” (50) Det finska inbegriper här ett särdrag där alkoholdrickande är vanligt och tillåtet i Finland. Vår arbetsmiljö kan innebära såväl det finländska som det västerländska överlag. Arbetsmiljön är eventuellt så krävande att den leder till alkoholism.

PLATSER, OMGIVNINGAR OCH RUM SOM IDENTITETSSKAPARE

I detta kapitel studerar jag hur etnicitet skapas som något platsbundet. Jag granskar vilka betydelse som kvinnorna fäster vid omgivningars och platsers betydelse för etnicitet i sina livshistorier. Jag ser på omgivningars och platser som mentala och emotionella (jfr Häggström 2000), och berättelser om platser som bärare av symboliska och kulturella betydelse (Huttunen 2002, 25). Flera berättare skriver utgående från platserna där de bott. Ett exempel är en livshistoria där varje kapitel är försett med ett ortnamn och i kronologisk ordning berättas om tiden på orterna. Platsen ger kronologin. Platsen har betydelse för sammanfattningen av livet och hur livet struktureras i en helhet. Berättelser om platser tjänar ofta syftet

att binda samman flera händelser i ett liv med varandra. En särskild känsla för en plats binder samman upplevelser dag efter dag, ibland under flera år på den platsen, och platsen förknippas med både vardagsliv och särskilda upplevelser och minnen. Det betyder att ett ställes platsbundenhet alltid är genomsyrat av olika band och relationer till någonting som finns utanför de geografiska gränserna. Platsen är färgad av upplevelser och erfarenheter och utgör i människors livshistorier inte bara en geografisk punkt (Keskitalo-Foley 2004, 138). Men att platser skapar en gemenskap mellan människor och gör dem till en grupp med likartade egenskaper och praktiker, utgör också en diskurs. Den s.k. nationsdiskursen bygger bl.a. på detta synsätt. Enligt denna diskurs har människor en tillhörighet till *ett* land som är territoriellt avgränsat till andra länder. Diskursen om en föreställd gemenskap människor emellan utgående från platstillhörighet kommer bl.a. fram i ifrågasättande av innehållet i denna diskurs:

Vad tiden led insåg jag att den mänskliga mentaliteten skiljer otroligt i seder och livssyn fastän i samma land och svensk språkiga trakter. (102)

Meningen visar hur det finns en kännedom om en diskurs om likhet utgående från både land och gemensamt språk. Enligt denna diskurs skulle människor som bor i samma land dela samma värderingar. Detsamma kunde sägas om människor i svenskspråkiga trakter. Trakten är också sammankopplad med språket. Det kan tolkas som att inga andra skillnader än språket skiljer denna från andra finländska trakter. Att berättaren omfattar en annan syn än denna framkommer av att hon förflyttar sig från ett synsätt till ett annat, att hon insåg med *tiden* att det *inte* förhåller sig på ett visst sätt visar både på kännedom om en viss diskurs, och på ett avstånd från densamma.

Utgående från diskursen att platser skapar etnicitet och identitet, har det sannolikt utelämnats sådant ur livshistorierna som inte har ansetts relevant för insamlingen, som händelser utanför Svenskfinland. Det här exemplifieras av en berättelse som börjar med att jagpersonen kommer tillbaka till Finland, efter en tids utomlandsvistelse. Berättaren kommenterar varför tiden som föregått ankomsten till Finland inte beskrivs närmare:

Hösten 1944 anlände jag alltså till Finland med två små barn. Anders var då 3 år och Fredrik en baby. Utom en liten resväska i handen var detta allt jag ägde. Det hör ju inte hit att beskriva allt det elände jag genomgick för att komma så långt. Här ska ju enbart berättas om hur det är att leva som kvinna i Svenskfinland. (64)

Berättaren har tagit fasta på ordet Svenskfinland i insamlingens namn och tycks uppfatta det som en uppmaning att berätta om sitt liv på det geografiska området Svenskfinland, medan utlandet bör lämnas bort. Berättaren förknippar en del av sitt liv som sammanhörande med Svenskfinland, en annan del som sammanhörande med icke-Svenskfinland. Platsen Svenskfinland utgör ramarna för hennes berättelse. Exemplet visar hur berättelser kan påverkas av rubrikvalet i insamlingar.

Svenskfinland brukar allmänt referera till ett särskilt geografiskt område men kan också ses som en språklig och etnisk gemenskap med mer eller mindre organiserade former. Skribenterna har inte behövt förstå Svenskfinland som geografiskt begrepp utan det kan syfta på det symboliska, i att leva och verka på svenska och/eller ha svenska som modersmål. Det finns många skribenter som bor utanför gränserna för Svenskfinland, men som i något skede har levt sitt liv i det geografiska Svenskfinland. Eftersom avsikten med livshistorier är att berätta om det förgångna har de kanske antagit utmaningen och skickat in sin historia även om de inte mera bor i Svenskfinland. Citatet ovan är ovanligt eftersom det tagit fasta på det geografiska Svenskfinland. Flera av skribenterna bor i Sverige eller på finska orter (se beskrivningen av materialet i kapitel 3) men har ändå skickat in sina berättelser. Det visar hur de har tänjt på begreppet Svenskfinland och att det förstås som något som symboliskt ringar in det föreställda finlandssvenska, inte bara innebär ett geografiskt område.

Synen på etnicitet som något platsbundet kommer särskilt fram i berättelser om andra sidan gränsen för det finlandssvenska och Svenskfinland. En kvinna som levt utomlands med sin man beskriver det avståndstaggande till det finlandssvenska som utlandsvistelsen innebar:

Antagligen var det bra att vi levde våra första gemensamma år på det här sättet, långt från föräldrar och svärföräldrar, inte som finnar eller finlandssvenskar, utan som utlänningar i x [utländsk stad]. Vi skapade helt enkelt vårt eget levnadssätt, utan påtryckningar utifrån. Våra barn talade svenska med mamma och finska med pappa. (94)

Innanför nationen Finlands gränser finns outtalade krav på särskilda levnadssätt, som finnar eller finlandssvenskar. Här konstrueras också ett vi – subjektet i berättelsen är ett vi – som syftar på jagpersonen och hennes man. Här är hon inte bara finlandssvensk utan även finsk i och med viet. Ordet *eller* gör att det finlandssvenska och finska ses som två etniciteter/tillhörigheter. Utomlands tenderar nationella identiteter att konkurrera med regionala och lokala identiteter. I en position utanför Finland och Svenskfinland är kvinnan både finne och finlandssvensk.

Hur nations- och platsdiskurser är sammanbundna med vissa normer framkommer här, om att leva familjeliv i ett sydeuropeiskt land:

För många av de finska och skandinaviska kvinnorna var hemmafrutillvaron ett stort problem. Ett par försökte febrilt upprätthålla något slags yrkesverksamhet i hemlandet och pendlade av och an. Andra var bara missnöjda i allmänhet. För mina mellaneuropeiska väninnor var situationen en annan: de hade normalt inga egna yrkesambitioner, de var hustrur och mödrar och var lyckliga över att i x [en stad] kunna ha en hemhjälp. Jag tyckte att dessa kvinnor hade det lättare. Själv var jag glad över att slippa välja. (94)

I vissa nationer och på vissa geografiska områden förväntas vissa egenskaper och praktiker vara förhärskande. Att kvinnan ”sluppit” att ofrivilligt leva en hemmafrutillvaro beror på att hon varit ”mera mor än yrkeskvinna”. Citatet talar om att det i Finland råder ett arbetsideal, enligt vilket nordiska kvinnor vill yrkesarbeta. Enligt detta har personer från andra kulturer det lättare att anpassa sig till ett liv som hemmafru. Kvinnors levnadssätt skapas utifrån krav och förväntningar som hör ihop med föreställningar om etnicitet, kön och klass. Dessa är också platsbundna. I och med att kvinnan flyttar bort från en miljö minskar också kraven på dithörande kvinnligheter samt klasstillhörigheter.

Diskursen om att det i olika nationer råder olika kulturer kommer fram i rubriken ”mellan två kulturer” (63) på ett stycke i en berättelse. Där berättas om erfarenheten av att vara krigsbarn¹⁵ i Sverige, komma tillbaka till Finland, och därefter tillbringa somrarna i Sverige. Rubriken talar om Sverige som en kultur olik den finländska. Det finlandssvenska särskiljs på det sättet från det rikssvenska. Regioner används på liknande sätt om olikheter mellan människor som befolkar dem. En kvinna som tillbringat en tid i finska Karelen skriver:

Då lärde jag mig också finska, jag älskade det karelska kynnet, glatt och sorglöst, det var som en del av mig själv. Jag har aldrig kunnat förstå folk som ”hatar finnar”. (46)

Här är å ena sidan det karelska kopplat till vissa karaktärsdrag. De karelska karaktärsdragen görs å andra sidan till något sant i och med att dessa inte bärs upp av någon/några aktörer utan bara finns där och är: ”det *var* som en del av mig själv”. Erfarenheten av det fria, glada och sorglösa i Karelen leder till att skribenten aldrig kunnat förstå folk (finlandssvenskarna?) som hatar finnar. Utsagan uttrycker en diskurs om att det finns intolerans bland finlandssvenskar mot ”finnar”. Samtidigt som denna diskurs framträder är den något som skribenten (jag ser skribenten som både uttalaren och jagperson) tar avstånd från. Det är obegripligt men kan också ifrågasättas om det faktiskt är så att det finns ett hat som förmildras genom citationstecken.

Det ”karelska kynnet” är ett exempel på att platser, regioner och landskap som kategorier kan fyllas med karaktärsdrag och mentaliteter. Både regioner och nationer kan vara laddade med adjektiv. Platsen fylls med vissa drag som anses som typiska för den:

¹⁵ Under andra världskriget, åren 1939-1945, skickades över 70 000 finländska barn till Sverige från Finland. Krigsbarn skickades även till Danmark och Norge, men i mycket mindre utsträckning.

Min pappa var en tyst, sävlig, jordnära människa som nog inte var en typisk karelare, om man med en sådan avser en glad och pratsam person. (110)

Här framkommer en syn på karelare som glada och pratsamma genom att tala om vad fadern inte var. Olika ord för att ange en plats används, som t.ex. hem, klimat och atmosfär som i följande citat där det handlar om människor som flyttat till Sverige:

Många kolleger från Finland som flyttat dit har fortsatt att pendla österut, inte bara på grund av släkt och vänner och sommarstugor, men också för att de har saknat den finländska atmosfären med dess svårdefinierbara laddning av spänning och upplevelseintensitet. Jag har funnit detta supplement till det svenska i Danmark, och resorna till Finland har blivit allt färre med åren. Jag har alltså ingen hemlängtan, men naturligtvis har hemlandet präglat mig för alltid. (71)

Här uttalas det svenska i Finland, inte det finlandssvenska. Det kan bero på avståndet. När kvinnan befinner sig längre bort från Svenskfinland, kan det finlandssvenska osynliggöras och det finländska eller det svenska inbegriper det finlandssvenska. Skillnader inom det finlandssvenska görs genom olikheter mellan olika namngivna regioner och landskap:

Jag skall också påpeka att man på österbottniskt sätt var rättfram och ärlig. Mycket var tiden också präglad av kvinnorna. (...) Jag tycker om mina bakgrunder. Jag har fått en bra start i livet i dessa två kollektivboenden. Bland österbottningar kan jag vara österbottning och bland nylänningar nylänning. Men det är kvinnorna i släkterna som har format och påverkat mitt liv. (5)

Uppväxten beskrivs med hjälp av det kollektiva, med platsen, det regionala – österbottniska drag – och historien, en gången tid. Egenskaper som hänför sig till det regionala kan man också förhandla mellan enligt utsagan, dvs. man kan vara österbottning eller nylänning beroende på omgivningen. De regionala tillhörigheterna presenteras som åtskilda men inte oförenliga. Att vara österbottning och att vara nylänning, kan variera beroende på sammanhang och dem som man vistas med. Det går emot upp-

fattningen om en inre kärna, och att man skulle var född till det ena eller andra. Det går att välja mellan de olika identiteterna, även om österbottningar och nylänningar är på olika sätt. Kvinnorna får dock en överordnad betydelse, och tilldelas en större betydelse än det österbottniska och nyländska. En närmare beskrivning av olikheterna mellan det österbottniska och det nyländska framkommer senare i samma berättelse:

Min nyländska bakgrund ser annorlunda ut än den österbottniska. I Nyland lindrar man in obehagligheter, man sade inte alltid rent ut. Vi skulle akta oss för att tala österbottnisk dialekt i Nyland. Vi fick gärna ha åsikter men måste kunna försvara dem. Vi upplevde hur det var att leva nära jorden, den som gav den mat vi åt. På gården fanns alla dessa driftiga syskon. Om de beslutat något, för de igenom det. (...) De hade alla lätt för att hålla tal, diskutera och resonera. Mina intryck av det politiska livet i landet kom jag att se just genom dessa människors ögon. Men det diskuterades lika flitigt kyrkopolitik, arkitektur och litteratur i hemmet och särskilt under måltiderna. Ett ofta återkommande ämne var jordbruket. (5)

Tid (vad som varit tidstypiskt) och plats (vad som varit platstypiskt) används för att beskriva uppväxten. Berättelsen avslutas med följande meningar:

Numera känner jag mig helt nylänning. Motto är: Som du bemöter andra – blir du själv bemött! (5).

Ordet numera vittnar om tidens betydelse och det föränderliga, processuella i identiteten som här utgörs av en regional tillhörighet, att vara nylänning. Denna mening följs av ett motto som ger uttryck för den gyllene regeln ”älska din nästa såsom dig själv”. Utsagor om etnicitet och identitet kan leda in på allmänna livsvärderingar, goda råd och etablerade sanningar. Inledningar och avslutningar till livshistorierna innehåller ofta sammanfattningar av berättelsernas budskap och den kärna som livshistorierna vill få fram, som det här citatet visar.

Klimatet är ett ord som används för att berätta om uppväxten och härkomsten förutom hem, naturen och namn på olika regioner. I en berättelse om en kvinna som flyttat utomlands står det om hennes kontakter med finlandssvenskar att de “stannade kvar i det bistra finländska klimatet för att det passade dem, skärpte dem” (71). Det finländska blir här strängt och hårt. Talet om bakgrunden i fråga som något regionalt, som ovan t.ex. när det österbottniska särskiljs från nyländska är inte neutralt utan visar på en diskurs om olikheter i fråga om mentalitet och kultur i olika regioner, som Österbotten, Nyland, Karelen mm. Regional härkomst kan i likhet med nationell och etnisk härkomst ge vissa egenskaper och skapa kulturella skillnader mellan vi och dem.

Vi var mycket förälskade. Vårt förhållande led dock av kommunikationsproblem. Micke var som bekant inbunden, i likhet med åtskilliga andra österbottniska pojkar, varken uppvaktande, smickrande eller känslösam. (105)

Pojkvännen beskrivs utifrån den österbottniska bakgrunden. Ett omdöme om någon, här avsaknaden av vissa karaktärsdrag, förklaras utifrån etnisk eller regional tillhörighet. Både etnicitets- och kulturdiskurser används som något som förklarar människors beteenden, både jagpersonernas och andras, i livshistoriematerialet. Dessa har samma mål som diskurser om nationen, att skapa kollektiva tillhörigheter. Tillhörigheterna skapas genom tanken på ett gemensamt ursprung. I detta skapande ingår mekanismer av både inkluderingar och exkluderingar på basis av kategoriseringar av människor som antas kunna höra till en grupp och andra som inte kan höra dit (Anthias & Yuval-Davies 1992, 71). Hänvisningen till etnicitet och kultur kan användas för att ursäkta, framhäva, fördöma eller berömma människors beteenden.

HEM, LJUVA HEM

Intresset för metaforer som har med hem och att resa hem har allt mera uppmärksammats i forskning om etnicitet (Gilroy 1997, Ålund 1997, Huttunen 2002, Keskitalo-Foley 2004). Berättelser om hemmet handlar inte bara om fysiska platser och hus. Hem är också mentala (Vilkko 1998, 28; 2000) och existentiella platser med tillhörande kulturella värderingar. Hem förknippas i berättelserna med skiftande erfarenheter och känslor: ”Hemmet var inte stort men lyckan bodde där” (12). Berättelser om hem kan tolkas handla om berättaren själv, symboliskt om hurdan berättaren är och vill vara. Enkelt uttryckt kan berättelser om det egna hemmet i vuxenlivet tolkas beskriva hur kvinnorna har det nu, medan hemmet i barndomen beskriver hur det har varit under uppväxten. Om nationaliteter har använts ord som hemland och fosterland som hänvisar till familj och hem. Dessa skapar en gemenskap för ”folk”. Via hemmet som metafor om nationer skapas gränser mellan folk som inte bor i ”hemlandet” på samma gång som skillnader inom landet osynliggörs (Komulainen 2002, 143). I berättelser om immigration brukar beskrivas hur immigranter flyttar från en kultur till en annan (Yuval-Davies 1993). I ett sådant synsätt binds kulturen till platser och hemmet används som metafor för platsen. Att ”höra hemma” någonstans eller skapa nya hem är en process där migranter blir integrerade (Alexandrova & Lyon 2010, 95). I en nationell diskurs uppfattas kultur som homogen och avgränsad. Det innebär ett synsätt att det finns en homogen finlandssvensk kultur som innebär vissa tecken, t.ex. att kräva service på svenska. Hemmet uttrycks i berättelser om etnicitet och etnisk identitet oftast på sentimentala sätt och som en oproblematiserad tillhörighet (Fortier 2001, 412). I livshistorier används hemmet också ofta som metafor i beskrivningar av tillhörighet och identitet. Det kan användas såväl i beskrivningar om barndomen som om geografiska områden som nationer och regioner. Hemmet kan i likhet med dessa större föreställda gemenskaper beskrivas med etniska och kulturella tecken:

Man har haft tid att fundera på de gångna åren, det direkt tjehovianska hemmet från barndomen – jularna var visserligen som från en Carl Larsson -bok! Och så svärföräldrarnas purfinska miljö och alla de hem där jag nödgades bo på grund av för långa distanser mellan hem och skola. (108)

Så här beskrivs några uppväxtmiljöer i en berättelse. Miljöerna ikläs kulturella kännetecken som det carl-larssonska och det tjehovska. Både det svenska och ryska finns representerade av dessa kulturellt kända markörer. Det tjehovska ger associationer till något mera svärmodigt och det carl-larssonska väcker en bild av idylliskt familjeliv hos mig som läsare. Det purfinska med tillägget pur framför visar att det finns något mera riktigt finskt i motsats till det andra, det tjehovska och carl larssonska.¹⁶ Genom att omtala dessa kulturella tecken i livshistorien skapas en berättelse om en icke typisk finlandssvensk barndom, alternativt en typisk finlandssvensk barndom. I en diskursanalytisk ansats är det dock inte meningen att slå fast vad en kategori består av, t.ex. det finlandssvenska utan att se på hur diskursen görs. Detta kan göras genom att studera hur subjektet positionerar sig. I det citerade avsnittet ovan finns t.ex. ingen aktör utan det förefaller som om kvinnan varit utsatt utifrån för de olika miljöerna. Miljöerna räknas upp och där det förekommer ett jag är det förbundet med verb i passiv form, som nödgades, som talar om en tvungenhet. Hemmet används i beskrivande av en själv, av familjen och av klasstillhörighet. Hemmet som metafor kan alltså användas om ett tidsskede i livet – ofta barndomen – och är därmed inte bara bundet till betydelser om plats. I livshistorier står ofta hemmet för olika perioder i livet. Citatet om hemmet omfattar det finska, ryska och svenska. Det ryska och svenska lever sida vid sida, även om det ryska kan tolkas som lite starkare genom ordval som ”direkt tjehovianska”, medan de svenska jularna utgör en mindre del i hela barndomen. Andra grupper och tillhörigheter

¹⁶ Tjechov är känd från bl.a. teatervärlden. Det som anses som typiskt för pjäser skrivna av Anton Tjechov är det melankoliska och vemodiga, men samtidigt lite komiska. Carl och Karin Larssons inredning, levnadssätt och barnuppföstran har utgjort ideal för det svenska hemmet.

omnämns medan det finlandssvenska inte är benämnt i livshistorien. När barndomshemmet liknas vid det tjechovska och det carl-larssonska förmedlas på samma gång en bild av en uppväxt som trygg och idealisk. Finlandssvenskhet konstrueras genom dessa element. Om hemmet står för tillhörighet, identitet, nationalitet och etnicitet kan avsaknaden av ”hem” utgöra motsatsen, att inte ha tillhörighet till ett visst kollektiv.

I ett stycke om att inte kunna inte acceptera ”finlandssvenskheten” skrivs:

Detta gör mig ibland litet splittrad och ger mig en känsla av hemlöshet. Vart hör jag egentligen? Kanske ändå mest till min egen familj och till vår skogsbacke i Åboland, där vi numera har ett alldeles eget hus. (94)

Att inte acceptera allt som hör ihop med det finlandssvenska, indikerar att det finns normer som man borde omfatta för att räknas som finlandssvensk. Det lokala, skogsbacken och huset, föreslås ha större betydelse för berättarens tillhörighet än det finlandssvenska. Berättelsen om återkomsten till Finland har försetts med rubriken Hemma, medan de andra platserna har varit försedda med städernas namn. Det finlandssvenska kollektiva får ge vika för en identifikation men familjen och det lokala, skogsbacken i Åboland. Här finns å ena sidan diskursen om ”hem” som finlandssvenskt, å andra sidan som något lokalt och privat i motsats och till det officiella finlandssvenska. Citatet visar på det processuella i skrivandet och identitetsskapanden. Kvinnan är uppvuxen på landsbygden i en enspråkig miljö i Österbotten. Hon gifter sig med en finsk man och flyttar med honom och deras barn runt till tre olika länder när barnen är små. Familjen återvänder till Finland efter flera år utomlands. Efter att hon har berättat om vistelserna utomlands ställer hon frågan om vart hon hör. I livshistorien finns en tankeprocess som går från det finlandssvenska, till andra kulturer och sedan kommer tillbaka till det finlandssvenska för att följas av hemlöshet och sluta med familjens hus och skogsbacken i Svenskfinland. Subjektet förhandlar mellan olika diskurser och öppnar upp för möjligheten att det inte finns entydiga svar på frågan om hur finlandssvensk hon är. Genom giftermålet kunde hon ta avstånd från finlandssvenskheten. När hon sedan flyttar med sin familj ef-

ter flera år utomlands, tillbaka till Finland får hon en stark hemkänsla. Det finlandssvenska kollektiva innebär däremot krav som hon tar avstånd från, krav som hör ihop med *finlandssvenskheten*, som om det skulle vara något särskilt genom dess bestämda form. Att inte acceptera allt som har med det finlandssvenska innebär att man inte är självklart finlandssvensk. Hem, hemkänsla och hemlöshet kan representeras av såväl nationer som av lokala platser och ges innebörder av vissa förväntningar och krav.

Hemlöshet används på motsvarande sätt i uttrycket att inte vara hemma någonstans: ”Men i Sverige är man inte helt hemma heller” (63). Att inte vara helt hemma talar om ett ideal om en oproblematiserad tillhörighet, att helt och hållet känna tillhörighet till en plats, region eller nation som i det citerade fallet.

Ett återkommande tema i livsberättelser av ungdomar med invandrarbakgrund är olika försök till en ”resa hem” (Ålund 1997). Hemmet står ofta för en bas, en trygghet. Identitetsarbete hos människor präglas ofta av att söka sin hemvist. I slutet av många livshistorier berättas om denna resa hem. Hemmet används metaforistiskt för att uttrycka identitet och kultur.

Jag återkommer ännu till barndomshemmet och familjen. Vi var mycket svenska av oss. Finska var det svåraste ämnet i skolan och några finskspråkiga vänner hade vi inte. När vi flickor fick höra att vår pappa gått i finsk skola, blev vi nästan chockade, hur kunde det vara möjligt? (33)

Uttrycket ”Vi var mycket svenska hemma” (5), används för att karakterisera familjens svenskhet. I meningen är svensk något man kan vara i högre eller lägre grad. Det är inte något man är antingen eller, att man är svensk eller inte svensk. Förvåningen, att de blev chockade, skulle inte vara värd att nämnas om inte syftet med beskrivningen var att få fram hur svenska de var, eller bortom det finska de var. De var så svenska att faderns kontakt med det finska förvånade barnen. Det finlandssvenska konstrueras genom svenskhet, hem, och ett avståndstagande till det finska språket. I citatet används ”vi” om den svenska identifikationen. När man berättar om sig själv i barndomen placerar man ofta in sig i ett vi – ofta familjen.

Det ”svåra” språket ser i vissa fall ut att bli ett krav, och ju sämre man kan finska desto mer tillhör man det finlandssvenska.

NATURENS BETYDELSE

Naturen har en stark betydelse i bilden av Finland. Det finska folket och den finska naturen konstruerades i den nationalromantik som vaknade till liv i mitten av 1800-talet. Den finska naturen skapades som en symbol för det finska folket av t.ex. J.L. Runeberg och Z. Topelius. Naturen har fortfarande en stark plats i presentationen utåt av Finland. Den förekommer bl.a. ofta på vykort över Finland och finländska samhällen, och presenterades rikligt, t.ex. i de filmer som under 2006 års Eurovision Song Contest visades över värdlandet Finland.

Flera studier har visat att Finland ofta framställs via diskurser av landsbygd och natur (Silius 2008, Sintonen 1999, Laakso 1996). Bilden av Finland som landsbygd lever särskilt starkt hos många finländare som flyttat utomlands. En gemensam beröringspunkt för livshistorierna i t.ex. *Eläköön mies* -samlingen (1992-1993) är landsbygden. Om männen inte hade vuxit upp på landsbygden hade de i varje fall ofta tillbringat somrarna med mor- eller farföräldrar på landet. Det finländska kopplades samman med skog och landsbygd när de i utlandet mindes Finland. Också jag har funnit flera beskrivningar av naturen och naturens väsen i livshistorierna, särskilt i berättelser som beskriver en längtan till Finland hos kvinnor som flyttat utomlands. I berättelsen om hemlängtan ingår ofta naturen och en särskild natur som en del av längtan. Denna längtan kan också omfatta lokala miljöer, och synliggör olika regionala skillnader i Finland. Om flytten bort från norra Finland skrivs i en livshistoria: ”Farväl Rovaniemi och norra Finland, fjällen, den blånande höjden och den klara luften, de vänliga människorna” (108). Senare skriver berättaren om samma plats och ort: ”Alla flyr härifrån så fort de kan och alla berättar samma historier om hur de har bemötts och hur de saknar enbart naturen; aldrig någont annat!” (108). Genom att tala om andras erfarenheter ges mera legi-

timitet till utsagan och den blir mera trovärdig och sann. Andra landskap än de finländska och finlandssvenska beskrivs sällan i livshistorierna, däremot finns det många naturbeskrivningar om Finland.

Naturen kan på ett symboliskt sätt kopplas sammans med betydelser för människans identitetsskapande: ”Den åländska kvinnan har havet fostrat till självständighet” (128). Beskrivningen av den åländska kvinnan spinner vidare på hur närheten till havet lett till att många åländska män arbetat på sjön som gjort att den åländska kvinnan ”ensam fått ta stora beslut för gård och familj i glädje som sorg” (128). Här görs havet till något som konstruerar den åländska kvinnan, och implicit som annorlunda än andra kvinnor.

Keskitalo-Foley (2004) har studerat förhållandet till finländskhet hos kvinnor som flyttat från Lappland till södra Finland och sedan tillbaka till Lappland igen. För återflyttarna har miljön en särskild betydelse i skapandet av kontinuitet. Återflyttarna berättar inte sällan om miljöns betydelse för dem, i berättelser där barndomens uppväxt med nutiden knyts samman. Det som karakteriserar längtan efter hemlandet eller -orten i de berättelser jag analyserar är i likhet med Keskitalo-Foleys undersökning ofta natur- och landskapsskildringar:

Det var härligt att komma hem, friska vindar, skärgården, båtar, havet och naturen. Fast jag älskade Rom blev jag till sist så trött på trängseln där och började längta efter den finska skogen! (46)

Den finska skogen står för motsatsen till trängseln, för lugn och ro. Också här används hem om platsen. Den finska skogen är ett tecken i en diskurs om finsk miljö och natur som förekommer i flera berättelser. Både skogen och tystnaden ingår som tecken i den finska mentaliteten. Skogen/skogarna behöver inte omtalas som finska om berättelsen handlar om en finsk – inte finlandssvensk – miljö:

Vi gick bara i skola på förmiddagarna, på eftermiddagarna var vi fria och sprang omkring och lekte i ”de stora skogarna vid Ladogas strand” Det var min barndoms lyckligaste tid. (46)

De stora skogarna inom citationstecken visar att den finska skogen ingår i en känd diskurs. Det intertextuella, lånet av diskursen understryks av citationstecknen.

Omgivningen har överlag en stor betydelse i barndomsskildringar, som ibland tar läsaren med på rundvandringar i barndomens landskap där detaljerade, målande beskrivningar av naturen ges. Naturens olika skiftningar, färger, dofter används som en del i en romantiserande beskrivning av barndomen. Den röda stugan som symbol för en uppväxt i naturnära miljö, på lugn och avsides plats förekommer i flera berättelser: ”Tant Berit bodde med sin man och deras son Johan, i den lilla röda stugan i skogens mitt” (82), ”Vi flyttade först till en liten röd stuga på landet” (62), ”Jag föddes en septemberratt i en röd liten stuga i en by som heter x” (127). Som representation står stugan för trygghet och värme. Stugan hör mera hemma i den omhuldade mörka skogen än i det öppna skärgårdslandskapet. På finska finns också begreppet ”mummonmökki” (mormorsstuga) med vilket man brukar mena ett litet torpliknande hus. Det mest typiska är ett rött med vita knutar. Mormödrar brukar förknippas med trygghet, traditioner och omsorg i barndomen varför det säkert inte är en slump att mysiga stugor och torp på landet kallas ”mormorsstugor”, t.ex. i reklamspråket.

SAMMANFATTNING

Vid en närläsning av materialet förekommer i enskilda meningar och korta stycken myriader av diskurser och en mångfald tecken och element i diskurser om etnicitet. Hur finlandssvenskhet ingår, t.ex. genom att nämna om sig själv eller någon annan, om utlänningar eller infödda, visar genom det oreflekterade, på för givet tagna, hur etnicitet skapas samt ingår i berättelser om oss till skillnad från dem. Just omnämmandet är intressant för att det är sällan skribenterna omnämner sig själva i termer av etnicitet utan i stället är det de andra som omnämns, särskilt som icke-finlandssvenskar, som t ex finnar, vallonättlingar eller med någon annan etnisk etikett. Detta stämmer överens med livshistorieforskning som har

visat att det är lättare att finna ord för det som särskiljer än för det som uppfattas som norm, och som kännetecknar den grupp eller kategori som det skrivs om. Det är de andra som har etniciteter och kulturer, inte man själv. Det vardagliga eller självklara framstår som normativt och är ofta osynligt. Därför är det intressant att studera vad som lyfts upp som anorlunda och vad detta säger om normen.

Diskurser om etnicitet kan ses som en övergripande fråga för avhandlingen och de efterföljande två analyskapitlen. Jag har i detta kapitel presenterat diskurser om etnicitet som något platsbundet, som resurs och som arv. Dessa ska inte tolkas som åtskilda. Etnicitet som platsbundet utesluter inte att plats samtidigt kan ingå i diskurserna om etnicitet som arv eller resurs. Detsamma kan sägas om arvsdiskursen och resursdiskursen. Delar ur dessa båda kan ingå i samma utsaga och gå in i varandra. Min avsikt var att få fram diskurser om etnicitet som kategori i sig, dvs. om t.ex. de fyra kriterierna som Erik Allardts (1981) modell om etniska grupper omfattar. Handlar det om härkomst för det första, och hur tar detta sig uttryck? Är det något orubbligt, som arv, rötter och något som inte går att ta avstånd från så lätt? Eller är det en resurs att välja att ta till när det behövs, och som kan väljas utifrån situation? Det som livshistorierna fram för allt visar är att även om det finlandssvenska uppfattas som något ärftligt och som rötter, är de inte så orubbliga och fasta man kunde tro. Detta syns inte minst i utsagor om att vilja tillbaka till sina rötter, beskrivningar som visar på en rörelse i betraktelsesättet på etnicitet. Och språk kan däremot framstå som mera identitetsskapande än rötter och härkomst. Livshistorierna visar att språk ibland uppfattas som något mera än bara praktiker och nyttigt att ha kunskaper i. I utsagorna tas även avstånd från homogeniserande tankar om människor utgående från språk, som t.ex. att det inte spelar någon roll vilket språk människor använder.

Platsen, rummet laddas med symboliska och kulturella betydelser, och särskilt hemmet används i beskrivningen av jaget i termer av nationalitet, etnicitet, finskt, och svenskt. Berättelser om plats är inte bara deskriptiva om hur det ser ut någonstans utan används också för att betona likhet och identitet inåt mot den egna gruppen, och dels för att utåt markera symbo-

liska gränser mot andra grupper eller områden. Etnicitet i likhet med beskrivningar av tillhörighet överlag hänförs ofta till känslor eller till praktiker i olika grad. Praktikerna handlar ofta om språket, seder och ritualer, yttre ting, medan känslor är något som hör samman med jorden, bygden och familjen.

5 KONSTRUKTIONER AV FINLANDSSVENSKT I LIVSHISTORIerna

Studier om gränser och gränsöverskridanden har ett allt större inflytande i sociologi. Analyser av gränsöverskridningar, av inkluderande och exkluderande mekanismer som sker i relationer mellan människor (Lamont and Molnar 2002) kan med fördel också användas inom livshistorieforskning i fråga om hur sociala kategorier som etnicitet, klass och köns görs. I sociologisk forskning har bl.a. Michele Lamont (1992) diskuterat gränsdragningar som den amerikanska och franska medelklassen gör gentemot dem som de inte uppfattar höra till samma samhällsgrupp. Förutom kulturella och ekonomiska gränser för hon ytterligare in en tredje dimension som grund för gränsdragning: symboliska gränser. Symboliska gränser är de linjer som människor drar när de kategoriserar människor. Dessa varierar i olika samhällen och grupper. Enligt t.ex. Michele Lamont hör till de symboliska gränserna som en högre klass drar gentemot de lägre klasserna i USA framför allt en uppfattning om moral och ärlighet (Lamont 1992). De yttre tecken som kulturellt kapital och ekonomiska tillgångar låter sig inte undersökas av ett livshistoriematerial som däremot de symboliska betydelser som kvinnorna använder i skapande av skillnader mellan dem och andra, mellan finskt, finlandssvensk och svenskt. Vilka gränsdragningar sker i KLiv-material när kvinnorna skriver det finlandssvenska? Vad utgör innehållet i det finlandssvenska gentemot det andra.

Lamont och Molnar (2002, 168) definierar symboliska gränser som "begreppsliga skillnader som aktörer skapar för att kategorisera objekt, människor, praktiker, och även tid och plats". Gränsdragningar görs för att människor behöver definiera och komma överens om gemensamma verkligheter. Genom att studera dessa gränser kan vi nå kunskap om dynamiska sociala processer, som t.ex. olika kategoriseringsprocesser. Symbo-

liska gränser ses som föränderliga och en analys över hur gränsdragningar sker i text kan generera nya insikter om sociala processer.

Jag har hittills uppehållit mig vid vilka diskurser som används och upprepas, samt vilka tecken och element som ingår i diskurser om etnicitet. I detta kapitel studerar jag kategorin finlandssvenskt närmare. Jag visar hur det finlandssvenska används i livshistorier på olika sätt beroende på det budskap som berättelsen förmedlar, och den diskurs som det ingår i. Diskurser om det finlandssvenska säger något om olika livssituationer, platser, jaget och de andra. En fråga är hur det finlandssvenska fungerar som skillnads- och likhetsskapande mellan jaget och andra.

Olika sätt att benämna sig själv och andra återspeglar de ideologiska skillnader som begreppen bär på. De begrepp som används om svenskt, finskt, finländskt och finlandssvenskt är omdiskuterade. Jag är inte intresserad av att undersöka om begreppen används av skribenterna på mer eller mindre korrekt uppfattade sätt utan hur de används och i vilka sammanhang. För att förstå nyanserna och göra det lättare att följa analysen vill jag dock presentera begreppen som de används i allmänhet. Den traditionella nordiska termen *finländare* är i finlandssvenskt språkbruk den samlande benämningen för både finsk- och svenskspråkiga i Finland. Termen finländare markerar också en socioekonomisk, politisk och juridisk gräns gentemot *finne* som i den allmänna praktiken bland finlandssvenskar används om finsktalande finländare (Lönnqvist 2001, 20). *Finlandssvensk* används om svensktalande finländare, *rikssvensk* och *svensk* om svenska medborgare. Men i förhållande till det finska används också *svensk* om finlandssvenskar. Och svenskar i Sverige kan använda finne om både finsk- och svenskspråkiga i Finland. I vardagligt svenskt språkbruk har ordet finne ibland en något nedsättande klang. De ordval, beteckningar, och de sammanhang där de används visar hur etnicitet och finlandssvenskhet görs diskursivt.

SPRÅKET SOM SKAPARE AV DET FINSKA OCH FINLANDSSVENSKA

Den största olikheten mellan finnar och svenskar i Finland anses vara språket. Det kommer fram såväl i forskning om identitetsuppfattningar hos finlandssvenskar som i debatter i media. En viktig ingrediens i konstruerandet av det finlandssvenska handlar om språk, som också Johanna Söderholms (2002) avhandling pro gradu berättar om. Söderholm har analyserat samma livshistorier som jag. Både hon och jag kommer fram till att språket ofta diskuteras i de finlandssvenska kvinnornas livshistorier. Språket kan öppna dörrar till arbetsmöjligheter, medan bristande språkkunskaper kan stänga vissa möjligheter. Svenskan beskrivs av flera som viktig och ges en särskild betydelse. Språket får betydelse i berättelser bl.a. om att söka jobb och vid möten med andra där det ibland uppstått språkproblem, men skapar också skillnader mellan det finlandssvenska och finsk/finländska bara genom att omtalas i samband med platser, människor, kultur, identitet osv. Det är ett hinder eller en resurs att inte kunna tala respektive kunna tala två språk (finska och svenska). Flera skriver om vilka språk de kommit i kontakt med under uppväxten, vilket språk de har pratat med sina barn, sin man och på sina arbetsplatser:

Barnens språkanvändning och valet av barnens språk beskrivs i en del berättelser. Att få barn med en finskspråkig man aktualiserar frågan om språk, och vilket språk som föräldrarna ska lära barnet: ”Vi hade kommit överens om att jag skulle tala mitt modersmål, svenska, med pojken och Seppo finska”. (95) Särskilt de finlandssvenskar som varit gifta över språkgränsen uppehåller sig mycket kring språkpraktiker och barnens språk:

Kari och jag har alltid talat finska med varandra, det var det språk vi använde när vi träffades. Karis svenska är numera utmärkt, men samtalsspråk kan vi inte byta. Och fortfarande talar vi varsitt språk med barnen, som egentligen alltid talat svenska med varandra. Vi har försökt leva så tvåspråkigt som möjligt. Vår vigsel och alla våra barndop har skett på två språk. Men när vår äldsta dotter, Sara, gifte sig i somras blev det ett nästan helt finlandssvenskt bröllop. Förutom att det fanns en del finsktalande gäster, var Karis tal till sin dotter den enda finska som hördes. (94)

I citatet blir det finlandssvenska mera enspråkigt eftersom det uttrycks i kontrast till det tvåspråkiga. Efter att ha beskrivit det tvåspråkiga familjelivet kommer skribenten in på det finlandssvenska som något motsatt till det tvåspråkiga: ”*Men* när vår äldsta dotter gifte sig i somras blev det ett *nästan helt* finlandssvenskt”. Det nästan helt finlandssvenska exemplifieras av att det inte hördes mycket finska på tillställningen som beskrivs. Det visar på en diskurs om det finlandssvenska som något mera enspråkigt än tvåspråkigt. Det finlandssvenska handlar om språk i och med att det är språkets användning som anges i samband med att bröllopet var ”nästan helt finlandssvenskt”.

När det finländska konstrueras genom att en del bestäms vara mindre finländska än andra kan det ske genom betydelser som människor ger språktillhörigheten. I en berättelse beskrivs en finskspråkig kvinna vara från ”djupaste Savolax”. Detta föregås av att jagpersonen, som är finskspråkig, gifter sig med en finlandssvensk och får två barn. Kvinnan och hennes man talar bägge finska med dem. Hon skiljer sig sedan från mannen som gifter om sig med ytterligare en finskspråkig kvinna. Denna kvinnas finskhet konstrueras i jämförelse med den berättande kvinnans finskhet:

Han har blivit klokare med åren: efter att vi skilt oss gifte han om sig, med en om möjligt ännu mera finskspråkig kvinna från djupaste Savolax (!) men han har talat svenska med sina söner från det nya äktenskapet, och de är tvåspråkiga. (60)

”Det djupaste Savolax” uttrycker ett jämförelseperspektiv och representerar det mest finskspråkiga i sammanhanget. Det djupa står för något ursprungligt, äkta. Det finskspråkiga beskrivs genom en plats. Kvinnan för implicit fram en kritik mot att hennes man inte i sitt tidigare äktenskap talat svenska med barnen, och därmed också en kritik mot förfarandet att inte förmedla två språk – både finska och svenska – till barnen, då detta är möjligt. Utropstecknet understryker den nya kvinnans finskhet, och att mannen blivit ”klokare” gör kritiken mot mannens tidigare val att inte tala svenska med barnen starkare. Diskursen om två-

språkighet som något eftersträvansvärt kommer fram. Tidigare har det inte varit självklart att tvåspråkiga par har talat var sitt språk med barnen – kanske av rädsla för att de skulle bli ”halvspråkiga” – medan det numera har blivit norm att i hemmet i mån av möjlighet ge bägge språken till barnen. Citatet visar på de förändringar i tänkesätt i fråga om hur föräldrar med olika språk väljer att föra vidare språken till barnen. När det gäller språkbruk i tvåspråkiga familjer under skribentens livslopp har det blivit allt vanligare att se på tvåspråkigheten som en rikedom och något att eftersträva att ge sina barn. Det finns i Finland ett ökande antal personer som är tvåspråkiga, och allt oftare väljer tvåspråkiga familjer att prata två språk med sina barn, uppmuntrade av samhällets stöd i form av vägledande broschyrer och en allmän diskurs om rikedom i att vara tvåspråkig. Denna diskurs har inte varit lika allmän tidigare:

När jag nu tänker tillbaka, förvånas jag över att mamma inte kunde förmedla sina finska språkkunskaper till oss barn. Hennes föräldrar var visserligen svenskspråkiga ursprungligen, men hade gripits av ”den finska vägen” och övergått till finska som hemspråk. (Det handlade ju i stort om kampen mot förryskning: Svenskar äro vi inte mera, ryssar vilja vi inte bli, låtom oss vara finnar!¹⁷) Det rådde ju, då som nu, konflikt mellan språken, och fast vi aldrig kände av någon språkstrid, låg det kanske något i luften. Pappas små gliringar, godmodiga visserligen, men gliringar i alla fall, när mamma kom med något språkfel. Mamma tog säkert lite illa vid sig. Vi hade finsktalande kusiner och andra släktingar, det var ingenting märkligt med det, men när mamma en gång föreslog att vi skulle tala finska med henne vid lunchrasterna, reste vi oss på bakhasorna. Otänkbart, att tala ett främmande språk med sin mamma! Frågan var säkert för sent väckt. Dagens tvåspråkiga familjer har oftast löst problemet på ett förnuftigt sätt, har jag tyckt mig märka. (116)

¹⁷ Under första delen av 1800-talet uppstod i Finland en nationalistisk rörelse som arbetade bl.a. för att stärka finska språkets ställning. Många svenskspråkiga deltog också under parollen ”Svenskar äro vi inte längre, ryssar vilja vi inte bli, låt oss alltså bli finnar!”. Uttrycket har tillskrivits Adolf Iwar Arwidsson.

Enligt kvinnan har det inte varit förnuftigt att inte prata finska med modern, till skillnad från hur dagens familjer handlar. Uttrycket att hon ”förvånas” över detta när hon ”tänker tillbaka” tyder på att det är något som nu är mera självklart än uppväxttiden. Här finns en önskan om att ha lärt sig finska hemma, samtidigt som språkkonflikten lyfts upp i dagen. Att ha gått över till det finska språket anges intertextuellt med den kända frasen ”Svenskar äro vi inte mera, ryssar vilja vi inte bli, låtom oss vara finnar!”

En yngre kvinna, som var 16 år när livshistorien skrevs berättar om det allt vanligare förfaringssättet, att lära sig båda språken i hemmet:

Min pappa och hans släkt gav mig möjligheten att lära känna den finlandssvenska kulturen och det svenska språket. Med mamma, som är från Kuusamo, umgicks jag och umgås fortfarande på finska. På grund av att jag alltid gått i en svenskspråkig skola och har mest haft svenskspråkiga vänner och att mamma egentligen var den enda finskspråkiga människan i mitt liv identifierade jag mig speciellt som yngre, starkt med den finlandssvenska kulturen. (78)

Den finlandssvenska kulturen anges i bestämd form och visar härmed en uppfattning att det är en särskild kultur. Identifikationen med den finlandssvenska kulturen kräver det svenska språket och svenskspråkiga sammanhang som att gå i skola och umgås på svenska. Avsaknad av kontakter med det finska språket, förutom med modern, förklarar samhörigheten med det finlandssvenska.

Språket får inte sällan en ”djupare” innebörd än en kunskap man har nytta av, och artikuleras i termer av känslor och värderingar. Jämförelsen med de andra, finskspråkiga, kan ske finstilt och behöver inte ägnas större utrymme än en enstaka mening: ”jag har alltid upplevt det svenska språket och svenskspråkiga människor som mera mjuka och hjärtliga.”(78) Språket är i citatet något som ger människor vissa karaktärsdrag. Här syns en stereotyp uppfattning om de finskspråkiga som hårdare och mera inbundna än svenskspråkiga. Språket kan vara en källa till sentimentala känslor och beskrivas på ett affektfullt sätt, som t.ex. i en berättelse om att träffa en svenskspråkig man efter att i flera år levt vardagslivet på finska: ”Det var ljuvligt att igen efter många år få höra de kära smekorden på svenska”

(22). Språkets betydelse för kärleken beskrivs på ett romantiserat sätt och påminner om gångna tider:

Vem hade en gång flämtat fram dem och när? Javisst, min första kärlek.
Tänk, att det gått tio år sen dess, då var det i mycket små förhållanden, depression och fattigdom, han var byggnadsarbetare och jag butiksbiträde, som kärleken blommade. (22)

En kvinna som är aktiv i en svensk församling skriver: ”Det är av allra största vikt att få höra Guds ord på älskat modersmål, åtminstone ibland” (6). Uttrycket älskat modersmål finns i ”Modersmålets sång”¹⁸ som skrevs för finlandssvenskarna år 1897 och visar på berättelsers intertextualitet.¹⁹ Sången uttrycker en nationalromantik.

Att det kan vara besvärligt att inte kunna finska vittnar en del av de livshistorieberättelser som jag analyserat, om. Några kvinnor skriver att de haft bristfälliga kunskaper i finska och att detta inskränkt på deras liv: ”Jag har alltid lidit av att inte kunna tala perfekt finska, jag började lära mig språket för sent och att skriva det korrekt har alltid berett mig stora svårigheter” (94). Det har varit begränsande att inte kunna bättre finska på arbetsplatser och i relationer kan det ha varit besvärligt att inte ha samma modersmål som sin pojkvän: ”Ett problem vi hade var att han talar finska och kan ingen svenska. Det blev missförstånd ibland” (13). Finskan har varit ett av de sämsta ämnena i skolan: ”Det enda jag hade svårt för i skolan var finskan och gymnastiken” (71). Svårigheterna med finskan har även angetts som orsak till att ta avstånd från Finland:

¹⁸ ”Modersmålets sång” skrevs av Johan Fridolf Hagfors för den stora sångfesten i Åbo år 1897. Denna sång har förmodligen hörts eller sjungits av de flesta finlandssvenskar.

¹⁹ Hade någon utanför en finländsk och finlandssvensk kontext läst livshistorien utan att känna till orden i denna sång, skulle associationen till sången ha gått förlorad. En fördel att dela sammanhang som dem man studerar är att subtila och finstilla betydelse kan bli upptäckta.

Flyttade till Sverige. Slapp finskan. Minst 3 år i Sverige vägrade jag att ens höra på finskan, så trött blev jag på den. Jag var så glad att slippa Finland så jag vill aldrig komma tillbaka igen. Bara som sommargäst. (63)

Här görs språket finska som liktydigt med Finland. Att ”slippa Finland” innebär att ”slippa finskan”. Det nationella Finland innebär en diskurs om nation som språk.

Skam är en vanlig känsla som beskrivs kring bristande språkkunskaper. Skamkänslor finns beskrivna både om möten mellan det finlandssvenska och det Sverige-svenska, och mellan det svenska och finska i Finland. I Finland blir det i flera livshistorier skamligt att inte kunna tala finska tillräckligt bra.

Det enda som har varit en liten stöttesten ja kanske inte så liten ens är min finska. Skolningen var alltid på finska, jag har fullständigt förstått, men jag har inte så frimodigt velat tala på sådana tillfällen. Det är så att finskatalande sa alltid, du kan så bra, men själv tyckte jag inte det. Det kändes också tungt då man skulle skriva finska skrivelser. De senaste åren skrev jag på svenska till distriktet, då jag gjorde mina rapporter, eller annat som skulle informeras om. Då hade distriktet anställt t.o.m. någon helt svenskspråkig, eller någon jag visste kunde svenska. Inte borde man känna sig mindervärdig för att man inte fullt kan finska, det här har jag nu tänkt på. (88)

Skamkänslor synliggör föreställningar om vad som utgör normen och handlar i exemplet ovan om att man borde kunna finska när man arbetar på en finskdominerad arbetsplats. Det finns ett outtalat krav på att man bör kunna finska i Finland. Pinsamma situationer och skam synliggör normer och koder som annars kan vara outtalade och självklara. I citatet ifrågasätts dock att brister i finskan ska få leda till mindervärdeskänslor. En personlig erfarenhet leder till utsagan att ”man inte bör känna sig mindre värd, för att man inte fullt kan finska”. Att det personliga används som orsak till allmänna värderingar i kollektiva ordalag är vanligt i livshistorier.

Skamkänslor kring språket kan även beskrivas om konkreta episoder där jagpersonen ”gjort bort sig” på det andra språket:

I början talade vi också finska med varandra, men glömde snart språket, utom en aftonbön på finska, som jag läste högt för tant Ingrid varje kväll, och som under årens lopp måste ha blivit allt mera felaktig. En gång i skolan blev det tal om just denna bön, och läraren frågade om någon kunde den. Jag markerade glädjestrålning, för på den tiden var jag inte vidare bra i finska. Jag fick läsa upp bönen, varvid alla inklusive läraren skrattade hjärtligt. Inte ett enda ord var riktigt rätt. Själv skämdes jag och tyckte att de inte hade rätt att skratta åt min aftonbön, och jag läste den aldrig mera ens för mig själv. (38)

Skammen över att vara annorlunda går igen i flera livshistorier. Det kan också vara skamligt att tala svenska i en helt finsk omgivning: ”Då jag var liten skämdes jag då mamma talade svenska till mig då vi gick på stan” . (77) Utöver skammen över bristande kunskaper i finska förekommer det också skam över att man talar ”fel” sorts svenska. Uttal eller språk som är annorlunda leder inte sällan till negativa känslor, t.ex. om att vara finlandssvensk i Sverige:

Men i Sverige är man inte helt hemma heller, det konstiga uttalet följer med en hela livet. Nu kan jag leva med det. I början var jag väldigt ledsen när folk skrattade. (63)

Det som skapar skillnad till svenskarna i Sverige är uttalet. Det rikssvenska uttalet är på motsvarande sätt annorlunda bland svenskspråkiga i Finland:

På vintern, när jag gick i tvåan, flyttade vi hem till Finland igen. Mina föräldrar hade fått hemlängtan. Det var inte precis något nöje att fortsätta skolan här, när jag inte ens kunde säga kälke utan uttalade det själke. Så jag mobbades naturligtvis för det igen. (62)

Omnämmandet av olika dialekter och olika sätt att prata på finns i några livshistorier. En finsk kvinna berättar att hennes mamma skickade henne och hennes syster till svenska familjer för att de skulle lära sig svenska:

Första gången blev jag skickad till avlägsna och mycket fattiga, eller kanske bara snåla, släktingar i x. Då kunde jag inte ett ord svenska, men klarade mig som barnen anses göra. Följande termin i skolan blev jag hånad av både skolkamrater och lärare när jag på svenska-timmen använde den sjungande (?) västnyländska svenskan. (60)

Hånandet av jagpersonen som talat annorlunda kommer i likhet med de tidigare citaten fram. Den västnyländska svenskan karakteriseras som sjungande med förbehållet att ett frågetecken i parentes följer efter adjektivet sjungande. Det öppnar för en osäkerhet om och/eller ett ifrågasättande av om denna variant av svenska språket kan anses som sjungande. Kvinnan motsätter sig andras kategoriserande av hennes sätt att tala. Det finns även eftersträvarvärdiga uttal:

Jag kände mej också blyg inför skolkamraterna när läraren alltid ville att jag skulle läsa dikter, därför att jag hade så bra uttal, jag pratade ju "rikssvenska", det var ju något väldigt fint tyckte han. (113)

Här görs perspektivet till lärarens. Det är osäkert om berättaren anser det med tanke på citationstecknen runt ordet rikssvenska. Det kan också hända att ordet anges med citationstecken eftersom uttrycket rikssvensk inte är lika allmänt i Sverige och ingår inte i den allmänna vokabulären om svenskt i Sverige. Ett annat exempel på att tala en annorlunda svenska än omgivningen ges här:

Jag talade inte Hangö-svenska, utan något bättre, förstod jag. Bland annat måste jag läsa dikt på julfester och våravslutningar i barnträdgården, där jag gick i 3 år, innan skolåret började. (104)

Att det är omgivningen som gett henne den vetskapen, kan tolkas i "förstod jag". Medan några skriver om negativa erfarenheter av "fel uttal" och av att inte behärska finska tillräckligt bra, skriver andra om nyttan med två språk. Två språk ger ett mervärde i livet:

Mitt liv har varit rikt på många sätt. Jag har många goda vänner och så har jag lärt mig landets andra språk [syftar på svenskan, kvinnan är finskspråkig från början], som jag tycker är en rikedom i livet på äldre dar! (12)

Språket kan utgöra en del av identiteten:

Svenskan är mitt modersmål, mitt barndomsspråk, mitt skolspråk, finskan mitt studiespråk, mitt yrkesspråk. Svenskan är språket för min identitet, mina känslor från ömhet till ilska. Finskan är språket som hör till mina roller som sjukskötare samt lärare. (14)

Till den språkliga identiteten hör hela känsloregistret. Begreppet roll hänvisar till något mera valbart och performativt än identitet. Språk kan alltså utgöra både en identitetstillhörighet och en roll. Bägge språken anges med olika betydelser för subjektet. Språket utgör en del av självkonstruerandet och hör samman med identitet och samhörighet:

Men egentligen har jag inte två språk som är lika starka utan två språk som båda är starka på ett visst område även om jag klarar mig bra med båda språken. Finskan är mer alldaglig jämfört med svenskan som utvecklats inom skolan och innehåller mer termer. Orsaken till att jag så grundligt berättar om min språkliga bakgrund är att jag upplever att just den har inverkat i stor grad på min *identitetsutveckling*. För även om jag nu bor i en helt finskspråkig miljö har jag ändå en stark samhörighetskänsla med Svenskfinland och livet där. (78)

Talet om att identiteten är något som utvecklas – en utveckling – visar på synen att identiteten inte är statisk och likadan livet ut, utan den utvecklas, dvs. antar nya former vartefter. Exemplet visar två språks olika användningsområden. Finskan är vardagsspråket i jämförelse med svenskan som framstår som bildningsspråket. Uppfattningen om tvåspråkigheten som en rikedom och merit förekommer i flera livshistorier. En kvinna som sadlat om och bytt jobb mitt i livet säger att hon som ”var 2-språkig hade en fördel” när det gällde att söka jobb. Detsamma säger en annan kvinna: ”Jag har haft bara nytta av att jag har lärt mig ett modersmål

till även om jag bor i en starkt finskt betonad omgivning” (86). I berättelsen med namnet ”Alltid flyttbar” har kvinnan övergivits av sin finsktalande mor och vuxit upp i en finlandssvensk familj:

Föddes år 1927 av en mor, som inte hade en far åt mig. Omsköttes av bekanta till henne. Minns inget av hennes existens från den tiden. ”Mor” var finsktalande, men de, som handhade mig talade svenska och därmed blev jag Finlandssvensk. (104)

Att växa upp med svensktalande personer görs till orsak att bli finlandssvensk med stort f. I slutet av berättelsen skriver hon: ”Jag har levt ett rikt liv, kanske på den grund att ”mor” gömde mig och jag lärde mig svenska” (104). Det svenska utgör en förklaring till varför hennes liv varit rikt.

Såväl språk- som arvssamhörighet med en trakt kan upplevas som en resurs: ”Visst är det roligt att bli accepterad som inflyttad, även om jag haft fördel av att ha släkt här och av att behärska den lokala dialekten” (105). Att kunna ett av de inhemska språken som andra inte kan ger en känsla av att vara betydelsefull:

Alla på gården talade finska, om det nångång kom telefonbud från Åland och de ville beställa blommor så kunde ingen tala med dem och de kunde inte finska, då kom Anni rusande och sökte upp mig att jag skulle komma i telefon och ta emot beställning och förfrågning. Man kände sig betydelsefull då, men annars brydde sig ingen om att jag kunde svenska språket. En gång var det rentav en nackdel för jag hade blivit lite förtjust i en kille som var lite äldre än jag och ville ha mig på bio och dans. På dans gick jag inte men på bio var vi ibland. Jag blev trött på honom för hans bror med familj som också bodde och jobbade där gnällde över min svenskhet och att det aldrig skulle passa att ha en svensk flicka i släkten. I släkten, sa de, som om jag skulle ha velat gifta mig som 17 årig, herregud jag visste knappt vad det var att vara gift. (36)

Medan det i ett sammanhang är nyttigt att kunna två språk förefaller svenskheten vara opassande i ett annat sammanhang. Nyttan av svenskan i en konkret situation beskrivs samtidigt som andras ointresse för kvin-

nans kunskaper i svenska. Svenskheten är en nackdel i mötet med de andra, den finska mannens familj.

En explicit reflektion över om det finns skillnader mellan språkgrupperna eller inte handlar om en antologi med både finlandssvenska och finska kvinnliga författare: "*Då antologin Du tror du kuvar mig*²⁰ samlade kvinnliga finlandssvenska poeter och finska var det inte skillnaderna mellan språkgrupperna som markerade sig, utan tvärtom det gemensamma i tonfallet" (71). Här finns diskursen att det finlandssvenska är en skild språkgrupp. Att det inte förhåller sig på ett visst sätt, talar om kännedomen om en diskurs, i detta fall att det finns språkgrupper som skiljer sig från varandra.

Det finska kan implicit innebära att inte vara öppen för andra språk, vilket kommer fram i ett citat där kvinnans mor *trots* sin finskhet *inte* var sådan:

Trots min mammas finskhet var hon ändå inte så inbiten att hon inte gillade andra språk, hon bara inte lärde sig svenska, vet inte varför. Men hon sade att förr då hon var ogift och bodde i x [finsk ort] hade hon träffat herrskapets lilla flicka som talade båda inhemska språken och då sa hon att hon tänkte att om jag [hon] någon gång blir gift och får barn (det förutsatte ju att man skulle vara gift innan man fick barn) så skulle barnet vara tvunget att lära sig båda språken. (36)

Tvåspråkigheten får ett klassband i och med att den tvåspråkiga flickan som omnämns hör till herrskapet. Tvåspråkigheten får en status som eftersträfvansvärt, och är något som skrivs samman med herrskapet. Modern i berättelsen träffade sedan en svenskspråkig man vilket gjorde att önskingarna besannades:

Ja, hon hade ju tur att hon senare träffade en svenskspråkig karl. Annars skulle det väl inte ha blivit så lätt att förverkliga språkkunskaperna för ungen. Det gjorde jag och snabbt kom jag underfund med seder och bruk och hie-

²⁰ Forsström, Tua och Tikkanen Märta (red): *Du tror att du kuvar mig liv. Finländska kvinnors lyrik genom tiderna*. Stockholm: Trevi. 1984.

rarkin i skolan. De där ungarna frågade om jag var svensk jag sa nej. Om de kallade mig några gånger Hurri men då jag svarade dem med olika finska håll käften + några fula ord så lugnade de sig och vi alla kom riktigt bra överens. Jag lärde mig skriva finska perfekt och teckningen var mitt bästa ämne och läraren som var hobbymålare, visade mig sina tavlor, de var nog fina oljemålningar och han sa att jag sen nångång borde pröva på oljemålning. Där var en annan flicka också som hade ryskt påbrå, som var jättebra i teckning. (36)

Att flickan talade svenska gör henne till måltavla för ett annorlundagörande i skolan. Hon svarar sina finska skolkamrater på finska och blir ”perfekt” på att skriva finska. Hennes handlande, att hon svarade med samma mynt, är orsak till att hon och de andra kom överens. Hon s.a.s. anpassade sig och tog seden dit hon kom. Framgången i finskan leder in på framgång i ämnet teckning och vidare på en annan som också varit bra på teckning. Man kan bara spekulera i om detta hade nämnts om det varit fråga om en finsk flicka som varit bra på teckning. Här blir utanförskapet något gemensamt mellan den finlandssvenska och ryska flickan.

Skribenterna kan också framställa sig som representanter för en grupp, t.ex. i nästa citat för dem som ”levt sitt liv på språkgränsen”:

Det här var naturligtvis endast några fragment ur mitt ”kvinnoliv” – eventuellt helt ointressanta för forskningen Jag skickar i alla fall iväg min beskrivning – vi är ju många som lever vid ”språkgränsen”, och det finns flera än jag som, som ursprungligen finskspråkiga, levt vårt kvinnoliv i Svenskfinland. (60)

Att ursprungligen ha varit finskspråkig innebär att skribenten inte mera är enbart finskspråkig. Språkgränsen, och att leva i Svenskfinland, gör att hon har förändrats från det ursprungliga i den här utsagan. Gränsen som metafor nämns i rubriken på några livshistorier: ”Ett liv på språkgränsen” och ”Att gå över gränser”. Resandet är en ofta använd metafor i livshistorierna. Rörelsen, vägen och färden återkommer som en röd tråd i flera livshistorier. Det finlandssvenska skrivs inte sällan i samband med allmänna tankegångar om livet och en själv:

Cirkeln börjar bli sluten. Är nu pensionär sedan något år. Är mormor och farmor. Känner ibland en saknad efter det härliga Finlandssvenska språket. Där ett ord rymmer så mycket. Vi tänker lite olika vi i Sverige och vi i Finland. Humorn är olika det känner jag varje gång när jag är i Finland. (92)

Det finlandssvenska kommer upp i samband med andra identitetstillhörigheter som att vara pensionär, farmor och mormor. ”Vi” används om en kollektiv tillhörighet i Sverige och i Finland. Språket kopplas återigen till ett mentalt plan och skapar en skillnad mellan Finland och Sverige. Intressant är att kvinnan kan ingå i bägge; ”vi i Sverige *och* vi i Finland”.

Gemensam kultur och ett gemensamt språk är kännetecknen som kommit att stå för något förenande för nationer. I den nationella diskursen ingår en enhetlig kultur och ett språk. I diskursen om en finlandssvensk etnicitet, ett kollektiv, finns på samma sätt språket och kulturen som homogeniserade. De – språket och kulturen – går också i varandra så att till språket hör en viss kultur, och vice versa.

DET NATIONELLA SOM FÖRENADE

Vad görs till något gemensamt för finskt och finlandssvenskt? I berättelser som beskriver vistelser utanför Finland omtalar kvinnor sig själva mera ofta som finska, finnar och finländare än i positionen att befinna sig i Finland eller i en finlandssvensk miljö. Men även i utsagor om finlandssvenskt där det inte ingår ett jag som resenär, görs närmanden till det finska och nationella på olika sätt:

Vi barn, småningom fick jag en syster och till slut kom också den efterlängtrade sonen, arvingen, uppfostrades i tron på Gud, fosterlandet och finlandssvenskheten. (65)

Det religiösa och fosterländska ingår i berättelsen om den finlandssvenskhet som kvinnan växte upp med. Ordningsföljden visar på en diskurs där det fosterländska är överordnat det finlandssvenska och Gud överord-

nat det fosterländska. Fosterlandet och finlandssvenskheten konstrueras här inte som motsatta utan som kompletterande. Samtidigt konstrueras de som enheter – fosterlandet och finlandssvenskheten. Till skillnad från många andra språkliga minoriteter i t.ex. Europa har finlandssvenskarna en nationell lojalitet till landet där de bor. Medan andra minoriteter riktar sina lojaliteter mot nationer utanför statsgränserna där människor talar samma språk som de, uppfattar sig finlandssvenskarna som en del av den finländska nationen. I skillnadsskapanden mellan finlandssvenskar och Sverige-svenskar används bl.a. kriget, som Finland men inte Sverige deltagit i.

Men tänk så fint och bra dom levde i Sverige, nog märktes det att här fanns inga stora krigsskulder att betala till Ryssland. Svenska folket kan nog aldrig förstå vad ett krig innebär. Man måste leva och se själv. (113)

Kriget [Finlands deltagande i andra världskriget] är ett exempel på en händelse som för in det berättelsen på temana nationalitet och etnicitet. *De*, det svenska folket, är en enhet som inte innefattar subjektet och finlandssvenskarna. Inom en nationell diskurs, har *folket* kommit att bli de människor som bor i nationen. Uppkomsten av nationalstater – nationalstater har funnits bara i några hundra år – har lett till en nationell diskurs där bl.a kultur och språk har homogeniserats inom avgränsade territorier (Jørgensen Winther & Phillips 2000, 157), Kriget är en gemensam sak för finskt och svenskt i Finland, och skillnader mellan finskt och svenskt tenderar att osynliggöras i berättelser om kriget. I stället betonas tillhörigheten ofta till Finland:

Precis som hela det finska folket var vi fyllda av kärlek till fosterlandet och vår självständighet var vi färdiga att försvara till sista andetag. Det var en sällsam tid då varje kvinna var min syster och varje soldat min bror. Vi som upplevde dessa månader på nära håll, skall aldrig glömma denna tid fylld av kamp och offervilja, och det känns som en sällsam gåva att ha fått uppleva den enighet, som rådde bland hög och låg i hela landet. (42)

Nationalistiska stämningar beskrivs, och det finlandssvenska och det finska framstår som något gemensamt under krigstiden. Enigheten omfattar inte bara de finstalande utan även olika klasstillhörigheter. Klass – ”enighet rådde bland hög och låg” – underordnas den nationalistiska diskursen och kriget förenar människor över klassgränser. Metaforer som knyter an till släktskap, brödraskap, systerskap, används för att beskriva en nationalism som gällt alla i landet. Kriget och de fosterländska tankegångar som kriget inneburit får betydelse som sammanbindande länk mellan människor. Det finlandssvenska görs implicit till en del av det finländska. Det kan osynliggöras eller skrivas samman med det finska som i uttrycket ”precis som hela det finska folket.” Men det kan också lyftas upp mera explicit som en medveten påverkan på skribenten:

Faktiskt blev det först genom vinterkrigets suggestiva nationella stämningar som jag kom att uppleva samhörighet med hela det land jag levde i och respekt för det finska folket. Detta var en stark upplevelse, men den förändrade ändå inte min grundläggande orientering. (71)

Kriget verkar förenande för det finländska och finlandssvenska, och anges direkt som orsak till förändringar i en identitetsposition (upplevande av samhörighet). Kriget påverkar subjektet i en riktning från en självklar finlandssvenskhet till en riktning mot det finska. Men att subjektet är åtskilt från det finska folket som grupp synliggörs också, dels i uttrycket ”kom att uppleva samhörighet med hela det land jag levde i”, som indikerar att hon inte alltid upplevt den samhörigheten, dels i uttrycket ”respekt för det finska folket”, som om folket inte är något hon själv ingår i. Det finns samtidigt ett särskiljande mellan henne och det finska folket, som ett närmande till det finska. Ordet vi och vår används om kriget som något gemensamt, kollektivt: ”Efter våra krig gick Hogland till ryssen” (3).

Kriget har berört alla som fötts åtminstone fram till 1950-talet. Finland var länge fattigare än grannlandet Sverige. Många levde under knappa förhållanden under nittonhundratalets första hälft i Finland. Fattigdomen har varit något som många har skrivit om, som i en historia om kriget:

”Det var ju under den här tiden fattigt och dåligt för alla” (113). Omnämmandet att det var fattigt för alla förmedlar att kvinnans familj inte var anorlunda och fattigare än andra. Fattigdomen var något förenande för olika folkgrupper och för merparten i Finland. Bilden av det fattiga Finland, härjat av krig, är med och formar berättelserna.

Vi levde som så många i ett uppgående Finland dock med alla svårigheter som fanns. Som barn var jag lyckligt ovetande om stora problem dock förstod jag att pengar kunde man ha mera av eller att spara var nödvändigt. (119)

Men vem hade hembitråde t.ex. tiden efter kriget, man var glad om man lyckats komma över en julsinka på svarta börsen, det var rena lyxen. (33)

Det underförstått nationella görs till något gemensamt. I det första citatet görs en finlandsvensk familjs liv – vi levde som så många finlandssvenskar – till något gemensamt med andra, i den andra skrivs om det allmänna i att leva utan hembitråde. Den gemensamma historien är något sammanbindande för människor under samma tid och plats:

Jag växte upp i en tid, när klasskillnaden utom hemmet var tryckande. Vänlighet och hyggligt bemötande var något, som de fattigare och många underlydande hade ringa erfarenhet av. Att vara likställda, var något man inte talade om. Jag erfor den bittra, orättvisa kampen mellan svenskar och finnar i detta land, fastän historien gjort dessa till ett folk, som länge levt och kämpat tillsammans, och hämtat sin styrka ur samverkan. Barnen kastade stenar på varandra. Det fanns många beklagliga och tunga missförhållanden i det dåtida samhället, orättvisor, okunnighet och undervärdering, som tyngde mitt unga sinne i det dagliga livet. (82)

De orättvisa förhållandena och kampen mellan svenskar och finnar görs i texten till något strukturellt och samhälleligt. Det finns inga aktörer, annat än barnen som kastade stenar på varandra. Kärnan i berättelsen är att det har varit orättvist och konfliktfyllt mellan de olika grupperna, mellan svenskar och finnar. Tiden, ”en tid när klasskillnaden var tryckande”, skapar klass-

skillnader. Dessa orättvisor opponerar sig skribenten emot – ”fastän historien gjort dem till *ett folk*”. Det borde alltså vara möjligt att komma överens då den gemensamma historien förenat grupperna och gjort dem till *ett folk*. ”Okunnigheten” och ”undervärderingen” kan tolkas orsaker bakom konflikterna medan historien verkar förenande.

Uppfattningen att Finland förändras i riktning mot ett allt mer finskdominerat land anges i en berättelse som orsak att flytta utomlands.

Medan jag arbetade som journalist under fortsättningskriget förstärktes alla mina bindningar västerut, det var dit jag längtade. Samtidigt hade min uppfattning av det finlandssvenska blivit mera kritisk. Jag hade börjat förstå finnarnas syn på samboendet och kunde inte annat än erkänna det rättmätiga i deras krav på att få dominera sitt land och utforma det efter sin egenart. Jag hade alltså inte den rätta glöden för att vara med och bemanna de gamla svenskbygdsbarrikaderna. Men att jag förstod finnarnas krav betydde inte att jag mer än förr drogs till det finska, inte alls, jag visste att jag inte skulle passa in i ett allt mer finskdominerat land. Jag hade inte ens lust att satsa tid och energi på att verkligen lära mig finska, ja jag var säker på att jag aldrig skulle kunna behärska språket tillräckligt för att använda det i mitt yrke. (...) Jag valde Sverige och Danmark framför Finland och jag har aldrig ångrat mig. (71)

Här konstrueras ett avstånd till ”finnarna”. Skribenten särskiljer mellan finnarna och jaget och det finska och jaget. ”Finnarna” görs till en egen grupp i ordvalen ”deras val”, ”sitt land” och ”sin egenart”. Avståndet skapas också av det ”främmande” språket, och bristande kunskaper i finska hos jagpersonen. Rörelsen i betraktelsesättet över tid – från att ha betraktat finlandssvenskheten som något självklart till att anta en mera kritisk hållning till de finlandssvenska stärker synen på etnicitet som relationellt och föränderligt.

FINLANDSSVENSKA RUM OCH PLATSER

Orden finsk och svensk används närmast som benämningar för dels språken, dels platser och institutioner i form av byggnader, skolor, föreningar osv. Språken och platserna utgör på så sätt beskrivningar av det finlandssvenska.

Svenskfinlands natur representeras ofta av skärgården och den österbottniska landsbygden (Silius 2008). Landsbygden har utgjorts av platser för det folkliga, för bönderna och allmogen medan det urbana Svenskfinland oftast har symboliserats av kultur och medelklass. Skärgården omnämns av flera i samband med tecken som utmärker det svenska, som det svenska språket: ”Hur som helst, ett är säkert och det har väl framgått av allt jag berättat: modersmålet, svenska språket var viktigt för mina föräldrar, liksom för min mans, som var genuina skäribor” (41). Underförstått är svenskan sammankopplad med skärgårdsboendet. Också användandet av ”skäri” förstärker skärgårdstillhörighetens sammankoppling med det finlandssvenska. Uttrycket ”skäri” är typiskt finlandssvenskt. Skärgården som svensk finns också i följande exempel där den svenska skärgården åtskiljs från finska omgivningar.

I min ungdom rörde jag mig ofta i ”svenska” skärgården (menar Borgå- och Åboarkipelagen) och erfor, att befolkningen där skiljde sig mycket från en fjärran finsk by= lika fjärran från stora center. (108)

Skärgården utgörs av det svenska, medan det finska av byn. Att svenska omges med citationstecken kan tolkas som att berättaren vill markera att det är en skillnad på svenskt och svenskt. Området är inte svenskt på ett oproblematiskt sätt, eller kan inte förstås som samma svenska som i Sverige. Erfarenheten – hennes vistelse i området – används i skapande av skillnaderna mellan finskt och svenskt samt mellan centrum och periferi och är med och konstruerar utsagan som sann.

Olika symboler, traditioner och markörer förknippade med finlandssvenskhet förekommer i så gott som alla livshistorier. ”Husis” (Hufvudstads-

bladet), Svenska Klubben²¹ och midsommarfirandet är exempel på sådana markörer. Dessa kan vara knutna till särskilda rum och samlingsplatser:

Svenska Klubben, en samlingspunkt för hela traktens svenskspråkiga hörde till samma intressesfär och var medelpunkten i vårt sällskapsliv genom sina klubbkvällar, föreningsmöten och alla svenska fester. (...) Naturligtvis firades också Runebergsdagen och Svenska Dagen med klubbfest liksom många andra begivenheter. Industrins tjänstemannakår var mestadels svenskspråkig och alla Svenska klubbens tillställningar var välbesökta, varför det där uppstod ett helt nätverk av goda vänner och ”bra bekantskaper” för framtiden. (4)

Att skriva att familjen ”naturligtvis” firade Runebergsdagen och Svenska dagen kan tolkas som att dessa ingår som självklara tecken i en finlandssvensk uppväxt. Det finlandssvenska livet under uppväxten beskrivs i passiv form. Ett jag är frånvarande i utsagan, i stället används vi-form och passiv form. Det gör det till en berättelse om det kollektiva finlandssvenska, om familjen och familjelivet. Kollektiva ordalag används särskilt om en finlandssvensk familj och tillhörighet:

Sedd från x:s horisont var Helsingfors en storstad och expeditionerna dit var alltid spännande. Egentligen var det bara det gamla centrum vi rörde oss i, Södra hamnen och Esplanaden med närmaste omgivning, där kunde vi känna oss hemma och nästan helt bortse från stadens finska majoritet. Stockmann, Akademiska bokhandeln, Kämp, König, Kapellet, Fazer, alla dessa mötesplatser var associerade med ”vår” företagsamhet och det var otänkbart att vi inte där skulle bli betjänade på svenska. Vår man Runeberg dominerade Esplanaden, en finlandssvensk skulptör hade kreerat Havis Amanda. Stockholmsbåten lade till mitt inne i hamnbassängen. Till Observatorieberget vandrade vi för att se ut över vad vi då uppfattade som ”havet”, förbindelseleden ut till stora världen. Brunnsparken var en fin promenadplats med ”havsbrus”. Expeditioner till det fjärran Kaisaniemi gjordes bara på 1sta maj för att

²¹ Mötesplatser kopplade till språket har stor betydelse för finlandssvenskar. Sådana är bl.a. Svenska klubben, Åbo Akademi, Nylands brigad och otaliga svenska föreningar såsom Finlands svenska scouter, Finlands svenska ungdomsförbund, Svensk ungdom mm.

höra på studentsången (=Akademiska Sångföreningen) – att dagen också var arbetarrörelsens dag hade jag aldrig hört talas om. Helsingfors var gröna parker och blått vatten sommartid, blanka trottoarer och neonljus om hösten, storartad eklärering under juluppköpen. Jag var fäst vid mitt Helsingfors utan att tänka på hur litet detta hörn av helheten var. (71)

Den refererade händelsen berättar hur platser, i det här fallet vissa omgivningar i Helsingfors, är socialt meningsladdade (jfr Andersson 2003, 45). Platserna står bl.a. för det öppna (havet och parker), företagsamhet (restauranger) och kultur (statyer och bokhandeln). Rummen och platserna får betydelse för det finlandssvenska kollektiva, t.ex. finns det ovan ett vi ("där vi kunde känna oss hemma") och vår ("vår företagsamhet"). Det finlandssvenska innebär att vara knuten till kulturella institutioner som upprätthåller gruppidentiteten, som skolor, föreningar och medier. De svenska rummen utgör mötesplatser för en finlandssvensk värld, och konstruerar samtidigt gränser gentemot det finska i berättelsen. I citatet görs både etnicitet och klass. Den beskriver en finlandssvenskhet som inte inbegriper arbetarrörelsen i berättelsen om hur första maj uppfattades. Det finlandssvenska representeras av företagsamhet, kultur och studier medan arbetarrörelsen framstår som det andra, det finska och främmande. På de svenska platserna går det att nästan helt bortse från den finska världen. Det går att ha ett eget, "mitt" Helsingfors, en svensk värld som utgör "en liten del av helheten". Den svenska världen som liten återkommer i flera berättelser. Det otänkbara att inte bli betjänad på svenska på 1930-talet, visar hur det inte (mera) är någon självklarhet. Om diskursen om finlandssvenskarnas krav – att finlandssvenskar kräver betjäning på svenska i Finland – inte skulle vara förekommande, skulle knappast den självklara svenska betjäningen i affärerna kring Esplanaden nämnas. Citatet visar också på föränderlighet, att få betjäning på svenska i Finland ifrågasattes inte då, men i och med att skrivs om som något som *varit* självklart, förstår jag att kvinnan numera anser det vara ifrågasatt. Såväl att få betjäning på svenska kan ha blivit mindre vanligt som uppfattningen i det rättmätiga att kräva detta. Ofta skrivs om det som i dået varit annorlun-

da från nuet. På ett liknande sätt som ovan där olika kulturella rum och kända finlandssvenska platser anges, refereras i en livshistoria till Svenska teatern som en plats där kvinnan känt sig som ”hemma”.

*Men när vi kom tillbaka till Finland och jag första gången besökte Svenska teatern igen fick jag en stark känsla av att ha kommit hem. Jag har alltså fortfarande mina rötter i den finlandssvenska världen, men samtidigt kan jag se på den utifrån. Jag kan inte acceptera allt som hänger ihop med *finlandssvenskheten*, inte dessa oändliga krav på tvåspråkiga texter och svensk service. Detta gör mig ibland litet splittrad och ger mig en känsla av hemlöshet. (94)*

Den svenska teatern symboliserar här både en finlandssvenskhet och en hemhörighet. Känslan av hemhörighet förknippas med rötter, men till följd av att kvinnan varit utomlands i flera år kan hon vara kritisk till det finlandssvenska. Här talas det om finlandssvenskhet som en enhet, och om [finlandssvenskarnas] krav på service som något typiskt finlandssvenskt. Diskursen, som hör ihop med finlandssvenskheten, blir till något som man borde anamma för att inte vara ”hemlös” och stå utanför. ”Hemhörigheten”, tillhörigheten, tillskrivs affekter – känslor – och att känna sig splittrad.

Enligt diskursen om etniciteters platsbundenhet, förknippas det finlandssvenska med ett geografiskt område, den del av Finland som kallas Svenskfinland, och det räcker kanske inte att tala svenska för att vara finlandssvenska utan man bör antingen bo i eller ha ett släktskap med Svenskfinland för att vara finlandssvensk.

Jag har haft bara nytta av att jag har lärt mig ett modersmål till, även om jag lever i en stark finskt betonad omgivning. Jag har i princip inga anknytningar till det riktiga Svenskfinland, men jag har bekantat mig med det genom skolan och några av mina klasskamrater. Jag kan inte räkna mig som en finlandssvensk, utan jag är en finne som talar svenska. (86)

Kvinnan har finska föräldrar och bor i Uleåborg, men går i ett svenskt gymnasium. Det ”riktiga Svenskfinland” har sina gränser och för detta

räcker det inte att enbart att ha svenska som skolspråk. Att inte ha svenska som hemspråk och uppväxten utanför det geografiska Svenskfinland är orsak till att hon inte kan se sig själv som finlandssvensk. Uleåborg hör inte till Svenskfinland, det riktiga Svenskfinland. Citatet visar synen att det finlandssvenska hör ihop med ett visst område men också med att ha anknytning till, antagligen genom släktskap, med Svenskfinland. Området Svenskfinland och finlandssvenskar behöver inte vara samma sak: ”Vi Tammerforsvenskar är ju nog mycket isolerade från vad man kallar Svenskfinland men goda finlandssvenskar finns här gott om i alla fall.” (41) Enligt utsagan kan man vara finlandssvensk även om man inte bor i Svenskfinland. Svenskfinland omfattar inte Tammerfors.

Omgivningens, platsens, betydelse för kännedom om Svenskfinland synliggörs:

Efter så många år i en rent finsk omgivning, finsk skola, finska vänner och en finsk make vågar jag påstå, att jag har ett mer omfattande begrepp om det finska Finland än mängen finlandssvensk, men å andra sidan just inget begrepp om Svenskfinland. (109)

Många finlandssvenskar känner inte till det finska Finland enligt skribenten.

Olika sätt särskilja mellan stad och landsbygd förekommer i de finlandssvenska kvinnornas livshistorier. Den finlandssvenska minoritetens koppling till en urban miljö uttrycks t.ex. här:

Denna minoritet uppfattade staden [Åbo] som en förbindelselänk med den tid då Finland var en provins i det svenska riket. Här fanns så många konkreta minnen: slottet, Domkyrkan, de gamla administrationsbyggnaderna. (71)

Byggnaderna och platserna i berättelsen representerar det finlandssvenska och står för en offentlig finlandssvenskhet. Det finlandssvenska konstrueras i byggnaderna och platsen, vars historiska status sammanbinder Åbo med Sverige och väst. Ofta finns ett klassperspektiv med eller tecken som

beskriver hierarkiska skillnader, skillnader som visar synsätt på stads- och landsbygdstillhörighet:

Fördomar mötte mig: en stadsfröken förutsattes inte kunna så mycket, förvåningen var stor att jag kunde städa, byka [finlandssvenskt ord för tvätta] m.m. allt detta görs ju faktiskt också i städer! (110)

Här synliggörs hur praktiska göromål setts som något som hör landsbygden till. Benämningen fröken som ursprungligen betyder en ogift kvinna inom högre stånden, gör att stadspositionen som något finare kommer fram. Skillnader mellan olika finlandssvenskheter beskrivs ofta i en diskurs om skillnader mellan stad och landsbygd. Den tudelning mellan s.k. kultur- och bygdesvenskhet som syns i livshistorierna handlar om bondesamhället kontra stadskultur. Allardt och Starck (1981) redogör för att det skulle finnas två olika typer av finlandssvenskhet, nämligen bygdesvenskhet och kultursvenskhet, dvs. den svenskhet som finns på finländska landsbygden och den som verkar i städer som Helsingfors och Åbo. Utan att bedöma riktigheten i dessa skillnader och avgöra innehållet i dem kan jag konstatera att en kännedom om denna diskurs om skillnader mellan stad och landsbygd finns också bland livshistorieskribenterna. En berättelse handlar om hur kvinnan ordande en fest med sin studentförening dit helsingforsare inbjöds:

Arrangemangen tog mycket tid fastän Jonte var medhjälpare-men allt skulle vara så perfekt för ”det fina” gänget H; forsare som var gäster. Alltsammans blev misslyckat och vi riktigt nertrampade i skorna efter vårt försök att hålla oss ”i den högre skolan”. (4)

Här finns uppfattningen att huvudstadsborna skulle vara finare. Användandet av citationstecknen anger att de för den skull inte behöver anses som finare av uttalar. Citationstecken tar bort ett problematiskt förhållningssätt, till skillnad från de strategier som används för att skapa fakta.

Det otänkbara i att beblanda sig med landsbor kommer fram i en berättelse om varför det inte gick för sig att sällskapa med en pojke från hemorten:

Problemet var bara det att jag aldrig skulle kunna tänka mig att bli ihop med en kille från x. Jag var ju så stadsmedveten och ansåg att x-borna var bönder. (74)

Meningen anger ett avståndstagande från hemorten och en identifikation med det andra, staden, och det skapas en motsättning mellan det rurala och urbana. ”Bönder” ges en negativ klang, medan stadsmedvetenheten ger uttryck för något bättre. Ordet lantis som har en negativ klang används i en annan berättelse: Uppväxten på en mindre ort gör att kvinnan när hon kom till en större stad ”kände sig bortkommen”: ”Jag sökte mig till andra lantisar.” (3)

GAMMALMODIGT OCH MODERNT I DISKURSER OM FINSKT, FINLANDSSVENSKT OCH SVENSKT

Det finlandssvenska jämförs ibland med det rikssvenska, ibland för att skapa skillnad, ibland för att skapa likhet. Det finlandssvenska kan kopplas ihop med det rikssvenska för att markera ett avstånd till det finska, eller liknas vid finska för att framhäva närheten med det finska. Det finlandssvenska är både likt och olikt det rikssvenska och det finska i olika kontexter (jfr Silius 2008).

En skillnad mellan Sverige och Finland som konstrueras i en del berättelser handlar delvis om materiell välfärd – i Sverige har välfärden varit större – delvis om kultur och utveckling. Sverige framställs i motsats till Finland som rikt och modernt medan Finland framställs fattigt:

Efterkrigstiden var fattig i Finland. Det nödortfigaste fanns om ens alltid det. Skillnaden var enormt stor med tanke på välstånd och förhållanden mellan Finland och Sverige. (52)

I motsats till Sverige har Finland varit otruggt och sargat. En diskurs om det finska är kämparandan (sisun): ”Den finska ’sisun’ var inte kuvad, för alla hjälptes åt att bygga upp ett sargat land och efter många år var även krigsskulden till Ryssland betald.” (113)

Skillnader mellan ”vi” och ”dem” konstrueras inte sällan genom skillnader i modernt och icke-modernt. I detta konstruerande görs en del kulturer och etniciteter mera moderna än andra. I en berättelse skrivs t.ex. om att som ung finlandssvensk komma till Sverige och möta ”världsvana ungdomar” i Stockholm. I citatet görs mötet med dem att kvinnan började se sig själv som underlägsen:

Jag ramlade ut bland världsvana och sofistikerade ungdomar och började inse min egen efterblivenhet på många områden. De hade både rest och läst mer än jag och hade en mycket mer avancerad jargong. Jag började dessutom känna mig illa klädd – mycket i min garderob var hemmasytt och en del ärvt. Mamma gjorde verkligen vad hon kunde för att utrusta mig, men hon var inte riktigt up to date, och själv visste jag inte hur det borde vara. Jag ser på foton att ibland var jag all right och ibland lunsig. (71)

Vikten av att vara rätt klädd när man kommer i kontakt med en ny värld, utanför det finlandssvenska, förmedlas. Lunsig kan förstås som det respektablas motsats, som något klumpigt och osofistikerat (Skeggs 1997). Till den sofistikerades habitus hör också att tala annorlunda. Det egna talet görs i citatet till mera simpelt och mindre beläst. Att vara finlandssvensk i Sverige innebär att vara mindre kulturell och mindre utvecklad. I Finland, i en berättelse om 1930 -talets språkkonflikt, handlar det om en syn på finskspråkiga som mera primitiva än svenskspråkiga i Finland:

Språkstriden var akut ute i samhället och hade också nått grundplanen i x [hemorten] med slagsmål mellan svenska och finska skolans elever. Vi beundrade den klasskamrat som skrikte åt finnjävlarna: - När vi kom hit till landet satt ni i träna och åt grankottar! (71)

Här konstrueras en hierarkisering mellan finlandssvenskar och finnar [finskspråkiga finländare]. Finnarna blir genom detta annorlundagörande en grupp av lägre rang än finlandssvenskarna i berättelsen. En liknande uppfattning framkommer i en annan berättelse om en släkting:

Hilda gifte sig på 1950-talet med en, o fasa, finskspråkig gladlynt herre som var alltför ”enkel” för systrarnas smak (och min), men som blev trevligt sällskap för henne i många år. (4)

Etniciteter konstrueras ofta så att de andra framställs som mera primitiva än den egna etniska gruppen. Det finska har i Finland kommit stå för det ursprungliga, äkta, det primitiva (Åström 2001, 404).

Det finlandssvenska kan överges eller närmas beroende på kontexten i berättelsen. Andra i berättelserna kan få sitt beteende förklarad utifrån etniska skillnader i livshistorierna. Det kan också vara tvärtom, att kvinnorna skriver om hur de betraktats som den andra av icke-finlandssvenskar. Här skrivs om att komma från Finland för att arbeta i Sverige. Som enda finlandssvensk har kvinnan på arbetsplatsen representerat Finland:

Jag har varit den enda kvinnan med där och den enda från Finland, så jag har hela tiden fått företräda mitt gamla land. Dessutom var jag ju där under kriget och självhushållets dagar, så jag var närmast ”stenålders”. Dom lyssnar på vad jag har att säga på min finlandssvenska och säger att jag inte är jag, om jag inte talar just så! (75)

Sättet att tala förkroppsligar det finlandssvenska. Kvinnan, jaget, representerar platsen därifrån hon kommer då hon uttrycker att hon var närmast ”stenålders”. Finland framstår som gammalmodigt i jämförelse med Sverige, medan det finska i några berättelser är gammalmodigt i jämförelse med det finlandssvenska. Om gamla seder i Finland och det gammalmodigt finska berättas i några livshistorier. Skillnadsskapandet aktualiseras i möten med andra och den andre, i följande fall i beskrivningen av att ha flyttat från ett finlandssvenskt sammanhang till en finsk ort.

Underligt gammalmodigt och sävligt föreföll livet för oss två som kom från huvudstadens närhet. Många urgamla seder som vi inte alls kände till var fortfarande levande och förbryllade oss. Ännu medan jag jobbade i H: fors hade Gunnar en dag kallats till stugan där det satt några äldre kvinnor. ”Me ollan morsiamii” [= vi är alla brudar], sade de på sin lustiga dialekt. Gunnar trodde de gjorde förtret åt honom som hade sin brud i storstaden och körde illa kvickt ut dem. Sedan fick han av dejan höra att de var på gården för att samla in naturprodukter åt en obesutten brud, sådan var seden där. (4)

I citatet särskiljs det gamla på den landsbygden i förhållande till det urbana, och berättelsen explicit synliggör skillnader mellan landsbygd och stad mera än skillnader mellan finskt och finlandssvenskt. Det finska synliggörs i användandet av ordet finska när några kvinnor citeras i berättelsen. Det atypiskt finlandssvenska fungerar som en kontrasteringsgrund så att beskrivningen av det finska tar upp sådant som är obekant och görs på ett annorlunda sätt än i Svenskfinland. Också omnämmandet av dialekten visar på något ålderdomligt, och adjektivet lustig associerar till ett annorlunda sätt att tala. Ofta får platsen exemplifiera uttryck för olika kulturer, och de som befolkar platsen är bärare av de olika uttrycken, elementen som ingår i beskrivningar av platsen.

Den sommaren jag var sjutton år tillbringade jag tre veckor i Hankasalmi. Det var som att komma till ett museum med pinnharvar och andra gamla redskap. Traktorer och bilar var sällsynta. Jag fick också stiga in i den finska tangons mystiska värld och bada i en äkta rökbastu. (3)

Det finska är mystiskt och ålderdomligt. Det finska Finland beskrivs här genom tangon, de gamla verktygen och rökbastun. Satu Apo m.fl. (1998) har utforskat två dominerande diskurser av finskhet och finländare (finlandssvenskar varken nämns eller särskiljs). I den ena uppfattas finländaren som en mytisk, arbetsam, duktig bonde med sisu. I den andra bilden framstår finländarna som ett kulturellt outvecklat efterblivet folk (se även Silius 2008).

Nog medges gärna att det är litet underligt att en förlovad flicka håller en bal utan sin fästman, men för det första så är inte min kärlek så stormande att jag inte kan existera utan honom, för det andra var det omöjligt, tror jag, för honom att få permission och för det tredje passar han inte med sin ”yksi mieli, yksi kieli” [= ett sinne, ett språk] politik i det ”internationella” sällskap jag valt ut för i afton. Alla äro högskoleutbildade och tala 4-5 språk plus en massa andra talanger och färdigheter. Alla utom jag själv förstås, men Gudi vari tack och lov så har jag så mycket bondförstånd att. Jag kan anpassa mig efter den ram jag ställs inför, så jag klarar mig gott. Annat är det, tyvärr, med min fästman. Och det finns en sak som jag inte står ut med här i världen, och det är att behöva skämmas för den eller de som jag är intimt knuten till. Och trots att Raimo är min trolovade sedan 3 år tillbaka och jag av allt att döma en gång i tiden blir tvungen att infria mina löften till honom, så är jag så pass objektiv att jag måste medge att han på alla sätt skulle draga det kortare strået idag. Inte bara på grund av sin tölpaktiga finskhet, utan i många hänseenden, och kan jag inte vara stolt över min fästman så kan han hållas bort från mina andra vänners åsyn. (22)

Skribenten gör en åtskillnad mellan den finska fästmannen och de finlandssvenska vännerna genom att det kulturella, världsvana lyfts upp hos de senare och det mer oanpassningsbara, intoleranta hos mannen. Det mera utvecklade exemplifieras med brister i språkkunskaper och utbildning. Till det bildade hör att kunna anpassa sig. I berättelser om hur andra är, där de andras sätt och dessas konsekvenser kritiserats, framställs man själv som bättre (jfr Magnusson 2006). I egenskap av att uttalar är finlandssvensk framstår beskrivningen av den andre – den finske mannen – i motsats till hennes position som finlandssvensk. Finlandssvenskarna är mera toleranta för olika språktillhörigheter och mera världsvana – ”de kan föra sig”. Den egna identiteten och etnicitetstillhörigheten definieras av vad den inte är, genom att beskriva hur andra som hör till andra grupper är. De rådande normerna att förhålla sig till, är i det här fallet att kunna anpassa sig till många olika slag av människor och vara bildad. Det finska hör inte till det världsvana, bildade, utan anges som något motsatt till det internationella, som en nationalistisk politik.

Mötet med det finska i följande citat beskrivs genom exotiserande yttre särdrag, bl.a. sånger, högtidsklädsel och tal. Vistelsen i finsk miljö un-

der en sommar i ungdomen blir till ett möte med det finska: ”Det var första gången jag fick nosa litet på herrgårdsliv och finsk landsbygdskultur” (4). Dessa beskrivs av de andras beteenden, representerade av ”man” och utgörs förmodligen av familjen som flickan bor hos och eventuellt av människor i närmiljön:

Sjön som huset låg vid, var full av fisk, mest gös, som serverades i mitt tycke för ofta, men badplatsen vid sjön med sandstrand och direkt stege ner i vattnet var en tillgång. Man firade också midsommar på ett för mej helt nytt sätt med kokko-brasa och fosterländska sånger och dragspel. Man dansade ringlekar och gårdens folk deltog iklädda folkdräkter eller annan högtidsklädsel och lyssnade på husbondens högstämda tal till fosterlandet. (4)

Det finska konstrueras och förkroppsligas i sång, dans, kläder och tal. Vissa seder annorlundagörs och beskrivs genom de typiska etniska förtecken och symboler som förknippas med dem. Även klass görs i diskurser om det finska, inte bara om det finlandssvenska som följande kapitel handlar om. Klass görs ovan i beskrivandet av det finska herrgårdslivet och vissa seder och nationalistiska element.

FINLANDSSVENSKT, KLASS OCH KÖN

Det finlandssvenska är inte isolerat från andra kategorier, som klass eller kön. Syftet i detta kapitel är att synliggöra det arbete med analysen som kan kallas intersektionellt, d.v.s. hur finlandssvenskt är kopplat till diskurser om klass, kön och andra kategorier. Flera livshistorieforskare menar att klass sällan är en huvudfråga i människors livshistorier även om klassaspekten indirekt kan uttolkas ur vissa berättelser (Roos 1987, Vilko 1997, May 2001). Men berättelser om klass är närvarande i form av symboler och habitus som kan kopplas till förståelser av klass. Jag har funnit att klass till och med explicit uttrycks i de finlandssvenska kvinnornas berättelser om finlandssvenskhet och finskhet. I första hand hade jag inte klass med som en fråga i min undersökning. Det var när jag ana-

lyserade finlandssvenskhetens olika uttryck som jag märkte ett samband mellan finlandssvenskhet och klass. I några berättelser görs t.ex. borgerlighet till en del av en finlandssvenskhet till skillnad från andra finlandssvenskheter och ibland för att markera ett avstånd till finskhet. I berättelserna förekommer markörer som utgör tecken i diskurser om en finlandssvensk överklass:

Sedan följde ett par år som finlandssvenska småborgare. Man kände till varanda en Ehrnrooth och Ahlström, granimänniskor [personer från staden Grankulla] och Westend [stadsdel i Helsingfors]. (72)

Det småborgerligt finlandssvenska exemplifieras med några efternamn som förknippas med överklass. Det är kända efternamn på familjer som anses förmögna. Platserna i citatet står för en offentlig finlandssvensk borgerlighet och är några av finlandssvenskhetens rum. I berättelserna konstrueras social status eller klass ofta som en del av det finlandssvenska. Ordet borgerlig förekommer som beskrivning av det finlandssvenska, t.ex. ”den fördomsfulla finlandssvenska borgerligheten” (94), samt om vilka praktiker som hör till det borgerliga. I diskursen om det svenska i Finland ingår tecken som förnämlighet och ”rikemansfasoner” att ”skryta med pappas bil” (95). Det är också ett maskulint klassbeteende i den svenska omgivningen som lyfts fram som exempel på en finlandssvenskhet.

Till den finlandssvenska borgerlighetens praktiker hör ett beteende som distanserar sig från det privata:

Överhuvudtaget baserade sig vår kontakt [kontakten med några släktingar] inte på förtroenden och djupare samtal utan på den stillatigande tolerans, som för mig är typiskt finlandssvenskt borgerlig, på gott och ont. Jag visste inte mycket om dem egentligen och inte de om mig. När jag hade mina misslyckanden lätsades de om ingenting, varken beklagade eller tröstade, men utstrålade sympati. Det låg ett undanglidande i detta men också hänsynsfullhet. I varje fall passade det mig, det var skönt med distansen. (71)

Det som beskriver det finlandssvenska beteendet är sådant som förknippas med ytlighet, artighet, vänlighet och tolerans. Kvinnan har ärvt en liten samling brev mellan två släktingar. Här antyds hur det privata eller intima skulle hållas hemligt: ”Jag önskar att jag fått läsa dem tidigare, men jag är glad att de i varje fall inte blev brända som så ofta sker när borgerskapet snyggar upp i annalerna” (71) Det borgerliga framstår som att putsa på ytan, som att försköna verkligheten. Det borgerliga beskrivs i många berättelser som negativt, som något man tar avstånd från och fnyser åt (se kapitlet om ironi som berättarstrategi), men här finns också ett tolererande eller sympatiserande tonfall. Vanligt tycks ändå vara att inte vilja identifiera sig med beskrivningar av finlandssvenskar som ”bättre folk” (jfr Heikkilä 2011) – i de citat jag analyserat syns avståndstagande både i innehållet och i de strategier som används för att uttrycka klasstillhörigheter, både egna och andras.

I den svenska församlingen kände man ibland att man inte var infödd hel-singforsare och det var inte bra. Så var min man inte heller direktör, men rätt bra yrke hade han ju i alla fall, socialt sett. (76)

Positionen – att komma utifrån – samt mannens yrkesmässiga position gör att kvinnan inte självklart passar in. Ett könsperspektiv kan läsas in då mannens yrke spelar en roll i sammanhanget, medan kvinnan däremot inte nämner något om sin egen yrkestillhörighet. Enligt berättaren skulle man helst höra till en högre klass förutom att vara infödd i staden.

När skribenterna talar om varifrån de kommer, talar de ofta om sin bakgrund på ett sätt som gör att det också kan tolkas handla om klass, t.ex. ”Mitt liv är en allmogekvinnas vardag med många kramar av tillvaron. Jag är född i ett fattigt fiskarhem” (102). Svensktalande arbetare ingår inte självklart i tal och diskurser om finlandssvenskar, däremot kan allmogen göra det:

En svensktalande ”allmoge” ingick i begreppssfären också om svensktalande ”arbetare” befann sig utanför den. Att nyländsk landsbygd var under förvandling visste kanske pappa, men jag tror inte saken diskuterades. (71)

Det är vanligt att det i samband med utsagor om en kategori, klass, kommer upp andra kategorier, som etnicitet. I diskurser om det finlandssvenska ingår reproduktioner av manligt och kvinnligt som varierar och vars innehåll påverkar också innehållet i andra kategorier. En kategori, etnicitet, påverkar andra kategorier, d.v.s. uppfattningar om kön formas tillsammans med etnicitet. Både jaget och andra kan beskrivas genom könnade egenskaper som samtidigt anges typiska för en social kategori. En kvinna beskriver sin förtjusning i en finlandssvensk man efter att i många varit gift med en finskspråkig man:

Han är svenskspråkig och Karis [makens] fullkomliga motsats: impulsiv där Kari är förnuftig och noga tänker igenom varje beslut, en drömmare där Kari är realist och en pojkspoling, som lever helt för sig själv och sina egna behov där Kari alltid tar ansvar för sin familj och ofta sätter den i främsta rummet. (94)

Det kan vara så att egenskaperna som räknas upp inte har ett samband med det svenskråkiga. Men eftersom mannens språktillhörighet nämns kan egenskaperna tolkas som något som kan kopplas till det svenskspråkiga. Det svenska blir då förknippat med vad som traditionellt anses feminint. Detta kan jämföras med allmänna sätt att betrakta grannländer, t.ex. synsättet hos fransmän och finnar att briter respektive svenskar är feminina, hos ryssar att ukrainska män inte är ”riktiga män”. I berättelsen ges mannen vissa ”feminina” drag – impulsiv och drömmare. En motsättning mellan den vuxna och barnet konstrueras också. Förnuft, realism och ansvar som traditionellt står för manliga egenskaper förknippas med det finska och det vuxna, medan det finlandssvenska representeras av egenskaper som traditionellt brukar anses vara kvinnliga, och mindre vuxna.

Symboliska gränser separerar människor samtidigt som de ger människor status och resurser. Studier av symboliska gränsöverskridningar i berättelser om klass kan också hänföras till Pierre Bourdieus begrepp symboliskt kapital. Symboliskt kapital är enligt Bourdieu (1986) något som definierar vem som hör till vilken klass, och som något som av sociala grupper

igenkänns som värdefullt. Kännetecken för klass i förhållande till finlandssvenskhet har länge konstruerats enligt dikotomier som fattig – rik, allmog – stadsbor, bönder – borgare.

I den mån jag tidigare hade skymtat någon arbetarrörelse i landet hade jag uppfattat den som finsk. Nu började jag ana hur utsatt den svenskspråkiga arbetarklassen varit i skärningspunkten mellan språkstrid och klasskamp. (71)

Ovan uttalas en diskurs om svenskspråkiga arbetares sällsynthet. En svenskspråkig arbetarklass är utsatt, och finlandssvenska arbetare är sällsynta. Svenskspråkiga förknippas med annan klasstillhörighet i mening. Det svenska språket har av historiska skäl kommit att förknippas med herrskap och överordning i motsats till det finska. Finlandssvenska arbetare utgör i allmänna uppfattningar om finlandssvenskar en undanskymd grupp. De hegemoniska och stereotypa uppfattningar som förekommer och också syns i mitt material är att det finlandssvenska uttrycks i en medelklass- och borgerlig tillhörighet. I ovanstående citat finns medvetenheten om detta förhållande. Trots att det funnits svensk arbetarklass kan den ha uppfattats som ett undantag för att den inte passade in på bilden av svenskspråkiga (Lindqvist 2001, 80). Den finlandssvenska arbetarklassen har inte fått synlig plats i den finlandssvenska samlingsrörelsen, vilket anses ha lett till en tidig förfinskning av arbetarbefolkningen på många tvåspråkiga orter.

En stad beskrivs som ”raskt växande, till hela sin karaktär finsk industristad med sitt lilla ledande skikt av svenskspråkigt borgerskap” (71). Arbetarkulturen kring industrierna hör till det finska och det borgerliga till det svenska i denna mening. I följande citat beskrivs en släkting:

Om henne kan jag inte berätta särdeles mycket, dels för att hon bodde så långt borta som i x, dels för att hennes familj var finstalande och slutligen för att klasskillnaden den tiden var stor mellan arbetare och herrskapsfolk. På grund härav var kontakten syskonen emellan rätt minimal. (71)

Klass- och språkskillnaden anges förutom det geografiska avståndet, som en orsak till att kvinnan inte kände släktingen särskilt väl. Hur det finlandssvenska kopplas samman med klass finns flera andra exempel på, också på att det bland finlandssvenskarna finns klasskillnader:

Vi barn, småningom fick jag en syster och till slut kom också den efterläng- tade sonen, arvingen, uppfostrades i tron på Gud, fosterlandet och finlandssvenskheten. Om klasskillnaderna inom den finlandssvenska befolkningen blev vi också snart medvetna. Visst dög inspektorns dotter som lekkamrat, men fogdens son hade nog inte passat som kavaljer. Kommunist var ett fult ord, finska talade man med tjänstefolket och koskötaren. Finsktalande um- gänge hade mina föräldrar överhuvudtaget inte. Pappa talade en hyfsad finska, mamma talade så att hon klarade sig. (65)

Finskan har lägre status i berättarens familj, men det finns också klasskillnader *inom* det finlandssvenska. Deras betydelse visas genom att valet av kavaljer uttrycks som viktigt. Det finns en ironisk underton i uttrycket ”den efterlängta- de sonen, arvingen”. En hierarkisk könsskillnad uttrycks även då hon beskriver hur kvinnliga lekkamraters klass var mindre viktig än manliga kavaljerers.

I berättelser om olika finlandssvenskheter kan det finlandssvenska alltså läsas genom klass som lins. Klass- och hemförhållanden kan vara en orsak till känslor av utanförskap:

Då jag tänker tillbaka på min barndom konstaterar jag att jag nog har varit lite annorlunda från första början. Jämfört med andra barn i vår stadsdel åtminstone. Jag var det enda barnet i vår familj, vi var inte en arbetarfamilj, mina farföräldrar bodde i samma hus och dessutom var vi de enda svenskspråkiga personerna i hela området. Andra svenskspråkiga barn bodde inte i närheten, så finska lärde jag mig genast då jag började gå ut. ”Eija tule tänne! Eija ei tule tänne” [Eija kom hit! Eija kom inte hit] var mina första finska ord, har min mamma berättat. Mina föräldrar fortsatte att tala svenska med mig, trots att de båda behärskar finska fullständigt också, men de ville att jag skulle bli tvåspråkig som de. Mina morföräldrar och mormors föräldrar och morfars föräldrar var också tvåspråkiga med mer betoning på finskan, medan mina farföräldrar och deras föräldrar var nästan pur svenskar. (96)

Språket och klasstillhörigheten skiljer flickan från barnen i samma kvarter. Det som görs till något annorlunda i berättelsen är klasstillhörigheten, svenskspråkigheten och att hon är enda barnet i familjen. Dessa identitetspositioner skrivs omväxlande via ett jag – ”jag var annorlunda” – omväxlande via ett vi som utgörs av familjen. Jaget, viet och andra används i fråga om klass- och språktillhörighet, men också ”man” och beskrivningar om det kollektivt finlandssvenska används:

Stora politiska omvälvningar ägde rum i Finland, men – många familjer i de högre klasserna levde sitt liv i en trygg, men förstås falsk isolering från sådant. Speciellt inom de finlandssvenska kretsarna och adelsfamiljerna var avståndet från de lägre klasserna, arbetsrörelsen, – och från den finska majoriteten i landet – helt skrämmande. Undantag fanns förstås. Man såg ned på dem, man skrattade obehindrat åt dem. En god vits om deras bristande svenska uppskattades av både damer och herrar. Men samtidigt rädde också det bästa förhållande mellan trotjänare och herrskap, vare sej man bodde på landet eller i staden. Det var den gamla prövade patriarkaliska traditionen man gärna vårdade inom individuella familjer. (80)

Berättelsen har en observerande karaktär. Den vittnar om en diskurs där finlandssvenska kretsar hör till en klass långt från arbetare och den finska omgivningen. Finlandssvenskarna lyfts ut i sammanhanget tillsammans med en högre klass, adeln. Finlandssvenskar hör till samma kategori som adeln genom att de nämns tillsammans. Det finns ett avstånd mellan finlandssvenskarna och den finska majoriteten. Samtidigt som dessa distinktioner skapas, sker en förening mellan klasstillhörigheter och mellan landet och staden. Det blir klasskillnaderna, indirekt speglat i finskt och svenskt, som är övergripande. Här berättas i allmänna ordalag hur det var, inte om egna erfarenheter av skillnaderna mellan grupperna. Berättaren ger inga konkreta exempel på situationer där hon själv eller någon person skulle ha deltagit. Hur sådana språkliga strategier används i konstruerandet av etnicitet återkommer jag till i kapitel sex.

Klassdimensioner framträder också i nämmandet om människors tillhörigheter till olika skikt som är arbetsrelaterade: ”I min barndom fanns

det en enda person som talade finska: tjänarinnan” (71), och i meningen ”finska talade man med tjänstefolket och koskötaren” (65). De överordnade talade svenska och de underordnade finska i dessa barndomsberättelser. Dessa utgör bara korta omnämmanden om de sociala förhållanden som rått men genom omnämmandena placerar sig berättaren i en position som tillhörande en annan, högre klass.

Utifrån de subjektspositioner som etnicitet ger, skapas också andra kategorier och subjektspositioner (Staunaes 2003, 108). Det betyder att det för en finlandssvensk kvinna finns vissa subjektspositioner, och att dessa varierar beroende på den klass-finlandssvenskhet hon definieras tillhöra. Det finns skilda föreställningar om manligt och kvinnligt beroende på klasstillhörighet, och uppfattad tillhörighet till ett klassammanhang. Det här kan illustreras med hjälp av en livshistoria om en ung kvinnas sökande efter tillhörighet till olika grupper av finlandssvenskar. Först försöker hon komma in i en urban överklass – en finlandssvenskhet som tar vissa uttryck: ”Man försökte vara litet av en snobb, men man hade ju aldrig ändå råd med lika fina märkeskläder som de i z [ett svensk gymnasium]” (72). Beskrivningen av inträdet i den urbana finlandssvenska medelklassen karakteriseras av försöken att bli någon i en viss grupp, i en viss miljö. Handlingarna kan tolkas som citerade, upprepande akter (Butler 1990) som formar innehållet i en bestämd kategori, i det här fallet en viss grupp finlandssvenskar. Litenheten beskrivs genom metaforen ”ankdammen” som är en vida spridd metafor i finlandssvenska sammanhang. Ordet symboliserar uppfattningen att alla känner alla.

En period av mörkblåa kavajer och pärlor började. Vi klädde oss tantigt och sprang på krogar. Ett hetsigt krogliv började. Redan som sextonårig kom jag in på min första krog. Vår stora dröm var att komma in på Casa, Svenska Handelshögskolans festsal. (...) Vi ljög gladeligen om vår ålder och att vi gick i Hanken [Svenska Handelshögskolan]. Vi träffade på en massa äldre killar och var på en massa olika efterfester och hotellrum. Alltid med handväskan och högklackade i högsta hugg. (72)

Den beskrivna arenan domineras av en diskurs om en viss överklassfinlandssvenskhet. Flickan är inte en av dem utan försöker genom vissa hand-

lingar – köpa märkeskläder, välja vissa festplatser och känna alla – få tillträde till finlandssvenskarna i staden. Klass görs genom en kvinnlighet som innebär vissa attribut. Kläderna beskriver en identitetsförhandling, ett avstånd från bondestämpeln till en identitet förknippad med storstaden och Handelshögskolan som representerar en välbärgad finlandssvensk medelklass. I Beverly Skeggs (1997, 119) undersökning om arbetarklasskvinnor talade kvinnorna inte om klass utan klasstillhörigheten var något som visade sig i deras ansträngningar att inte igenkännas som arbetarklass. Uppfattningar om klass reproduceras genom bl.a. kulturellt kapital, som inte är könsneutralt. I den här berättelsen upprepas både vissa diskursiva finlandssvenskheter och skapas en distans till de samma, det första genom de handlingar som beskrivs, det andra genom den självvironiska retorik som används i berättelsen. Pärlor²², handväskor och högklackade skor är feminint kodade klassaccessoarer, som symboliserar ett finlandssvenskt borgerskap. Genom att investera i feminitet är det möjligt att få tillträde till vissa positioner och grupper (Skeggs 1997). Senare i berättelsen ändrar flickan riktning och tar avstånd från den grupp finlandssvenskar som hon först försökte passa in i. Strävandena att bli en av de borgerliga finlandssvenskarna upphör varmed hon ändrar stil:

Jag anser tiden efter gymnasiet som en viktig mognadsperiod. Jag började äntligen tänka själv mera och inte alltid bara följa strömmen. I och med skolan träffade jag bög-Göran, som var modemedveten och definitivt annorlunda än mina snobbvänner. Han influerade mig mycket angående kläder och utseende. Vi började springa tillsammans på lopptorg och det tog inte länge förrän alla kavajer låg i sophögen. Håret färgade jag rött. Jag blev en riktig bohem och jag gjorde allt för att skilja mig från ”hesa-finlandssvenskarna” [hesa= slang för Helsingfors]. Jag hatade allt som de stod för i sina fjan-tiga Lacosteskjortor. (72)

²² Pärlhalsband var inte bara en modefluga i slutet på 1980-talet och början av 1990-talet utan kom även att symbolisera ett finlandssvenskt borgerskap. Att pärlhalsbandet befäste sin ställning som en medelklassaccessoar är till en del på grund av Elisabeth Rehn, Svenska folkpartiets kandidat i Finlands presidentval år 1995.

När ett visst val av kläder och assecoarer tidigare fungerade som inträdesbiljetter till en eftertraktad värld förkastas de nu. I båda fallen är olika attribut viktiga för att markera tillhörighet, i det ena var det pärlor, handväskor och kavajer som gällde, i det andra second hand och rött hår. Det senare står för en bohemisk livsstil och konstrueras i motsats till en borgerlig finlandssvenskhet, bestående av "hesafinlandssvenskarna" och "snobbvännerna". Lacosteskjortor används som en metafor för finlandssvenska rika i Helsingfors och blir motsatsen till det bohemiska. Citatet beskriver en uppfattning om vad som är marginellt, annorlunda och står i kontrast till vad som är typiskt för en finlandssvenskhet. Berättelsen handlar också om maskulina och feminina normer. Både jagpersonen ("jag gjorde allt för att skilja mig från "hesafinlandssvenskarna") och "Bög-Göran" görs annorlunda ("var definitivt annorlunda") än andra finlandssvenskar (de i Helsingfors). Inträdet till den marginella, annorlunda världen sker med hjälp av en homosexuell vän.

Vi brukar kalla den här perioden för vår technoperiod. Göran levde i en spännande homosexuell värld där technomusiken var väsentlig. Vi började springa på technostället Botta med honom. Där var majoriteten bögar och alla möjliga andra sexuella minoriteter. Det fanns ingenting mer spännande än att uppenbara sig på Casa i helt mystiska technokläder bara för att se alla konservativa finlandssvenskars miner. (72)

Den homosexuella vännen, liksom technokläderna, används för att skapa ett avstånd till de "konservativa finlandssvenskarna" som står för en hegemonisk finlandssvenskhet. Olika klasstillhörigheter förknippas med olika slags feminiteter och maskuliniteter. I arbetarklassen har t.ex. kvinnan enligt stereotypa uppfattningar framträtt som en liten flicka som vill vara kvinnlig, hon är vulgär och naturlig, farlig och sexig (Ambjörnsson 2004). Kvinnan i överklassen uppträder däremot sofistikerat och feminint. Det feminina som norm i en högre klass-finlandssvenskhet kommer fram i berättelsen. Klass och kön är här sammanvävda.

DEN FINLANDSSVENSKA TILLHÖRIGHETENS OLIKA POSITIONER

Genom det marginella synliggörs det normativa, det självklara finlandssvenska, och härigenom kommer dominerande diskurser fram. Det marginella i livshistorier synliggörs ofta i möten med andra, men också i vändpunkter och andra gränsoverskridanden. I dessa möten och situationer tar kvinnorna både avstånd från och närmar sig olika diskurser om etnicitet och etniciteter. Då människor flyttar på sig och i möten med andra lyfts etnicitet fram. Livshistorierna innehåller ofta berättelser om vändpunkter, om situationer som gjort att livet tagit en ny riktning. Sådana vändpunkter är t.ex. flyttningar, att bilda familj, att byta jobb och giftermål. Vilka uttryck tar det finlandssvenska vid de olika vändpunkterna och förändringarna som beskrivs i livshistorierna?

Var i berättelsen om livet, i samband med vilka livssammanhang skrivs det om etnicitet och finlandssvenskhet? Med sammanhang menar jag inte hela livshistoriens form, om en beskrivning finns i början, i mitten eller slutet av livshistorien, utan jag menar den händelse som etnicitet ingår i. Vilka betydelser anges det finlandssvenska ha för olika livssammanhang och händelser, där kommer temat upp? Vad säger sammanhanget där etnicitet ingår, om etnicitet? Jag är intresserad av att studera hur ett fenomen eller en händelse görs betydelsefull i livshistorien, inte de kausala förbindelserna mellan två händelser eller kausala samband i sig. I det här kapitlet studerar jag hur händelser ges betydelse i berättelsen, inte den kronologiska ordningen av händelser i sig (Somers 1994, 616-617). Sammanhanget där etnicitet synliggörs är ofta i berättelsen om vändpunkter i livet eller i möten med det andra, det andra språket – oftast finska – majoriteten eller grannlandet Sverige. Vändpunkterna talar om förändringar, något som förut varit gällande ändras och livet får en ny riktning.

Genom att använda begreppet subjektspositioner fokuseras den plats och de möjligheter som ges att uttala sig inom en viss diskurs. Tanken är att själva diskursen skapar sina subjekt. Tolkningarna av de händelser som ingår i livsberättelsen utgör de diskursiva ramar där subjekten skapar positioner och tillhörigheter. I livshistorierna har en position som finlandss-

svensk betydelse i citat som rör det finlandssvenska. Men utöver att vara finlandssvensk kan subjektet också tala utifrån positioner som hustru, tillhörande en viss klass, från en position utomlands, på språkgränsen mm.

I livshistorier är det möjligt att studera etnicitet och därmed finlandssvenskhet som process och interaktion genom att det i en del berättelser finns utsagor om hur subjektet förändrar sina förhållningssätt till finlandssvenskt. Jag studerar inte den här processen i sig utan hur den presenteras och hur det finlandssvenska används för att förstå olika händelser och skeden. I vilka sammanhang, när i en livsberättelse blir det finlandssvenska, svenska och finska ett ämne?

TRYGGHET OCH/ELLER INSTÄNGDHET

Det finlandssvenska och den finlandssvenska världen brukar uppfattas som liten. Diskursen att alla känner alla inom Svenskfinland är allmänt förekommande. Hur kommer den fram i livshistorierna och hur används den?

Den svenska världen som liten, som ”ett litet hörn av helheten” (74) återkommer i flera berättelser, särskilt vid resor och förflyttelser över språkgränsen. En viktig vändpunkt är frigörelsen från barndomshemmet och ingången i vuxenlivet, med val av studier, arbetsplats, partner, och allt det som det innebär. I flera berättelser beskrivs den här fasen som en frigörelse, särskilt i de fall där kvinnorna flyttat bort från hemorten:

Jag minns ännu den underbara känslan av befrielse när jag reste ut, att äntligen få komma iväg själv och själv se Europa, man hade ju varit så instängd, så länge, som i en kastrull med locket på! (46)

Det lokala, hemorten kan beskrivas som trång, också utan att tecken om det finlandssvenska behöver finnas med. En ung kvinna berättar om sin längtan bort från hemorten som är en liten stad. Hon bor med sina föräldrar:

Jag har ingen framtid här, här finns inga möjligheter, och jag är så trött på människorna här. Man ser de där samma människorna, överallt. Hela tiden surrar deras skitsnack om den ena eller andra killen (dom växlar mellan några killar, nästan alla här är lika trångsynta) omkring en, och huvudvärken man får börjar bli kronisk. Det är möjligt att jag gnäller, eller tror mig vara perfekt nu, men detta är inte min plats på jorden, och de flesta människorna här är inte de jag vill dela min framtid med. (27)

Frigörelsen från barndomshemmet innebär ett avstånd till en ”liten” och ”trång” finlandssvensk miljö. Det lilla innebär också stagnation. Karaktäriseringen av det finlandssvenska och det finska används för att beskriva en livssituation, ett uppbrott från en värld till en annan. En diskurs om det finska används i berättelsen om det egna livet. Det finlandssvenska kan ha varit så omgärdat och slutet att kvinnan aldrig har haft en finsk vän, som i en berättelse, förrän hon flyttar till en ort bort från familjen och utanför hemstaden och börjar studera eller arbeta. Det trånga består och exemplifieras bl.a. av fördomsfullhet, tråkighet och inskränkthet men det finlandssvenska handlar också om känslor av trygghet och gemenskap. Att flytta till en finsk miljö kan innebära att träda in i en hårdare och större värld.

Jag hade sålunda tagit mod på mig och lämnat min hemstads trygga svenskspråkiga lilliputtesamhälle på några hundra invånare. Jag hade valt finskan som studiespråk, flyttat in bland finskspråkiga studerande för att vidga mina vyer. Jag hade, nästan omedvetet flyttat in i en annan värld, en större och hårdare. (14)

Att lämna det invanda kräver styrka. Samtidigt ger inträdet i den finska världen en möjlighet till utveckling, till att ”vidga sina vyer”. Här konstrueras motsatsparen trygg – hård, litet – stort, svensk – finsk där den andre är hård, stor och finsk. Det finska annorlundagörs då detta sätts i motsatsförhållande till den första, till det finlandssvenska. Komparationer, som större och hårdare används i annorlundagörandet, och förstärker skillnaden. Genom att säga att något är finskt i ett visst sammanhang, säger kvinnorna också något mera, något som ska ge läsaren de rätta associationerna.

Den finlandssvenska världen, både det geografiska, hemstaden, samt de gemensamma banden mellan finlandssvenskarna på ett mentalt plan, beskrivs som borgerligt instängd och avskärmd från det övriga samhället. Den borgerliga finlandssvenska verkligheten framställs inte sällan som ett trångt rum, en begränsad värld. Finlandssvenska romaner har exempelvis tenderat att skildra huvudpersoner som lider av instängdheten (Mazzarella 1989). Det trånga i detta material används som en känd diskurs om det finlandssvenska. Diskurser om det finlandssvenska används i berättandet om olika erfarenheter, på olika sätt. Det finlandssvenska ”görs” olika beroende på situation, kontexten, i berättelsen.

Som en del av det trånga hör tecken om det finlandssvenska som något inkrökt, småborgerligt och konservativt. Det trygga, tråkiga, konservativa och småborgerliga är alla tecken i en diskurs om det finlandssvenska. En metafor för Svenskfinland är ”ankdammen” där alla känner alla. Kollektiva metaforer används för att ge betydelse åt det finlandssvenska och finlandssvenskhet används för att ge betydelse åt en händelse eller ett fenomen (jfr White 1999). Det trånga Svenskfinland handlar t.ex. om mental instängdhet och sådant som begränsar kvinnornas handlingsutrymme, likväl som om en region i Finland.

Diskursen om det trånga Svenskfinland används för att beskriva en rad skiftande känslor och värderingar. Eeva Jokinen (1996) har analyserat mödrars upplevelser av moderskap utgående från mödrars dagböcker om småbarnstiden då de var hemma med sitt/sina barn. Den känsla som oftast förekom i beskrivningarna av moderskapet var trötthet. Ordet trött förekom så ofta att det förmodligen också står för andra känslor, som nedstämdhet, missnöje och frustration (Jokinen 1996, 41). Enligt Jokinen används ordet trött i olika former i kvinnors dagboksmaterial för att beskriva en mängd skiftande känslor angående moderskap. Trötthet och begreppet trött får många betydelser. På samma sätt exemplifierar det trånga olika situationer och känslor om och kring det finlandssvenska, olika erfarenheter och livssituationer. Inte bara Svenskfinland och finlandssvenska miljöer görs trånga utan även en hemort kan vara trång:

Min far var svensktalande finne, mor var Finlandssvensk. Jag hörde mycket finska talas i mitt hem, men svenska var och är modersmålet. (...) Hemorten blev tidigt för trång. Bodde i Ekenäs en tid, sedan Hangö när ryssarna lämnat Hangö tillbaka. I Helsingfors arbetade jag i familj några år som barnskötare. När gränserna öppnades till Sverige ville jag åka ut. (94)

Ordet finlandssvensk förekommer här med stor begynnelsebokstav, som bidrar till att skapa ett egennamn. Finlandssvensk kan uppfattas som en mera officiell grupp än ”svensktalande finne”. Berättelsen om det trånga och lilla Svenskfinland antar olika berättarformer, som t.ex. en humoristisk ton: ”Alla var med alla. Rena inaveln i ankdammen”(72). Berättaren driver med det kända, med en diskurs om det finlandssvenska. Men samma ankdamm kan också beskrivas som positiv, som en gemytlig gemenskap: ”Det var släktskap hit och dit och gemensamma bekanta som det ofta blir i Svenskfinland när ankdammen är som trevligast.” (18)

FRIHETEN UTANFÖR

Att bryta upp från en miljö, kan, som vi såg i det föregående avsnittet utgöras av en längtan efter frihet och nya möjligheter bortom de krav som en nationell, etnisk och regional tillhörighet innebär. I materialet förekommer också några sådana utsagor där berättaren inte vill identifiera sig med finlandssvenskarna. Finlandssvenskhetens särdrag skiljer sig inte alltid från allmänna finländska sådana utan avstånd tas från det finländska som innefattar det finlandssvenska:

Det blev verkligen en vändning vid den tidpunkten, jag åkte iväg på guidekurs till Spanien, provade vingarna och märkte att de bar mig mycket bra, så bra att jag ville stanna kvar i Spanien. Jag älskade den varma, öppna mentaliteten. I Spanien fick man visa sina känslor, man behövde inte vara en stel finlandssvensk. I mina ögon är finländare ofta som döda fiskar. Jag söker efter liv, efter glädje, efter spontanitet och vad hittar jag? Fem miljoner behärskade människor som tycker att det inte passar sig att man är naturlig. Om man med naturlig menar känslösam alltså. (44)

Kvinnan förhåller sig negativt till finländarnas karaktärsdrag, till de ”stela” och ”behärskade” människorna. Hon citerar och upprepar element som ingår i en diskurs om finländskhet. Enligt denna är finländarna inbundna och har svårt att släppa loss. Den finländska mentaliteten beskriver skillnader mellan Finland och Spanien. Mentaliteten görs till något platsbundet. Beteenden som görs till någonting platsbundet genom att platsen definierar vissa praktiker kan man ta avstånd från och flytta bort från. Vill man vara spontan och leva ut känslor kan man flytta till en sådan omgivning där detta är mera norm.²³ Det svenska handlar förutom om en plats, om kultur:

Plötsligt kände jag att allt var fel i denna ”svenska” omgivning och kultur och beslöt att vända om på klacken. Härefter skulle jag välja umgänge blott och bart ur finska kretsar! Denna fisförnäma svenskkultur, där gossarna skröt med sina pappors bilar, började jag fnysa åt. (95)

Det svenska är *en* – denna – kultur, som finns i en viss omgivning. Avståndet kan tas aktivt och förstärks av utropstecknet. Den svenska kulturen är implicit en annan än den finska. Det svenska anges med ”kultur” medan det finska anges med ”kretsar”. Att svenska anges inom citationstecken kan tyda på synen att det inte är en riktigt svensk, en äkta svensk omgivning, som den i Sverige. Längtan efter att få komma bort från de egenskaper och praktiker som representerar finländskhet finns ofta i berättelser av finländare som flyttat utomlands (Karisto 2000). Några livshistorieskribenter berättar också om den frihet de känt när de inte är i Finland. Omgivningens krav kan utgöra en orsak till att flytta utomlands, och det nya landet ger möjlighet till att börja ett nytt liv.

Jag var så inrotad i vad omgivningen skulle tänka och gick och mädde dåligt i över ett år, tills jag så befann mig i ett hörn och då lämnade jag allt. Efter ett

²³ Överlag kan det vara en befrielse att byta miljö: ”Efter de svåra åren kändes det befriande att anpassa sig till allt nytt” (94) skrivs det i en berättelse om att flytta från en ort till en annan.

och ett halvt års 'illamående' tog jag bara mina väskor och flyttade till Österrike. Efter 10 års äktenskap. (...). Jag började ett helt nytt liv. Upptäckte världen och värden i livet. Det var ett hårt men innehållsrikt liv. En kulturkrock men jag klarade det till slut. 4 hårda år men vad jag lärde mig mycket! Mina allra bästa år någonsin. (63)

I en annan berättelse anges giftermålet med en finskspråkig man som en möjlighet att komma bort från finlandssvenskheten: "När jag gifte mig var jag glad över chansen att få ett avstånd till finlandssvenskheten. Och jag var glad över att våra barn fick växa upp i två kulturer" (94). Avståndstagandet uttrycks som något som jaget själv inte är aktiv i – hon *får* ett avstånd. Hon och hennes man bodde ett antal år utomlands: "Antagligen var det bra att vi levde våra första gemensamma år på det här sättet, långt från föräldrar och svärföräldrar, inte som finnar eller finlandssvenskar, utan som utlänningar i x [utländsk stad]" (94). I berättelsen om tiden utomlands skapas en skillnad mellan utlandet och det finländska. Att vara utomlands innebär både ett avstånd till det finska och finlandssvenska och det som är förknippat med dessa etniciteter, och ett avstånd till skillnadsskapandet mellan finnar och finlandssvenskar. Avståndet gör att jagpersonen är borta från den arena där det finska och finlandssvenska konstrueras i förhållande till varandra. Men också i en finländsk kontext, där kvinnan lever sitt vardagsliv på finska, kan mötet med det svenska innebära en viss frihet:

Men jag vet att han hos mig lockar fram egenskaper, som jag trodde att jag förlänge sedan förlorat. Med honom är jag en annan än med Kari, lekfull, poetisk. Språket, det svenska, är viktigt i vårt umgänge. Kanske är det ett slags verbal flirt vi ägnar oss åt. Han inspirerar mig också till att skriva dikter, men de är inte känslosamma, som i ungdomen, utan ironiska, ibland bara lek med språket. (94)

I citatet lockar en finlandssvensk man fram "förlorade" egenskaper hos kvinnan, egenskaper som kopplas samman med det svenska språket.

Berättelserna handlar lika mycket om att befrias från barndomshemmet och att bli självständig som en syn på Svenskfinland. Ett exempel är berättelsen om en kvinna som upplevde sina första förälskelser med utlän-

ningar. I hennes berättelse är Åbo Akademi exempel på en trygg finlandssvensk miljö. När hon är utomlands är hon mindre begränsad och friare än i sin vardagsmiljö.

Min pappa hade väl gärna velat att jag blivit jurist eller läkare, men jag började studera litteraturhistoria vid Åbo akademi, blev alltså kvar i den trygga finlandssvenska miljön. Jag hade skrivit laudatur²⁴ också i finska, men hade fortfarande aldrig haft en finsk vän. Men jag hade flera goda väninnor, delvis bodde jag också tillsammans med ett par av dem. Mina första förälskelser upplevde jag under ett par somrar i Tyskland och Österrike. Det var kortvariga historier, men de fick mig att tro att jag en dag skulle gifta mig med en utlänning. För det var ju bara utlänningar som hade intresserat sig för mig, kanske beroende på att jag var friare när jag kommit bort från min normala miljö och från de människor som jag trodde tyckte att jag var tråkig. (94)

Miljön och kulturen, i det här fallet ”den trygga finlandssvenska miljön”, används för att förklara vissa upplevelser. Kvinnan är ”friare” när hon lösgör sig från det finlandssvenska. Det finlandssvenska hade inneburit ofrihet och särskilda beteendenormer. En ny miljö ger möjlighet att vara annorlunda än det som förväntas i den gamla miljön. Vissa beteenden är kopplade till vissa platser och miljöer, som i sin tur är kopplade till diskurser om etnicitet

DEN FRÄMMANDE FÅGELN OCH DET FRÄMMANDE ANDRA

Vid sidan av det gemytliga och trygga Svenskfinland framkommer uppfattningar om det finska som något annorlunda: ”Det finska uppfattade jag som främmande för att inte säga skrämmande och jag hade heller aldrig några lekkamrater eller andra närmare kontakter på andra sidan språkgränsen” (62). I flera berättelser används ordet främmande och främling om ett utanförskap i det finska samhället, i likhet med berättelser om ut-

²⁴ Laudatur är det högsta betyget man kan få i den nationella studentexamen som avläggs efter gymnasieutbildning.

utanförskap i andra sammanhang och samhällen.²⁵ Flera känner sig utanför i finska miljöer, särskilt om de har flyttat till en mera finsk miljö än den finlandssvenska uppväxtmiljön: ”I den lilla byn invid var vi väl ganska främmande fåglar för att vi var svenskspråkiga” (108). Fågeln är en vanlig metafor i självbiografiska berättelser. Fågeln flyger sin egen väg, är vild, främmande, liten eller mjuk. Jag tolkar den citerade meningen som en osäkerhet över hur de, berättaren och hennes familj, uppfattas av de andra, av byn, på grund av ordet ”väl”. Utan detta ord hade meningens innebörd kunnat tolkas så att kvinnan och hennes familj uppfattat sig som främmande fåglar även om andra inte hade gjort det. Det handlar om hur hon tror att de andra uppfattar dem. Detta är ett liknande exempel:

Trakten var purfinsk, men vi kom väl tillrätta med bönderna och blev hem-
bjudna till gårdarna. Lasse [maken] kunde ju prata jordbruk, men jag var nog
en ganska främmande fågel. (4)

”Nog” och ”ganska” kan förstås som att det ingår i de andras uppfattning att hon var en främmande fågel, men också visa på en uppfattning om sig själv vi efterhand. I motsats till mannen som hade gemensamma intressen med traktens finska befolkning passade hon inte självklart in. Finlandssvenskhet anges också som främmande för den finska andra. ”För honom var jag som finlandssvensk säkert lite exotisk och annorlunda, dessutom också oskuldsfull”. (94) Här används det exotiska och annorlunda som något som har attraherat mannen. Annorlundaskapet kan vara såväl positivt som negativt.

Kari har börjat trivas i finlandssvenska kretsar där man samtidigt kan föra intellektuella diskussioner och sjunga glada snapsvisor. Finns där desstuom någon trevlig dam med glimten i ögat är det ännu bättre. Själv har jag inte alltid varit lika anpassningsbar, jag har haft en benägenhet att känna mig utanför i olika sammanhang. (94)

²⁵ Det är överlag vanligt med berättelser om utanförskap och annorlundaskap i livshistorier.

Den finlandssvenska tillhörigheten som självklar och förhärskande under uppväxten skriver en kvinna om:

Jag kan inte minnas annat än att jag genom barndom och tidig ungdom godtog maximen om finlandssvenskarnas historiska mission och höga kulturnivå. Bägge delarna uppfattades självklart som ett resultat av vår bakgrund i Sverige och andra mer utvecklade länder, en tillhörighet som jag levde mig in i genom det att jag läste skönlitteratur och historia. Det finska uppfattade jag som främmande för att inte säga skrämmande och jag hade heller aldrig några lekkamrater eller andra närmare kontakter på andra sidan språkgränsen. Jag vet att det var annorlunda för många av mina jämnåriga; att jag höll mig så helt inom ”vår” värld berodde på min egen natur och säkert också på inflytande från mammas sida. Pappa hade inga problem med finska språket och arbetade ofta i helt finska miljöer. (71)

Berättaren beskriver det finlandssvenska som självklart för sina föräldrar, och som en så stark del av hennes värld att hon uppfattade det finska som främmande. Hennes helsvenska hemmiljö görs annorlunda än det normala i texten; ”jag vet att det var annorlunda än för många av mina jämnåriga.” I motsats till det tidigare citatet där det svenskspråkiga var främmande i den finska byn, är här det finska främmande för flickan i en svensk miljö. Vad som är främmande beror på kontexten, händelsen och positionen där berättaren uttalar sig. Beskrivningen av det finska som något främmande beror i berättelsen på avsaknaden av kontakter med det finska. Det främmande finska görs delvis till en individuell fråga, det beror på berättaren själv, hennes ”natur”, att hon höll sig borta från det finska, delvis är det beroende av moderns inflytande. Här pendlar berättaren mellan det individuella – *hon* [jag] *håller sig* inom ”vår” [familjens, finlandssvenskhetens] värld och *levde in sig i* en tillhörighet med finlandssvenskarna – och det kollektiva – ”vår” värld. *Maximen* om de upphöjda finlandssvenskarna som görs till något som kommer utifrån; den *uppfattades*. Den är något som berättaren godtog, samtidigt som denna uttrycker en uppfattad finlandssvenskhet. ”Vår” värld syftar på det finlandssvenska eller det svenska i motsats till det finska. Det kan också vara tvärtom,

trots aktiva försök att anpassa sig till en grupp förblir kvinnan fortsättningsvis främmande i en miljö med annan språklig majoritet än den hon själv tillhör. Här uttrycks det svåra i att bevara en finlandssvensk identitet i en helt finsk miljö:

Jag råkade in i en identitetskris. Jag var naiv nog att tro att jag skulle få förbli finlandssvensk. Jag hade pluggat finska grammatiken och var mån om att inte göra några fel. Borgåbladet läste jag med det största trots. Jag gick till biblioteket och hittade fram till den svenska hyllan, men såg mig noga omkring som om jag hade gjort något brottsligt. Den första bok jag lånade var Josefina Bengts: I nyländska stugor. Sedan läste jag Anni Blomqvists stormskärsböcker i ett kör. Jag läste Arvid Mörnes Inför havets anlete, Jarl Hemmers En man och hans samvete och många, många fler. Det fjäskades för mig. Jag var en exotisk fågel som förväntades göra konst och härma ljudriktigt. Alla frågade hur länge jag hade varit i Sverige. Jag fanns ju inte. (3)

Här används passiv – fjäskades och förväntades – som gör att bemötandet förläggs till en ansiktslös grupp, de andra i allmänhet. ”Alla” förstärker också bilden av att kvinnan var annorlunda inför de andra. Hon försökte att inte göra några fel, dvs. passa in i den språkmiljö där hon vistades genom ”rätt” performans, men det räckte inte för att få vara sig själv, som här bland annat betyder finlandssvensk. Representanterna för det finska, beskrivs på ett abstrakt och homogent sätt. I konstruerandet av andra som annorlunda en själv används ofta homogenisering som strategi (Yuval-Davies 2006). Så skedde också i det tidiga finlandssvenska ideologibygget. Till exempel författaren Jarl Hemmer står för en traditionalistisk och normativ syn på det finlandssvenska på 1910-1920 -talen (Malmio 2009). Hemmers sociala värde på det finlandssvenska litterära fältet stärktes också enligt Kristina Malmio (2009) av att han var blond, blåögd och nordisk. Han kom att likna det han ansågs representera.

Uppdelningar i etniska grupper, i oss och dem, görs genom att relatera till diskurser om kollektiv som inkluderar och exkluderar människor. De här processerna av annorlundagörande görs genom retoriken. Kvinnan står för det finlandssvenska, för ”finlandssvenska” handlingar, de andra synlig-

görs genom passivformerna *fjäskades* och *förväntades*. En viss kontext i berättelsen – det finska Finland – används i skapandet av en diskurs om att det inte finns kunskap om det finlandssvenska i det finska Finland. Okunskapen om det finlandssvenska beskrivs som ett osynliggörande av henne: ”Jag fanns ju inte”. Det främmande, som hör ihop med hennes jag blir ett normbrott. Att läsa en finlandssvensk tidning beskrivs som trots och att låna svenska böcker som något brottsligt. Genom att nämna böckernas titlar skisseras bilden av det urtypiskt finlandssvenska. Den finlandssvenska samlingsrörelsens mest centrala verk passerar revy. Böckerna och författarna är tecken som används i konstruktionen av en finlandssvensk identitet i berättelsen.

Talet om främlingskapet kommer ofta in i berättelsen om då kvinnorna bryter sig loss från föräldrahemmet, när de skall välja väg efter skolan inför vuxenlivet.

Det var alls ingen slump att jag hamnat i Österrike. Via språkundervisningen i skolan, och historiektionerna blev jag intresserad av den Österrikiska kulturen. Våren 1939 vistades jag som utbytesstudent en termin i Österrike. Jag kände mig som fisken i vattnet från första stund. Det gemensamma kulturarvet gjorde att jag *aldrig kände mig* som en främling. I Finland hade ju IKL²⁶ gjort sitt bästa att förpesta luften för alla finlandssvenskar. Men i Österrike kände jag ingen diskriminering. Det var en mycket ovan och stimulerande känsla. (94)

Likheten mellan det finländska och/eller finlandssvenska, vad det gemensamma kulturarvet består av anges inte. Däremot reproducerar negationen ”aldrig” diskursen om att befinna sig i ett annat land eller bortom sin närmiljö innebär ett främlingskap. Det tyska är en orsak till att kvinnan trivdes i Österrike. Här finns andras avståndstagande till finlands-

²⁶ Isänmaallinen Kansanliike [Det fosterländska folkförbundet], grundades 1932 och tvångsupplöstes 1944 då man ansåg det vara ett fascistiskt parti. IKL var ett radikalt nationalistiskt parti i Finland som deltog i riksdagsvalet 1933 i valförbund med Samlingspartiet.

svenskar i Finland och ett närmande till det österrikiska. Nationalistiska strömningar som länge hade härskat i Finland med tankegångar om ett folk, ett språk, ett land, fick fotfäste särskilt under 1930 talet. I en berättelse för kvinnan som ung till en finsk miljö för att arbeta under en sommar och bättra på sin finska. Hon fick där sina första finstalande vänner. Hon var den enda finlandssvenskan på arbetsplatsen. Här finns en diskurs om det finlandssvenska som något som kan skapa känslor av utanförskap: ”*Konstigt nog* kände jag mig *inte alls* utanför i den här miljön. De andra flickorna tyckte väl att min dåliga finska lät pikant” (94). Här pekar uttrycket ”konstigt nog kände jag mig inte alls utanför” på en diskurs om att man som finlandssvensk borde känna sig utanför i en finsk miljö, på det finlandssvenskas annorlundaskap i en finsk miljö.

Annorlundaskap kan användas i förklaringar då skribenten överträtt normer. En kvinna som kört sin mans svenskregistrerade bil i Finland berättar att hon aldrig blev någon skicklig bilförare. Den svenska bilen används för att förklara missarna i trafiken: ”Alla galenskaper jag gjorde i Helsingfors fick gå på den ”svenskskyltades konto”. Här konstrueras det svenska som ett främmande tecken i den finska gatubilden. Den främmande bilen ger möjlighet att avvika från gällande normer och praktiker. Här används annorlundaskapet (den svenskskyltade bilen) i en finländsk miljö som att de som befolkar miljön inte förväntar sig att bilföraren förstår de trafikregler som gäller i Finland.

De tecken som framkommer i diskurserna behöver inte bäras upp av någon agent, dvs. de kan framstå som självständiga subjekt, som i uttrycken ”det var” och ”det är” som visar hur sanningar skapas. Även kort mening kan uttrycka en värdering som sann: ”Vårt finska pass var inte mycket värt på den tiden, suspekt dessutom”. I denna mening skriver jaget in sig i det finska genom användandet av vårt finska pass, och får samtidigt fram synsättet att under en viss tid var en finsk tillhörighet något annorlunda, kanske konstigt.

Det är i berättelser om att flytta utomlands eller över språkgränsen som kulturella och etniska identiteter ofta problematiseras och görs komplexa. I andra berättelser, i media, skönlitteratur och vetenskapliga undersökningar

finns också sådana mönster. Bl.a. framkommer det i Jari Kuosmanens (2001) intervjuer med finländare som flyttat till Sverige att dessa gränsöverträdande finländare ”sitter på två stolar”. De upplever att de måste ta Sverige i försvar när de befinner sig i Finland medan de i Sverige måste försvara finländare, i varje fall andra inflyttade finländare. Emellanåt kan finländare försvara sig mot svenska fördomar medan de en annan gång försvarar Sverige inför finländare (Kuosmanen 2001, 168). Det här innebär att situationen och mötet, interaktionen med andra har en avgörande effekt för hur etnicitet uttrycks och upplevs hos människor. Bestämda diskurser av vår och deras kultur skapas i kamp mellan bestämda aktörer i bestämda situationer. Gränserna mellan kulturer skapas diskursivt (Gupta & Ferguson 1992). Finlandssvenskar i Sverige skriver om både utanförskap och om lättheten och nöjet att få leva ett vardagsliv på eget modersmål. Den finlandssvenska bakgrunden gör sig starkt påmind i det nya hemlandet för flera som flyttat till Sverige.

SAMMANFATTNING

Det finlandssvenska tar många olika uttryck i livshistorierna. Ibland skrivs det ihop med det finska, ibland som en skillnad gentemot det finska. Betydelseerna ges inte sällan i samband med berättelserna om möten med andra. Det finlandssvenska konstrueras likväl mot det svenska som det finska. Det är intressant eftersom det visar att etnicitet inte är bundet till en nationalstat. Minoriteter konstrueras inte enbart i förhållande till en majoritet, i detta fall det finlandssvenska till det finländska utan också till andra nationaliteter som det svenska. Det visar att en finlandssvensk etnicitet är en produkt av historiska och politiska omständigheter snarare än av idén om nationalstater.

Språket används i skillnadsskapanden mellan det finska och svenska i Finland om sig själv och andra, platser och institutioner. Det som särskiljer är bl.a. språket, och omnämmandet av språket, bokstavligt talat, görs i flera utsagor. Det märks inte minst i uttryck som ”svensktalande” och ”finskspråkig”. Ordet språk används ofta i omnämmandet av bägge grupperna

utan att det diskuteras desto mera. Men språkets betydelse för kvinnorna omtalas också i några livshistorier som något mera än praktiska kunskaper – det kan vara ett hinder eller en rikedom i livet, i relationer och på arbetsplatser. Tvåspråkighet är på ett individuellt plan en resurs, men innebär också ett krav att upprätthålla och föra språkkunskaperna vidare till nästa generation. Intressant är att det är en resurs bara när berättaren kan språket fullständigt. Det är något som ofta länkas samman med familjen och implicit något som hör till moderns eller andra kvinnliga familjemedlemmars roll att föra vidare. Möten med ett andra språk, finska språket men också svenskan i Sverige och olika dialekter förekommer i en del berättelser. Medan språket ofta används i särskiljanden mellan det finlandssvenska och andra, ofta det finska, är kriget exempel på en förenande faktor mellan det finlandssvenska och det finska. Yttre faktorer, som materiell brist och ekonomiska problem på ett nationellt plan verkar förenande och ofta används ”vi” om de finländska förhållandena. Ibland inbegriper ”finländskt” och ”finskt” det finlandssvenska och på sätt skriver kvinnorna in sig i en kollektiv eller nationell samhörighet, särskilt då de berättar om erfarenheter utanför Finland.

Affekter som skam, stolthet, påtryckningar, skratt, tvång, hån, samhörighet, hemlängtan, frihet osv. används ofta i skrivandet av det finlandssvenska. Känslor beskrivs särskilt i fråga om skribenternas språkkunskaper och sätt att prata. Frågan om man är rätt sorts finlandssvensk förekommer också.

Etnicitet, klass och kön utformar sällan exklusivt innehållet i människors livshistoria (Holstein & Gubrium 2000, 106). De kan dock tolkas in genom att analysera sammanhanget i berättelsen, dvs. utifrån vilken position berättaren talar. Klassaspekten finns med i berättelser om olika sorters finlandssvenskheter, om olika grupper och om individer med olika karaktärsdrag. Jag har visat att de klassgränser som konstruerades i livshistorierna ofta handlade om uppfattningen om en finlandssvensk borgerlighet gentemot dem som inte hör till den gruppen. Uppfattningen om det finlandssvenska innehåller också diskurser om skillnader mellan landsbygd och urbana miljöer. Etnicitet problematiseras och blir ett ämne i några berättelser

om olika vändpunkter i livsloppet, särskilt i berättelsen om tiden vid frigörelsen från hemmet och byten av skola och jobb. Vändpunkter mellan barndom och vuxenliv är sådana tidsperioder när etnicitet kommer upp till ytan. Det här gör förmodligen att etnicitet är något som ofta tas för givet. I samband med vissa vändpunkter i livet blir det som förut tagits som givet, t.ex. etnicitet någonting som i en ny omgivning problematiseras, särskilt om den upplevad etniska identiteten inte passar in.

En diskurs om etnicitet kan i ett sammanhang upphöjas medan samma diskurs i ett annat sammanhang kan vara något som man tar avstånd från. Diskurser om Svenskfinland är kopplat till kontexten i livsberättelsen och konstrueras inte sällan i samband med berättelserna om möten med andra.

Skillnader inom det finlandssvenska görs bl.a. mellan stad och landsbygd, ofta med en koppling till klass, och/eller ibland med koppling till vad som anges som modernt och gammalmodigt. I flera berättelser kommer klass upp som en diskurs kring vilken det finlandssvenska skrivs. Det omnämns också bundet till Svenskfinland som plats. Kvinnorna tar avstånd genom vissa finlandssvenskheter, bl.a. genom att förhålla sig negativt till det borgerliga och trånga i det finlandssvenska. Ytterligare finns ett könsperspektiv som tar sig olika uttryck i olika klassdiskurser. Det finlandssvenska är i dessa fall sammankopplade med diskurser om manligt och kvinnligt.

I och med att etnicitet och etnisk identitet är relationellt konstituerade förändras diskurserna om finlandssvenskt, finskt och svenskt beroende på vem skribenterna jämför sig med och det sammanhang de berättar om. Etnicitet kan med andra ord ses som en flytande kategori som är öppen för olika innehåll (jfr Jørgensen Winther & Phillips 2000, 167 om nationalitet). Människors etniska identiteter uppstår i kontrasteringar mot andra etniska identiteter. En finlandssvensk etnicitet får innehåll genom implicita eller explicita jämförelser med andra. I den nationella diskursen definieras nationen som en enhet med ett språk och en kultur – i en diskurs om finlandssvensk etnicitet är det ingår ofta också språk och kultur i diskursen. Såväl språk som kultur utgör också delar i identiteter och klasstillhörigheter i livshistorierna.

6 SPRÅKLIGA FÖRHANDLINGAR KRING ETNICITET

För att synliggöra kategoriska skillnader kan man studera de repertoarer och diskurser som människor använder sig av när de särskiljer sig själva från andra. Repertoarer kan t.ex. vara talesätt och helheter med begrepp som innehållsmässigt hör ihop (Eskola och Suoranta 1998).

Eftersom diskurser också ses som handlingar, i skrivandet, är de beskrivningar där det finlandssvenska ingår i livshistorierna också ett slags diskursivt handlande. Jag tar för den skull inte ställning till huruvida kvinnorna medvetet använder språket retoriskt. Syftet med en diskursanalys är inte att komma bakom diskurserna utan analysera det sagda/skrivna i sig. Även om jag ser på skrivandet som en handling, och antar att skribenterna delvis gör medvetna val i fråga om vilka diskurser som de konstruerar och dekonstruerar, är de själva också samtidigt konstruerade inom de diskurser som de använder. De använder dem både som verktyg samtidigt som de är underkastade dem.

I de två tidigare kapitlen studerade jag vilka diskurser och diskursiva tecken och element om etnicitet och finlandssvenskhet som förekommer i finlandssvenska kvinnors livshistorier. I detta kapitel analyserar jag på vilka sätt dessa skapas som sanningar i livshistorierna. Eftersom innehållet är sammanvävt med formen och uttrycksmedlet kommer jag att i det här kapitlet studera närmare *hur* innehållet förmedlas. Det som skiljer det här kapitlet från det förra är att jag utöver innehållet och dess former i fråga om berättarröst, ordval och metaforer, förflyttar mig till att i högre grad studera retoriska strategier i utsagorna. Utgångspunkten i avhandlingen är att livshistorierna innehåller många olika berättarstilar och -strategier och att etnicitet görs i berättelserna genom användandet av olika berättarstrategier. Genom berättarstrategierna sker i KLiv-berättelserna både avståndstagande från och upphöjande av det finlandssvenska. Att hänvisa till sina erfa-

renheter och/eller till fakta angående värderingar och fenomen ger på olika sätt tyngd åt berättelsen. Det som presenteras som fakta ifrågasätts sällan utan tas för att vara sanning. Erfarenheter som förklaras genom etniciteter används också för att legitimera vissa åsikter. Härigenom kommer olika värderingar fram. Dessa värderingar kommer fram inte bara i diskurserna som sådana utan också i hur de berättas. Det här kapitlet handlar om det som också omtalas som modalitet i lingvistik, dvs. att utsagor omfattar olika grader av sanning och olika förhållningssätt gentemot satsens innehåll. Eftersom människors texter är handlingsorienterade är det sannolikt att de varierar efter sammanhang. Berättelserna varierar alltså eftersom de bygger på olika diskurs i olika kontexter. Också diskurserna varierar beroende på sammanhang, vilket jag visade i förra kapitlet.

Många gånger finns glidningar mellan olika berättarstrategier i livshistorierna. En analys av diskursiva strategier kan bl.a. svara på frågor om vilket perspektiv och vilken röst som används i texten, om skribenten använder man, jag eller vi, om språket är aktivt eller passivt. I vissa sammanhang kan en strategi användas och i andra sammanhang kan en annan form dominera. Ibland kan en jagberättelse övergå i en fakta-berättelse eller i en berättelse om ett kollektivt vi.

En analys av modalitetsmarkörer kan vara till hjälp om man har som syfte att studera faktakonstruerande. Jag har här inspirerats av Jonathans Potters (1996) hierarki av olika begrepp som markerar hur säker eller bestämd en viss beskrivning framstår. I botten finns utsagor som framstår som icke trovärdiga på olika sätt, bl.a. om det i en text står att någon ”inbillar sig” ger det inte samma trovärdighet som skriva att man i forskning har ”kommit fram” till något. Påståenden som tas för givna, som kallas fakta, inrymmer ofta ordet ”är”. På andra plats i hierarkin kommer uttryck som ”jag vet” och ”jag hävdar”. På tredje plats ”Jag gissar, och ”jag tror” och med dem jämförbara uttryck. Sist kommer uttryck som anger att något är möjligt, som att något ”kan vara” på ett visst sätt. Dessa talar om hur något är. Ju mer trovärdiga utsagorna i texterna är, desto mera troligt att det finns någon uttalar som ger sig till känna bakom utsagan, men också med vilken modalitetsform som påståendet formuleras, gör att den formas till mer eller mindre

sann. Ett tydligt exempel framgår när jag jämför citat som innehåller tecken ur samma diskurs, t.ex. den om finländare och finnar som inbundna och tvära. I citatet ”jag har alltid upplevt det svenska språket och svenskspråkiga människor som mera mjuka och hjärtliga” (78) används ordet ”upplevt” som gör utsagan till mera en personlig åsikt än ett faktum. Men i och med att det finns en jagperson som upplevt blir det enligt Potters hierarki mera trovärdigt än om det hade stått ”svenska språket kan möjligen vara...” Nu finns erfarenheten som tyngd bakom utsagan, och den antar i mindre grad formen av fördom än vad den annars kunde göra. Det är någon som har erfarenheter av det svenska språket och av att umgås med svenskspråkiga, som uttalar sig, som därför borde känna till dessa.

ETNICITET SOM ERFARENHET

Det finns en mängd diskurser som etnicitet kan hänföras till. Jag analyserar här hur erfarenhet används i förståelsen av etnicitet och kultur, hur erfarenheter av etnicitet och kultur får förklara händelser och fenomen. Erfarenhet används i livshistorier som legitimering av diskurser. Då man blickar bakåt i tiden och försöker förstå varför det gått som det gått eller är som det är konstrueras olika förklaringskedjor. I berättelserna finns flera exempel på händelser som ger intrycket av att händelserna i sig leder till dagens värderingar och modeller (Chanfrault-Duchet 2000, 62). Mitt syfte är inte att i första hand förstå ett ”då” utan hur dåtiden används i berättelsen om nuet, hur ”då” i form av personliga erfarenheter är med och skapar diskurser om etnicitet och finlandssvenskhet.

Erfarenheter i livshistorier är i sig alltid tolkningar, dels genom det urval som skett hos skribenten i och med att hon har tagit dem med i berättelsen, dels genom att de i sig själva redan utgör tolkningar av subjektiva upplevelser och händelser. Erfarenheter kan aldrig placeras utanför språkets och diskursens gränser som något oförmedlat och ”rent”. I ett diskursanalytiskt perspektiv studeras inte individer och deras erfarenheter utan erfarenheter ses som språkliga händelser (Scott 1992, 22-40). Erfarenheten i

berättelsen ger styrka åt argument och värderingar eftersom erfarenheter av det förflutna i sig – ”det vet jag för det har jag varit med om” – ger ett värde som upplevs som sant av åhörarna/läsarna.

En erfarenhet som uttalas i berättelser om etnicitet är möten med andra. Mötet med en man från ett annat land, anges som orsak till en omvärdering av Finland i negativ riktning.

Resultatet av honom blev att jag började hata Finland, och speciellt Hangö. Jag tyckte att här inte fanns någonting eller någon, värt att ödsla tid på. Efter en tid hittade jag i alla fall en ny kille att kväva med min kärlek. Denna kille är finsk, alltså gillar jag Finland igen. Hangö däremot hatar jag fortfarande och jag räknar dagarna tills jag kommer härifrån. (27)

Den utländske pojken härkomst gör att Finland förefaller tråkigt. Det andra mötet med en finsk pojke blir i sin tur en orsak till att tycka om Finland. Den första pojken i berättelsen representerar ett annat land och den andra representerar Finland. Dessa båda står för å ena sidan avståndstagande från, å andra sidan sympati för Finland. Den lokala omgivningen är däremot, både i nuet (när berättelsen skrevs) och tidigare, illa omtyckt, något som inte är ovanligt i berättelser av ungdomar i samtidsliteraturen och -filmer där ett vanligt tema är viljan att ta avstånd från små ”hål” som framställs som inkrökta och tråkiga. De personliga relationerna framställs som orsak bakom jagpersonens förhållningssätt till Finland. Att leva i ett dåligt förhållande kan på liknande sätt förklaras av olikheter i kulturella, etniska tillhörigheter:

Vid något skede insåg jag att det inte var så mycket bevänt med den andliga kontakten med Seppo. Han var svår att nå och slöt sig som en mussla så fort jag försökte komma honom in på livet. Dessutom var vi inne i en kulturkrock, vilket jag absolut inte hade några som helst resurser att inse vid den tiden. Hans finska förhållanden, som jag först upplevt som befriande, kändes nu främmande. Han hade slutat skolan tidigt och jobbat hårt sen han var sexton, medan jag var en flicka som nästan lekte med dockor och väntade på att få min första mens vid samma ålder. Så olikt. (95)

Kultur används som resurs i självkonstrueranden. Tal om kulturskillnader har idag ofta kommit att användas om nationella skillnader, men i livshistorierna framkommer att det också kan användas om en språklig och uppfattad etnisk minoritet. Att klassa någonting som kulturskillnad gör också att man kan tolka skillnaderna som beroende av rätt stabila egenskaper. Kulturella uttryck naturaliseras på det sättet och uppfattas som uttryck för exempelvis finlandssvenskhet (Fortier 1999, 42-43). Diskurser om kulturkrockar utgår från föreställningen att kontakt mellan olika kulturer leder till krock eller konflikt. ”Kulturkrocken” beskriver varför det knakar i fogarna i förhållandet mellan kvinnan och hennes man. Ett könsperspektiv kan också läsas in. Den manliga kunskapen ställs mot den kvinnliga kroppen. Det som i ett sammanhang beskrivs som befriande och som en dragningskraft bort från det trånga Svenskfinland – att gifta sig med en finsk man – kan i ett annat ses som främmande. Det främmande representeras här av det finska som kopplas ihop med det hårda arbetet medan det oskuldsfulla kopplas ihop med det kvinnliga, med hjälp av kännetecken som den första menssen och dockor. Genom att nämna mannens finskhet i några sammanhang blir hans finskhet en förklaring till olikheterna mellan makarna. Olikheterna beskrivs genom könsskillnader men också genom en kulturkrock mellan det finska och svenska.

Den etniska diskursen används som resurs för att ge mening åt en upplevelse av något annorlunda eller av att bli behandlad som annorlunda (Jokinen m.fl. 1999, 167). De erfarenheter som ges etniska förtecken kan leda till såväl positiva som negativa uppfattningar om fenomen och människor. Ett exempel på hur den etniska tillhörigheten ges som förklaring till en erfarenhet, hur en berättare och finlandssvensk kvinna behandlats som ”en annan” i Sverige, finns i detta citat:

Såna småaktigheter var vi inte vana vid i Finland. Jag hade ju kommit till firman på hösten och när julen närmade sig bjöds personalen på julglögg och en chokladbit. Men eftersom jag varit så kort tid så blev jag utan. Man var avundsjuk på mig för att jag var finne och hade på grund av mina språkkunskaper fått större lön än de andra. (26)

I detta stycke rymmer flera subjekt som låter oss förstå retoriska mekanismer bakom diskursiva skapanden av tillhörighet. Först kommer viett som här antagligen syftar på dem som bor i Finland. Sedan kommer jaget som gör den personliga erfarenheten att flytta från Finland till Sverige, sedan användningen av passiv i ”bjöds” och ”blev jag utan”, underförstått arbetsgivaren, och slutligen används ordet man om dels arbetsgivaren och ”andra”, företrädesvis svenskar.

En skribent beskriver mötet som finlandssvensk med svenskar i Sverige. Hon skriver in sig i gruppen finlandssvenskar genom att hon pekar på gemensamma erfarenheter som hon har med många andra finlandssvenskar i Sverige. Genom att peka på det kollektiva blir erfarenheten något som har med det finlandssvenska ursprunget att göra och inte något individuellt och unikt för henne.

Eftersom jag mest träffat svenskar har jag dels gjort samma erfarenhet som många andra Finlands-svenskar att folk är förvånade över att jag kan så bra svenska, när jag ändå är finne! Att jag gått i svensk skola och inte ens är perfekt i finska, har dom svårt att förstå. (75)

Här berättas om andras oförståelse för en finlandssvensk bakgrund. De andra görs till en grupp, till ”folk” och till ”dom”. När den andre beskrivs, förnekas ofta det individuella. När det talas om andra – i berättelserna är det oftast om finnar och svenskar – framställs de som homogena grupper. De andra blir en ansiktslös grupp. Det ges inga exempel på vem som sagt vad eller vid vilken situation det sagts i likhet med det ovan nämnda citatet om upplevd avundsjuka i Sverige på grund av ursprung. Den delade erfarenheten styrker i varje fall utsagan om svenskarernas uppfattning gentemot finlandssvenskarna. Att benämna sig själv som finne i Sverige visar hur finlandssvenskar utanför det finlandssvenska oftare ses som finnar, att de i Sverige kan ses som finnar, inte finlandssvenskar. Begreppet finne i berättelsen om sig själv i Sverige, lyfter fram diskursen om att svenskar är ovetande om finlandssvenskarna. Enligt den här diskursen görs i Sverige inte någon åtskillnad mel-

lan finlandssvenskar och finsktalande finnar utan där blir alla finländare omtalade som finnar.

I berättelser anges erfarenheter av rörelse och flyttningar mellan kulturer som orsak till allmänna reflektioner kring identitet, etnicitet och samhörigheter. En ständig växelverkan mellan erfarenheter och värderingar sker i livshistorierna. På liknande sätt leder berättelsen nedan om uppväxten i en tvåspråkig familj från det egna, specifika till det allmänna. Citatet berättar om erfarenheter av att som finlandssvensk jobba på ett varuhus i Finland:

Men jag blev nog aldrig riktigt accepterad av mina kolleger i huset, det berodde kanske på att jag och hela klädavdelningen var svensk från början. Det *finns* en underlig misstro mot oss svenskatalande inom den helt finsktalande befolkningen. När varuhuset övertog avdelningen, kom det många nya försäljare som var enbart finsktalande, men det fanns ju inte svenskatalande att få sen mera. Det spreds illvilliga rykten om mig i huset. Men jag låtsades inte veta om dem. Och till fullo visste jag inte heller. Men antydningar och glirningar hörde jag nog. Det var arbetsplatsmobbing. (63)

Ordet ”finns” gör att uttalandet om misstron mot svenskatalande är något faktiskt. Bemötandet på arbetsplatsen förklaras med att de finsktalande, hyser en kollektiv misstro mot finlandssvenskarna, och därför också mot uttalarerna som finlandssvensk kvinna. Att hon inte accepterades på varuhuset beror på att hon är finlandssvensk. I utsagan finns en generaliserande uppfattning om finsktalande som förankras i erfarenheten av att vara svenskatalande bland finsktalande. Det kommer inte fram vad mobbningen handlar om, men intressant är hur diskussionen om annorlundaskap i fråga om kulturell och etnisk tillhörighet leder in på mobbning överlag. Det här är ytterligare ett exempel på hur etnicitet blir förklaring till andras beteende och till varför man själv blir behandlad på ett visst sätt. Etnicitet görs till något kollektivt: ”Det *finns* en underlig misstro mot oss svenskatalande inom den helt finsktalande befolkningen”. Etnicitet används i citatet på två sätt. Å ena sidan blir den en förklaring till mobbningen på ett personligt plan och å andra sidan används den på ett essen-

tiellt sätt som tillskriver finskspråkiga en diskurs om att de hyser misstro mot finlandssvenskar. Ytterligare innehåller berättelsen en uppfattning om språket som markör av skillnader. Skillnaden *görs genom omnämmandet av de båda grupperna som språkliga*. Kvinnans svenskhet förklarar varför hon blev utstött. Den specifika erfarenheten leder in på en mera allmän uppfattning om en grupp, de andra.

Möten med andra beskrivs inte sällan som situationer där subjektet blir tilldelad en tillhörighet som inte är självvald. Tillskrivningen sker ofta genom benämningar. Följande citat kommer från berättelse om en kvinna som bott i det finska Finland en tid under sin barndom och därefter flyttat till huvudstaden. Citatet handlar om när hennes familj i Helsingfors blev exkluderad ur den finlandssvenska gruppen av släktingar:

Tjocka släkten bodde för det mesta i H: fors och under kriget var de ofta hos oss i norr, och ankomsten av kusinerna glädde mig speciellt mycket. Men när vi alltså flyttade i deras närhet dög vi inte mera. Vi hade ju gått i finsk skola allesamman för att det inga andra möjligheter fanns. Vi hörde då plötsligt till en annan samhällsklass i kusinernas tycke, (eller var det kanske i deras föräldrars tycke?) hade vi blivit finskatalande finnar? Det borde inte vara något fel med det, men vi var inte välkomna på deras tillställningar. Kanske de skämdes för oss inför sina klasskamrater. (110)

Här finns tolkningen att man efter vistelsen i det finska Finland blir behandlad som representant för gruppen finsktalande av sina svensktalande släktingar. Det har räckt med att ha bott på ett finskt område och deltagit i praktiker på majoritetens språk finska för att andra ska inta en avog inställning till viet – kvinnans familj. Det finns förslag på att det är den finska skolgången som gjort syskonskaran annorlunda inför de svensktalande släktingarna. Ett annorlunda val än det den finlandssvenska tillhörigheten skulle förutsätta har lett till misstanken att hon blivit bemött på ett visst sätt. Det är med andra ord normbrytande att gå över språkgränsen, bo på finsk ort och gå i finsk skola. Att inte stanna kvar är ett svek mot de finlandssvenska släktingarna. Här förs indirekt fram en norm om att man bör, för att räknas som finlandssvensk, dels bo på en icke helfinsk ort, dels

gå i svensk skola. Överträdandet av språkgränsen i geografiskt hänseende innebär också andra gränsöverskridanden, den mellan klassgränser. När kvinnan inte mera räknas som finlandssvensk hör hon även till en annan samhällsklass. Förståelsen av vad som är finskt och svenskt har här ett samband med förståelsen av klass. Återigen finns ett klassperspektiv på skillnaden mellan finlandssvenskar och finsktalande. Citatet återspeglar en sådan diskurs, där finlandssvenskar ses som hörande till en annan samhällsklass än majoritetsbefolkningen. Här är det en annan språklig miljö som leder till att klassöverskridanden enligt de andra skulle ha ägt rum. Gränsdragningar sker via förståelser av kulturella och symboliska skillnader (Lamont 1992). Här handlar skillnaden om språket – att integrera sig med det finska och gå i finsk skola gör att frågan om att viet övergått i en annan samhällsklass ställs. Det finska språket kopplas till klass och är implicit motsatt till eller annorlunda än det finlandssvenska språket och klasstillhörigheten:

Jag fick läsa ett brev från fadern till sonen, där den förstnämnde förförde sig över en svärdotter från den ”svenskatalande sidan”! Jag *fick* också ofta i tiderna *höra* om min lyckliga lott att ha blivit född med silversked i munnen – hur jag än försäkrade, att den nog rostat för länge sedan! Svenskspråkigheten hade jag hittills haft pur nytta av överallt, speciellt då det gällde att få arbete. Hädanefter var detta faktum alltså ett agg i *vissa personers* sinne. Men finskan var ju mitt starka språk, så *de flesta* glömde nog hastigt det ”värsta” i mitt förflutna. Ett visst herrskapshat *tycks vara* ett evigt komplex för det finska Finland. (110)

En specifik händelse, brevet från fadern till sonen – jagpersonens pojkvän – leder till talet om omgivningen på ett mera allmänt plan. Det som börjar med egna erfarenheter som möten med en finsk man och en finsk svärfar övergår till att handla om en allmän hållning i det finska Finland. Det här är ett exempel på hur händelser och erfarenheter som skrivs som personliga i livshistorier leder in på åsikter av mera generella drag. Här finns svärfaderns förfäran, och mötet med diskursen om ”det svenskatalande bättre folket” hos mannens släktingar. Deras perspektiv gör att hon försvarar nyttan med att kunna svenska. Innebörden i citatet kan förstås

så att är man finlandssvensk kan man bli bemött av uppfattningar om de svensktalande som ”herrskep och bättre folk”. Det svenska förknippas med överordning i den diskurs som kvinnan möter i berättelsen. Denna diskurs ger uttryck för tanken att de svenskspråkiga skulle höra till ett herrskap, ett folk med privilegier som majoriteten saknar. Det perspektivet står vissa personer för och innefattar här antagligen mannens familj. Synen på finlandssvenskar som ett bättre folk, är inte bara förlagd till att omfattas av den blivande svärfadern och dennes familj utan även de till ”de flesta”, till ”vissa personer” och till en odefinierad grupp bakom uttrycket att hon ”ofta fick höra” om sin bakgrund. Vem hon hört detta av nämns inte. Användandet av passiv i detta sammanhang gör det till en mera allmän diskurs än en åsikt hos en särskild agent. Detsamma gäller herrskapshatet, som görs till något allmänt i Finland. Här används den personliga erfarenheten av möten med personer över gränsen till att uttala sig allmänt om en grupp, här det finska Finland.

Varje höst skulle eleverna uppge sina personuppgifter för lärarnas anteckningar. Av mina framgick det fruktansvärda att jag blivit född i Ryssland, grannlandet som var allt annat än älskat. Dessutom tillhörde jag en folkgrupp som ansågs härstamma från de svenska förtryckarna, lika lite älskade som ryssarna. Det var en fullgod anledning till kamraternas mobbning och till den avoghet som en del av lärarna visade. (18)

Berättelsen beskriver ogillande, skepsis och negativa bemötanden i det finska Finland i fråga om det finlandssvenska.

Att bo i svensk by med sin finska mamma räcker i en berättelse för att bli illa behandlad. En kvinna berättar om sin kontakt med andra i byn som var svenskspråkiga:

Jag blev hackkyckling genast, för att min mor var finsk, för att jag var anorlunda än de i mängd och mycket. Jag grät på natten och plågades i skolan om dagen. Ingen pappa var död, och ingens morsa talade finska. Där var redan ett stort problem. (32)

Här saknas i likhet med tidigare exempel aktörer bakom dem som finns som motsats till flickans annorlundaskap. Det andra utgörs av normer som att ha sin far i livet och en mor som talar svenska.

FAKTUALISERING – UTSAGOR OCH DISKURSER SOM FAKTA

När människor berättar om sig själva försöker de vara så övertygande som möjligt. På vilka sätt framställs detta? Genom vilka argument och genom vilken retorik framställs händelser och erfarenheter som verkliga? Nedan studerar jag hur händelser och erfarenheter framställs som objektivt sanna gällande etnicitet och kultur. Fokus är det sätt på vilket berättelser formas till fakta, inte hur fakta lett till berättelsen. Kirsi Juhila (1993, 152) använder begreppet faktualiseringsstrategier om de sätt på vilka berättelserna framställs som sanna och övertygande. Olika former av försök till att övertyga finns dock mer eller mindre i alla berättelser. Här menar jag med faktualisering en sådan retorik som framställer ett eller flera fenomen som självklara fakta och som odiskutabelt sanna. Ett faktamässigt berättande innebär ofta att berättarna skapar distans för att ge intryck av att stå utanför det fenomen som det talas om eller i varje fall inte enbart tala rent subjektivt. En faktualiseringsstrategi är att själv stiga åt sidan och verka enbart som berättare och språk-rör för andra. Att flytta diskussionen utanför sig själv gör att subjektet osynliggörs. Men det kan också vara tvärtom, så att skribenten använder fakta och kollektiva uppfattningar för att styrka och stödja sin egen uppfattning i frågan. Den egna åsikten kan styrkas av att den framställs som ett faktum.

Verbet är, i förfluten form ”var”, gör det mera till ett faktum än en personlig upplevelse, även om det är den personliga erfarenheten som leder in på synsättet:

Min verksamhet vid Vasa krigssjukhus tog ett hastigt slut, jag kommenderades från den ena dagen till den andra till ett tyskt krigssjukhus i Uleåborg. Skillnaden mellan finskt och tyskt *var* stor. Trots mina varma sympatier för våra finska pojkar, kan jag bara konstatera, att de tyska patienterna var avsevärt lättare att sköta än våra egna. De var hövliga och tacksamma, det *var* slut med ”perkele saatana”, om någonting inte stämde, och de tyska läkarna behandlade oss som högre väsen. Språket beredde mej inga svårigheter och jag hade många trevliga samtal med pojkarna, främst med våra sanitärer, som övervägande bestod av katolska präster. (42)

Om man jämför detta med citatet ”Jag har alltid upplevt det svenska språket och svenskspråkiga som mera mjuka och hjärtliga” görs omdömet om skillnaden mellan de etniska grupperna mera som ett faktum. Även om den personliga erfarenheten av mötet med det tyska inleder citatet, uttrycks att *skillnaden var* och *de tyska patienterna var*. Adjektiven som tillskrivs svenskan i det senare citatet kan jämföras med citatet om tyskar som mera artiga än finnar. Men medan ordet *upplevt* gör en utsaga till en mera personlig åsikt än ett faktum, gör uttrycket *kan jag bara konstatera* och ordet *var* i jämförelsen om det finska och tyska att skillnaden framhålls som mera sanningsenlig. Citatet är hämtat från en berättelse om arbete under kriget först på ett finskt och sedan på ett tyskt krigssjukhus. Det finska sättet framställs via två svordomar som står som exempel för en rå och rak jargong (jfr synen på det finska ledarskapet som ”management by perkele”). En liknande polarisering kan ses i de populära ”sverigevitsarna” i Finland där svenskens överdrivet ”omanliga” drag bildar en motpol till ett underförstått finskt ideal där en traditionell maskulinitet intar en större plats. Skillnaderna beskrivs utgående från erfarenheter av ett möte med en annan. Mötet används för att göra skillnader i texten. ”Våra” används här både om de finska soldaterna och de tyska prästerna, och uttrycker en samhörighet med dessa. Det kan finnas flera modelitetsmarkörer från de olika grupperna som Potter (1996) beskriver i en och samma utsaga, så att skribenten först använder sig av en retorik; som t.ex. i denna mening: ”Det rådde ju, då som nu, konflikt mellan språken, och fast vi aldrig kände av någon språkstrid, låg det kanske något i luften” (116). Här görs ”konflikten mellan språken” till en självklarhet – *det rådde ju*.

En strategi är att använda referenser till andra verk och material. I några citeras kända fraser, utsagor i litterära verk, tidningsartiklar, i andra hänvisas till olika slag av personligt minnesmaterial som minnesböcker, gamla brev, en gästbok, foto- och klippalbum som citeras. Dessa används för att stärka sanningshalten i försök att berätta en objektivt sann historia. En kvinna skriver att hon slår upp i uppslagsboken och bidrar härmed till att göra påståendena mera sanna. Jaget är ett språkrör för finlandssvenskarna. Hon refererar till uppslagsboken som ”vet att Åbo vid tiden för hennes födelse hade ungefär 30 000 invånare varav en tredjedel var svensktalande”. Hänvisandet till källan ser jag som ett försök att göra berättelsen mera sanningsenlig. På det sättet stöder presentationen av olika fakta de narrativa strategier som berättaren använder för att föra fram en viss diskurs (Liljeström 2004, 150). Kvinnan berättar i kollektiverande ordalag om den svenskspråkiga befolkningen.

Denna minoritet uppfattade staden [Åbo] som en förbindelselänk med den tid då Finland var en provins i det svenska riket. Här fanns så många konkreta minnen: slottet, Domkyrkan, de gamla administrationsbyggnaderna. Alltsammans gav de svensktalande familjerna i det ”bildade” skiktet en trygg identitet som kulturellt och utpost för den västerländska civilisationen. (71)

Kollektivet ”denna minoritet” stärker att det varit en allmän uppfattning hos en viss grupp, och inte något som hör till en enskild person. Finlandssvenskarna är subjekt i hennes beskrivning. Det är minoriteten som *har* uppfattningar och minnen och som *får* en identitet. Att uppfatta staden Åbo som förbindelselänk till den ”svenska tiden”, förmedlar att detta är ett synsätt, snarare än ett faktum. I Potters hierarki av modalitetsformer hör ordet uppfatta närmast till gruppen med ”föreställa sig”, ”tror” och ”gissar”. Den fortsatta beskrivningen blir mera faktaspäckad, genom ordet ”fanns” som hör till den form som mest tar sig mest uttryck som fakta. ”Är” och ”finnas” är konstateranden. Uttalaren går från att omtala minoriteten till att omtala ”det bildade skiktet”. Minoriteten sammanlänkas med de ”svensktalande” och ”bildade” familjerna. Citationsteck-

nen kring ”bildade” visar att det inte är helt korrekt omfatta synen på de svensktalande som bildade, som ju kan implicera att motpolen, de finsktalande skulle vara mindre bildade. Den svenska elitens självuppfattning har historiskt sett präglats av synen på sig själva som bildade och kulturella (Åström 2001, 420). I berättelsen symboliserar byggnaderna, som är ett historiskt arv från den svenska tiden, den finlandssvenska kulturen. Värderingen gör till något i gången tid till följd av imperfektanvändningen. Byggnader representerar ofta nationer (Gordon 2002, 48-49) vid sidan av könade nationella symboler som Suomineito [ung. Finlands mö] för Finland och frihetsgudinnan för USA.

ATT SKRIVA DET KOLLEKTIVA – ATT TALA FÖR ANDRA OCH GENOM ANDRA

En förståelse av det finlandssvenska som något kollektivt genom användandet av *vi* och *man* kommer fram i flera utsagor: ”Det att vara trevlig betyder på finlandssvenska att man är en av oss inte utmanande eller besvärlig” (37) Markören ”betyder” används utan berättaren som agent, och görs till en beskrivning som får en mera bestämd och säker form än om det hade stått ”jag tycker” eller ”enligt mig”. Det finlandssvenska betyder att höra till en grupp, ”oss”. Att använda man skapar generella föreställningar. Uttalandet görs till en opersonlig framställning, snarare än som något unikt för någon. På ett innehållsmässigt plan finns här normer som definierar vissa praktiker hos en grupp.²⁷ Detta kan jämföras med idealet att vara en ”god” finlandssvensk som en annan berättare talar om:

²⁷ Normerna, som kan vara både formella och informella definierar både gränser och vilka praktiker som hör till en grupp. Mycket av den sociologiska forskningen om socialisering fokuserar på det normativa innehållet i identiteter (Abdedal m.fl, 2006, 697).

Vi Tammerforssvenskar är ju nog mycket isolerade från vad man kallar Svenskfinland men goda finlandssvenskar finns här gott om i alla fall. Vad jag i min historia speciellt vill understryka är mina föräldrars inställning till barnens skolgång, som de absolut ansåg att skulle försiggå på svenska. Och detta på en tid då man själv fick stå för alla utgifter i det hänseendet. (41)

Tammerfors hör till de s.k. språköarna som utgörs av enspråkigt finska orter där det bor grupper med svenskspråkiga finländare. Syntsättet på Tammerforssvenskarna som en ”språkö” framkommer genom ordet ”isolerade”, samtidigt som det skapas en inkludering i gruppen finlandssvenskar. Även om de är ”isolerade” är de ”goda finlandssvenskar”. Ett ”vi” används för att inkludera uttalarerna i gruppen Tammerforssvenskar. Genom att använda modalitetsmarkören ”finns” om gruppen finlandssvenskar konstrueras detta påstående som sant, med visst förbehåll i användandet av ”ju” och ”nog”. Citatet talar om diskursen om finlandssvenskar som boende i området Svenskfinland. Bor man inte där måste man förklara sig, genom att visa att man kan räknas in som en god finlandssvensk ändå. Skolspråket anges som viktigt för finlandssvenskheten. Det är det aktiva språkvalet som gör Tammerforssvenskarna till goda finlandssvenskar. Särskilt aktivt framställs valet då man trots ekonomiska kostnader valt svensk skola för barnen. Språket är innehållet i kategorin finlandssvensk här. Ett sätt att skapa distans är genom att använda ”man” och ”vi” liksom att beskriva seder och bruk i det förgångna, varigenom berättelsen ikläs skepnader av fakta. Hur historisering används för att faktualisera är något som bl.a. Katriina Honkanen har studerat (2004). Genom att hänvisa till historiska händelser och historien i sig får ett argument och en berättelse karaktär av sanning. Användningen av man om olika kollektiv och regionala tillhörigheter är vanligt: ”I Nyland lindar *man* in obehagligheter, man sade inte alltid rent ut” (5) Ingen agent finns i utsagan om det nyländska, annat än ”man”. Det görs till något kollektivt. Nyland som plats – I Nyland lindar man in obehagligheter – används för att rama in de praktiker som anges som typiskt för regionen. Handlingarna görs till något allmänt, kollektivt genom att ”man” används som subjekt. Tid (vad som varit tidstypiskt) och plats (vad som varit platstypiskt) används för att be-

skriva uppväxten. Ofta beskrivs det finlandssvenska genom att någon annan får stå för åsikter om finlandssvenskar. Det kan ingå hela avsnitt där jagpersonen inte är närvarande, annat än som berättare, dvs. utsagor förbinds med ett annat subjekt än den berättande kvinnan: "Kari [maken] brukar säga att det bästa med finlandssvenskarna är snapsvisorna" (94).

Pendlingar mellan det kollektiva och individuella, mellan att använda jag och man kan ske i ett och samma stycke så att det i en mening används jag, i nästa man.

Jag känner ingen samhörighet med Finland direkt. Man är ju en ovälkommen minoritet, men jag känner att jag vill behålla mitt pass och jag håller på Finland i idrotten och ang. naturskönhet och konst. (63)

Minoritetsställningen ger i citatet ingen samhörighet med det finländska. Passet är en av de sista identitetsyttringar jaget håller fast vid när hon förhåller sig till Finland. Passet utgör ett symboliskt föremål för nationell identitet. Jaget används för att beskriva den personliga känslan av utanförskap med Finland, men genast i följande mening används *man* i fråga om minoriteten. Kvinnan talar som representant för finlandssvenskarna. Genast därefter, är jaget tillbaka. Det finns en pendling mellan jaget och användningen av det kollektiva "man". Växlingen mellan "jag" och "man" (och "vi") innebär både ett individuellt förhållningssätt till det finländska: jag håller på och jag känner ingen samhörighet, samt ett generellt uttalande som gäller hela finlandssvenska gruppen. Man-formen gäller finlandssvenskar överlag, och utsagan får då en större tyngd än om kvinnan bara talat för att hon själv känner sig ovälkommen. Ett slags övertygande i satsen sker också genom användandet av ordet "ju", som används för att förstärka sanningshalten i utsagan. Det är vanligt med förhandlingar mellan det kollektiva och individuella i livshistorier, och i och genom dessa kan det därför ingå flera diskurser i en och samma livshistoria eller textstycke. Det visar att människor förhåller sig till flera diskurser på samma gång och plockar delar härifrån och därifrån och bildar på så sätt nya diskurser, sammansatt av många olika existerande diskurser.

En livshistorieskribent berättar att när hon återkommande, under flera somrar, efter kriget besökte sitt svenska krigsbarnshem fick ”en känsla av” att hon *var* ”hela byns finska flicka” (110). Här finns ingen agent bakom de som ger henne rollen som ”byns finska flicka”, det är snarare kvinnans uppfattning som står för det synsättet. I Sverige får hon representera det finska, inte det finlandssvenska. Annorlundaskap i Sverige kan göras genom att låta andra stå för benämmandet:

När skolan sedan började fick jag höra att jag var finnjävel. Det hade jag inte förstått tidigare. Jag kommer ihåg hur jag satt på skolgården med en massa elever omkring mig, hur de skrattade när jag skrek rakt ut så mycket jag orkade. Varför ingen lärare kom och hjälpte mig förstår jag inte än idag. (62)

I citatet finns ingen agent bakom utsagan att flickan skulle ha varit en finnjävel. Det är mötet med andra som gör att hon ”förstår” sitt utanförskap, då hon tidigare ”inte förstått att hon var finnjävel”. Innan detta möte ägde rum hade hon uppenbarligen inte tänkt på sin tillhörighet som ”finne”. Hon ifrågasätter i skrivande stund att ingen lärare grep in i situationen. Ifrågasättandet kan tolkas som ett budskap att hon motsätter sig att man låter en dylik mobbning ske. Det handlar om att ta avstånd från den sorts diskriminering som beskrivs i berättelsen. Det finns både en personlig åsikt och andra bemötanden som orsak till åsikten.

En livshistorieskribent avslutar sin livshistoria med några punkter som sammanfattar hennes liv – stycket bär rubriken summering. Efter vart och ett av påståendena finns en parentes med en förklaring om varifrån detta uttalande härstammar. Bland punkterna finns meningen ”Finnar – sämre än finlandssvenskar (pappa)” (63). Några andra punkter anges också med parentes runt ”pappa”, som ”envishet”, ”osäkerhet, otillräcklighet”. Påståendena kan läsas som ett avståndstagande i och med att ansvaret för uttalandet läggs hos en annan, hos ”pappa”. Ursprunget hos uppfattningen, att den kommer från fadern, skapar en distans mellan uttalandet och det uttalade. På det sättet kommer icke helt legitimt synsätt att få sin orsak i någon utanför en själv.

Ofta är det relationen till föräldrar eller till en pojkvän eller man som färgar av sig på synen på en etnicitet, kultur eller nationalitet. Det kollektiva viet består i livshistorierna ofta av grupper som familjen, vännerna och arbetskamraterna. Ord som *man* och *vi* gör också att jaget inte ensamt ansvarar för utsagan.²⁸ En mentalitet, ett tänkesätt, beteenden som hör till en kultur eller folk förstås och förklaras ofta i kollektiva termer (Liljeström 2004, 154). Det kollektiva skrivs också genom gångna tiders seder och bruk. Många skribenter uttalar sig som representanter för ett kollektivt förflutet. De vill, som en kvinna i materialet ”delge eftervärlden hur ett kvinnoliv kunde gestalta sig i de stora förändringarnas år 1900” (127). Genom att använda formerna ”vi” och ”man” döljs också subjektets kön i texten (Östman 1998). Beteenden kan förklaras utifrån etniskt och kulturellt ursprung. Då för alla i Finland gemensamma drag lyfts upp, tenderar t.ex. förväntningar, normer och handlingar som har med kön att göra kan osynliggöras (Nikunen 2002, 285). En kvinna som inte skriver i jagform fungerar som språkrör för många andra i samma situation vid samma tid. De äldre kvinnorna skriver överlag mindre i jagform än de yngre. Flera berättar om sig själva genom att skriva in sig i en grupp. Grupperna varierar i livshistorien och därför också vilka som utgör ”oss”. Ibland är det oklart om detta ”vi” inbegriper familjen, de närmaste människorna runt omkring, vänner, alla kvinnor, barn, finländare osv., som i meningen ”också vi hatade Sverige”. Jag antar att ”vi” syftar på skribentens familj men det kan också handla om den finlandssvenska krets som hon ingick i eller om den finlandssvenska befolkningen i allmänhet. Hennes handlingar och värderingar är därmed inte enbart hennes egna:

²⁸ Narrativa berättelser är till sin struktur sådana att de skapar en åtskillnad mellan skribent, text och subjekt. Dock hävdar Denzin (1990, 201) att denna åtskillnad kan dekonstrueras. Det går inte att särskilja dem eftersom en skribent alltid finns bakom alla utsagor. Även om uttalarer är en annan i berättelsen än skribenten, är det skribenten som valt vilka perspektiv som uttalas eller skrivs.

Vi var helt och hållet med i de stämningar som svepte genom landet, också vi hatade Sverige som inte ville transitera trupper för att hjälpa oss, och vi grät av förtvivlan när det slutligen blev fred. Mina brev innehöll många exalterade försäkringar om att jag numera älskade och beundrade det finska folket oreserverat. (71)

Kvinnan skriver in sig i både det finlandssvenska och det finländska. Ordet ”också” i ”också vi hatade Sverige” kan förstås här som ett närmande till övriga i Finland. ”Vi” kan både betyda familjen men också finlandssvenskar överlag och även det finländska. På det sättet närmar hon sig finnarna. Samma kvinna, född och uppvuxen i en enspråkigt finlandssvensk familj, beskriver hur hon höll sig som liten helt inom den finlandssvenska världen som hon förklarar att berodde på inflytande från modern. I barnomsberättelsen framstår finlandssvenskheten som självklar och det finska som något främmande på andra sidan av en klar språkgräns. Hon positionerar sig i berättelsen utanför den finska världen: ”Naturligtvis hade jag något slags medvetande om att finnarna fanns där i bakgrunden, på gatorna, i butikerna, men det var en värld utanför vår.” (71) Ofta används ”vi” och ”vår” om ursprungsfamiljen, om den nuvarande familjen eller lokala sammanhang. I följande citat används det om jaget och hennes man: ”Eftersom våra barn gick i svensk skola kom vi snabbt in i den finlandssvenska världen.” (94) Barnens skolspråk får ge en förklaring till varför det gick så snabbt att komma in i den finlandssvenska miljön. Den bestämda formen ger vid handen att det är en särskild miljö för berättaren, en miljö som man kan träda in och ut ur. ”Vi” syftar på familjen.

I berättelsen nedan används först en ihärdig aktör i argumentationen, för att sedan övergå till ett kollektivt vi. Det kollektiva utgörs av gruppen krigsbarn:

Så är jag då också ett av de så omdiskuterade krigsbarnen. Borde jag då gå med på att jag är störd, full av trauman, rotlös och allt vad många i dag påstår. Borde jag döma min egen mamma? Nej, och åter nej! Jag har diskuterat, polemiserat, skrivit, talat om detta kapitel i vårt lands historia och jag kommer att

göra det så länge jag lever. Vi 70 000 barn skulle inte, om vi hade stannat i Finland, idag utgöra 70 000 perfekta medborgare, på så många livsöden skulle i alla förhållanden rymmas skiftande historier. Det var ett faktum att vårt land var i krig, det var ett faktum att det var svårt att ensam klara barn t.ex. i Helsingfors, det var ett faktum att de flesta av oss kom till goda och kärleksfulla hem i Sverige, det är ett faktum att många av oss är helt harmoniska, balanserade, tacksamma och lyckliga. Vi har ingen rätt att döma handlingar utförda under krig enligt dagens välfärdssamhälles normer. (110)

”Vi” ger stöd åt berättarens erfarenhet. Erfarenheten bli mindre problematisk när hon framställer sig som en i mängden under en tid då det var svårt för alla, när förhållandena beskrivs som orsaken till att beslutet om att skicka bort barn till Sverige var det enda nödvändiga. Kvinnan polemiserar i berättelsen mot en diskurs om rotlöshet och traumatisering. Att det funnits de som höjt kritiska röster mot att skicka bort krigsbarn gör att ett krigsbarn kan vilja förklara sig. Trots flytten blev hon inte traumatiserad utan en god medborgare ändå. I citatet finns tydligt en vilja att inte framstå som offer. Berättelsen har en övertygande karaktär som styrks av de många upprepningarna. Ordet faktum upprepas fyra gånger.

Ofta används ordet vi om familjen, vännerna men också om människorna i närmiljön, på arbetsplatsen eller skolan. Det används också, som jag har visat om finlandssvenskar. I viet kan ingå fler kategorier av grupper på samma gång. Jag ger ett exempel som handlar om 1930-talets språkstrid mellan finsk- och svenskspråkiga i Finland:

Språkstriden var akut ute i samhället och hade också nått grundplanet i x [hemorten] med slagsmål mellan svenska och finska skolans elever. Vi beundrade den klasskamrat som skrikit åt finnjävlarna: - När vi kom hit till landet satt ni i träna och åt grankottar! (71)

Här kan ”vi” stå för såväl finlandssvenskar som flickans skolkamrater. Striden är något som existerar utan att någon personlig aktör anges. Språkstriden i sig görs till aktör i citatet, och förses med verben vara [var akut] och nå [nått grundplanet]. Den blir något som kommer från ovan, och

drabbar lokalsamhället. Den blir i sig på detta sätt ett subjekt. I retoriken står "vi" för en tillhörighet till de svenska eleverna. "Ni" är "finnjävlarna". Berättaren medverkar inte aktivt i det som händer omkring henne. Hon framställer sig som en slags åskådare. Men hennes beundran kan också läsas som delaktighet och aktörskap. Här synliggörs det komplexa i att både nu och dåtiden samtidigt alltid är närvarande i livshistorien. Samtidigt som kvinnan berättar om en delaktighet då, kan det tolkas som ett avståndstagande i skrivandets stund eftersom det omnämns. Ofta berättas om det som varit annorlunda då mot vad det skulle vara nu.

Andras bemötanden, språkkonflikter, språkstriden tenderar att vara något kollektivt: "språkstridens fula tryne hade börjat sticka upp igen [om 1930-talet]" (21). Språkstriden²⁹ abstraheras till ett "fult tryne" och görs till ett eget subjekt. Det finns inga ansvariga aktörer bakom språkstriden utan språkstriden i sig har försetts med ett "ansikte" som har förmågan att sticka upp. På motsvarande sätt skrivs om en finlandssvensk flickas barndom: "I Helsingfors hade hon fått mycket smällar i sandlådan just för att hon var finlandssvensk och svensk och talade ganska dålig finska, vilket inte var populärt i 50-talets Helsingfors" (121). Det finns inte angivet några personer som skulle utdela smällarna, inte heller vilka som ogillar det svenska. I stället framstår ogillandet som något allmänt, en diskurs under en viss tid. I berättelser kan synsätt och värderingar uttalas av andra än jagpersonen: "Hilda gifte sig på 1950-talet med en, o fasa, finskspråkig gladlynt herre som var alltför "enkel" för systrarnas smak (och min), men som blev trevligt sällskap för henne i många år..." (4) När åsikten om den finskspråkiga placeras hos systrarna, avsäger sig uttalar, kvinnan, delvis ansvaret för åsikten. Även om hon också omfattade åsikten genom att hon tillade sig själv i parentes, delar hon omdömet med andra.

²⁹ Språkstriden påbörjades av den fennomanska rörelsen, en finskhetsrörelse kring förra sekelskiftet. Rörelsen ville stärka finsk nationell kultur och det finska språket. Språkstriden var häftigast under 30-talet och minskade i styrka efter krigsåren.

INTERTEXTUALITET

Etniska tecken kan beskrivas med hjälp av ordstäv och motton, lånade ur litteraturen och historien.

Ända från tidiga tonår har mitt motto varit Sven Dufvas ord: ”får jag ej med de andra gå, får jag väl ensam gå.” Min dotter tänker i det här fallet ung, i samma banor. Men i mina barnbarn har jag troligen inga efterföljare. De har för mycket av mellaneuropeiska gener - : tyskar och den sista fjärdedelen en blandning av polskt och ryskt blod. (64)

Mottot leder läsaren in på familjen och den etniska kultur som familjen står för. Det är vanligt i livshistorier att de egna värderingarna diskuteras i dialog med familjens värderingar. Här beskrivs jagpersonen som tillhörande en annan etnicitet än barnbarnen. Barnbarnens blodsband till det utländska, i motsats till det finländska och finlandssvenska, förklarar i citatet varför de inte följer mottot. Mottot görs på det här sättet till en del av det finländska. Dessa tecken på det finländska, eller finlandssvenska, kommer fram i en sammanfattande del i livshistorien. Att använda ett i Finland känt motto är en strategi för att få fram en viss diskurs – som tar fasta på det individuella. En ”ensam är stark” -diskurs om det finländska är ett exempel på diskursivt skapande av etnicitet. Alla texter förhåller sig till varandra på grund av att de använder intriger, gestalter, händelser, teman, tankegångar och stilistiska grepp ur texter som föregått dem. Intertextualitet handlar om att man i texter medvetet eller omedvetet använder material från andra texter. I en intertextuell analys utgår man från de koder som finns i texterna. Det är inte själva lånet eller en påverkan som står i fokus, utan vad skribenten gör med lånet (Johansson 2005, 163). I det här fallet är skribenten någon som producerar en form av diskurs samtidigt som hon skriver i ett dialogförhållande med det tidigare. Den här tanken på intertextualitet har paralleller med performativitetens idé och bär på en gemensam förståelse av något. Hur lån av tidigare texter används säger något om hur vissa fenomen uppfattas. Sven Dufvas ord är ett exempel, ett annat är muminvärlden, som i en berättelse används för att karakterisera finlandssvenskarna. I båda

citaten används kända berättelser för att beskriva en etnisk grupp och ett visst tänkesätt som hör samman med gruppen. Muminvärlden exemplifierar det finlandssvenska: en värld som kan representera det bohemiskt borgerliga och där familjen är grunden, en viss diskurs om det finlandssvenska.

När jag senare i hennes böcker har följt med hur hon [Tove Jansson] utvecklat – och avvecklat – sin Muminvärld, har den för mig kommit att stå för den finlandssvenskhet jag känner bäst till och tycker mest om. Grundvalen är ett familjeliv som är självklart borgerligt i sin värdering av hyfs och goda seder, men som utan svårighet lyckas kombinera detta med ett visst mått av bohemeri och lättsinne. Det finns plats för all slags excentriska karaktärsdrag bara de förenas med allmän hygglighet. Något som kunde kallas politiskt medvetande och samhällsanalys finns förvisso inte hos muminfamiljen, men det finns en katastrofberedskap. Myter och genetisk programmering upprätthåller medvetandet om att översvämningar, kometer och andra katastrofer inträffar med jämna mellanrum. Det skärper livsintensiteten. (71)

Muminvärlden, som exempel på det finlandssvenska, får förmedla en bild av social status, borgerlighet. Borgerlighet innebär här flera olika element som sinsemellan skulle kunna vara motstridiga. Lättsinne och bohemeri finns sida vid sida med hyfs och goda seder. Denna finlandssvenskhet tillåter excentricitet bara man är hygglig. I slutet av citatet kan en fatalistisk livsåskådning tolkas in som uttrycks i synen att man inte kan avvärja, bara bli medveten om katastrofer. Citatet visar hur olika element kan användas i konstruktionen av det finlandssvenska och hur en känd sagovärld får förmedla dessa element. Muminvärlden är något som också använts inom rikssvenska medier för att beskriva det finlandssvenska (Silius 2008). Implicit framkommer det att finns flera olika finlandssvenskheter med olika uttryck och värderingar i och med omnämnandet av muminvärlden som en (den) finlandssvenskhet som står kvinnan närmast.”Den finlandssvenskhet jag känner bäst till” talar om att det finns flera finlandssvenskheter, varav muminvärlden är en av dem. Muminvärlden är skrivet som ett egennamn med stor begynnelsebokstav och det befäster därmed dess position som *en* finlandssvensk värld.

IRONI SOM BERÄTTARSTRATEGI

I livshistorierna ingår olika mått av ironi i olika sammanhang³⁰. Genom att använda ironi visar berättaren sin kännedom om normen. Ironi är en dubbelröstad diskurs (Bakhtin 1991). Ironiska uttalanden reproducerar en viss diskurs samtidigt som de skapar en skillnad mellan uttalar och andra. Ironin upphäver det som sägs men artikulerar en annan möjlig betydelse. Den andra betydelsen är inte given utan måste uttolkas i det sammanhang där yttrandet sker. En ironisk ståndpunkt gör det tillåtet att hålla samman oförenligheter och paradoxer. Den som skämtar om något utmanar den dominerande definitionen. Det är enligt Tolonen (2002, 261) vanligt bland finska ungdomar att uttrycka ironi och avstånd gentemot det som de uppfattar som ”urfinländskt”. Särskilt ironiserar ungdomarna över vardagshandlingar som är förknippade med det finländska, t.ex. att titta på sport på TV med en länkkorv i handen. Avståndstagandet behöver för den skull inte vara absolut. Ett positivt förhållningssätt kan leva sida vid sida med ironin. Finländare kan vara stolta och positivt inställda till det finländska trots det ironiska tonfallet. Det är möjligt att ironin tas till för att det inte är helt legitimt att framhäva sig själv i alltför nationalistiska eller urtypiska termer. Å ena sidan klappar hjärtat för Finland men å andra sidan är det lite löjligt att vilja personifiera det mest finländska. På samma sätt tar några finlandssvenska skribenter med hjälp av ironi avstånd till det finlandssvenska, och det som de uppfattar som det mest typiskt finlandssvenska. Ironin, i likhet med användandet av en föraktfull ton, kan vara ett sätt att kritisera och vända sig bort från det finlandssvenska:

Plötsligt kände jag att allt var fel i denna ”svenska” omgivning och kultur och beslöt att vända om på klacken. Härefter skulle jag välja umgänge blott och bart ur finska kretsar! Denna fisförnåma svenskkultur, där gossarna skröt med sina pappors bilar, började jag fnysa åt. (95)

³⁰ I dagböcker förekommer i likhet med livshistorier en stor mängd ironi (Jokinen 2004, 120)

En ironisk och raljerande berättarstil visar på ett avståndstagande från olika finlandssvenskheter i berättelsen. Genom att ironisera mot en särskild finlandssvenskhet tas på samma gång avstånd från en klass som förknippas med det finlandssvenska. Citationstecknen, som jag visat tidigare, gör också att uttalandet inte är lika säkert i fråga om miljön som om miljön inte vara omgivet med citationstecken.

Att det finns ett finlandssvenskt ”vi”, som innebär vissa gemensamma krav sägs i följande citat:

Det att vara trevlig betyder på finlandssvenska att man är ”en av oss” inte utmanande eller besvärlig. Att vara ”en av pojkarna”. – Lycka till! (37)

Markören ”betyder” används utan agent, och görs till en beskrivning som får en mera bestämd och säker form än om det hade stått ”jag tycker” eller ”enligt mig”. Det finlandssvenska betyder att man *är* ”en av oss” och ”en av pojkarna”. Dessa markörer kan ses som resurser för att skapa en distans mellan beskrivningen och skribenten (Wahl 2007, 209) Det finlandssvenska uttrycks ironiskt, med den avslutande ”Lycka till” -frasen, som snarast utgör en kritik mot kraven på att man bör passa in och inte får vara annorlunda utan måste vara ”en av pojkarna”.

SAMMANFATTNING

Skribenterna använder olika tekniker för att förmedla vissa diskurser om etnicitet. I det här materialet är det oftast diskurser om det finlandssvenska, finska och svenska. De retoriska teknikerna som utnyttjas är bl.a. att använda egna erfarenheter – här ingår vanligast möten med andra – för att få utsagan att låta så sann och allmängiltig som möjligt. Man kan invända och säga att allt i livshistorierna ju handlar om egna erfarenheter, att det egna, personliga används i allt etnicitetskonstruerande i livshistorier. Sålunda kunde tidigare kapitel också höra till kapitlet här om egna erfarenheter. Syftet med att ge det ett eget kapitel var att jag ville visa *hur* erfa-

renhet till skillnad från andra tekniker som jag beskriver ändå kan utgöra en skild grupp retoriker. Om man jämför med att referera till t.ex. faktaböcker eller genom att skriva i allmänna ordalag om hur något har varit, blir det mera "sant" än om man tillskriver det den personliga erfarenheten.

Det finns olika sätt att få utsagor att verka övertygande och ett är att skriva om sig själv som tillhörande ett kollektiv, att använda passivformen "man", att tala om "vi" och "oss". Ytterligare ett sätt att använda sig av i försöken att konstruera utsagor som sanna är att använda sig av intertextualitet i form av kända metaforer som ankdammen och muminvärlden. Här går det också att invända med att säga att allt är intertextuellt i en livshistoria. Genom att ge det intertextuella ett eget kapitel vill jag visa på tydligheten i vissa exempel och på att "lån" ibland består av större intertextuella uttryck än enstaka ord, som kända fraser och sagor. Ironi används också för att appellera till välkända fenomen och stereotypier, och bidrar på så sätt till att producera och reproducera vissa diskurser om etnicitet. De olika retoriska handlingsrepertoarerna är inte parallella och varandra uteslutande utan överlappar och går in i varandra. Det finns givetvis också flera sätt att dela upp retoriska tekniker på, samt olika modalitetsmarkörerna. Etnicitet och nationalitet kan alltså användas för att beskriva erfarenheter och handlingar som allmänna och norm i Finland. Den föreställda gemenskapen med en finländsk nation och etnicitet kan tolkas in i berättelser om dåtiden och om "oss" där det finlandssvenska inte särskiljs. Att göra etnicitet, det finlandssvenska, till något kollektivt i livshistorierna, i skrivandet av "vi" och "oss" är särskilt intressant då det sker i personliga erfarenhetsberättelser. På det sättet får det personliga en kollektiv prägel i livshistoriegenren, som till sin form är individualiserad och utgår från det unika livet som kärnan i berättelsen.

Många av beskrivningarna utgår inte från personliga åsikter om finskspråkiga eller svenskar som oftast utgör de andra, utan kvinnorna för en diskussion på ett generellt plan. De berättar om folket, och om "oss" i allmänna ordalag. Man anger vad "vi" och "andra" ansett. Bilden av de andra speglar berättarens självbild men säger också något om hur det finlandssvenska konstrueras genom dessa berättarstrategier. Det allmänna och personliga finns sida vid sida i en och samma berättelse.

7 RESULTAT OCH SAMMANFATTNING

Syftet med denna avhandling har varit att problematisera etnicitet i ett livshistorieperspektiv. Jag har studerat vilka diskurser om *finlandssvenskhet* och *etnicitet* som framkommer i ett livshistoriematerial, skrivet av finlandssvenska kvinnor. Hur och när, i vilka sammanhang i berättelserna, framkommer dessa?

Avhandlingens resultat kan sammanfattas i tre huvudpunkter: Etnicitet i livshistorierna uttrycks och uttalas för det första som något rörligt. Utsagor om etnicitet i livshistorierna visar på kreativa sätt att förhandla mellan diskurser om etnicitet. Etnicitet som arvsdiskurser och etnicitet som resursdiskurser produceras och reproduceras beroende på kontexten i livshistorierna och är inte åtskilda eller entydiga. För det andra, och det hör ihop med det första resultatet, förstås det finlandssvenska på flera sätt: genom platser, språk, klass och på metaforistiska sätt som anknyter till livshistorien som en ”story”. Beroende på hur skribenterna tolkar en dåtid (det handlar hela tiden om diskursivt skapande under den tid som livshistorien skrevs) och skriver om sitt liv kan det finlandssvenska göras i och genom olika diskurser. Det skrivs också samman med det finska, svenska och med andra etniciteter och identiteter beroende på kontexten. För det tredje används olika retoriska strategier som gör utsagorna mer eller mindre övertygande. Hur detta görs har jag studerat närmare i kapitel sex. Jag har valt att titta närmare på språkliga handlingar för att komplicera bilden av sambandet mellan hur något skrivs och vad det säger om innehållet. De språkliga handlingar som jag valt att lyfta upp – det finns många varianter och sätt att kategorisera språkliga handlingar – komplicerar ”sanningar” i diskurserna. Utsagor som framställs som oproblematiserbara kan inte läsas som direkta speglingar av innehållet utan att man tar formen för hur det framställs i betraktande. Etnicitet görs genom de retoriker som används i utsagorna om finlandssvenskt, svenskt, finskt och andra kategorier som är med och skapar diskurserna. Särskilt kategorierna klass

och kön är med och ger varierande betydelser i skrivande om etniska grupper. Det är viktigt att också komma ihåg att kategorierna sällan benämns explicit utan skapas genom symboliska gränsdragningar och vad jag som läsare och forskare tolkar in i utsagorna. Det symboliska innehållet innebär t.ex. i konstruerande av klass vissa kännetecken som har att göra med hur man klär sig, hur man för sig, vad som är modernt, urbant osv.

ETNICITET SOM (O)RUBBLIGT

Genom andra etniciteter, hur och vad det skrivs om andra, konstrueras på samma gång det finlandssvenska, då jagpersonerna representerar finlandssvenska kvinnor (en finskspråkig finns med bland de skribenter som jag citerar) eller Svenskfinland. Diskurserna och de tecknen av etnicitet som framstår i materialet rör därför oftast det finlandssvenska, finska och svenska, eftersom kontexten – att skriva för finlandssvenska läsare, till institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi, och kvinnorna – kvinnor med anknytning till Svenskfinland – antas ha påverkat innehållet i berättelserna. Genom att tala om vad andra är eller inte är talar skribenterna indirekt om sig själva. Ofta tar skribenten i samband med övriga sociala kategorier såsom klass och kön upp frågan om etnicitet och kultur – ibland kunde jag lika gärna tala om kultur – så att dessa flyter in i varandra och behandlas på samma gång. Ofta sker det i en slutsummering av livshistorien. En slags summeringar är rubrikerna där ord som finlandssvensk, klass och kvinna ingår, som kan tolkas vara det övergripande temat för livshistorien. Olika identitetsskapande kategorier finns sida vid sida i en och samma berättelse, är överlappande och går in i varandra.

De diskurser om etnicitet som framträder är bl.a. etnicitet som platsbundet, som resurs och som arv. Vid en närläsning kommer en myriad av diskurser fram, men jag har valt att lyfta fram dessa eftersom de var mest framträdande vid genomläsningen av materialet. Dock kan många citat tolkas i alla tre kapitel, som övergripande om etnicitet, som finlandssvenskhet och genom retoriska strategier. I själva verket kan citaten tolkas tvärsöver de analytiska frågorna.

Platsens betydelse kommer framför allt fram i berättelser om barndomshemmet och -landskapet. Ofta används ett "vi" i beskrivningen av barndomsfamiljen och -hemmet. Hemmet används bl.a. i beskrivningen av jaget i etniska termer. Men också uttryck som att vara "hemma någonstans" eller "inte vara hemma någonstans" visar på en diskurs om tillhörigheten beroende av en plats. Uttryck som "mellan två kulturer" och "kulturkrockar" vid möten med andra platser talar också om synen på plats som bärare av kulturer. Naturen är en viktig del, särskilt i barndomsberättelsen, i hur kvinnorna skapar en tillhörighet till en plats, en plats som kan omskrivas som finsk, finländsk och svensk. Platsen, "rummet", laddas med symboliska och kulturella betydelser. Berättelser om plats är inte bara deskriptiva om hur det ser ut någonstans utan används dels för att betona likhet och identitet inåt mot den egna gruppen, dels för att utåt markera symboliska gränser mot andra grupper eller områden. Platser kan fyllas med egenskaper, som t.ex. i "det finländska bistra klimatet". Områden som Nyland, Sverige, Spanien behäftas med olika adjektiv som beskriver de människor som befolkar dem. Här finns också det motsatta, ett ifrågasättande av att platsen skulle ge betydelse för identiteten och för egenskaper hos människor. Att en etnisk identitet kan "stärkas" och att det går att "komma tillbaka till rötterna" visar på en diskurs om det rörliga i etnicitet. Det här stämmer väl överens med dagens teoretiska perspektiv på etnicitet som något relationellt och föränderligt. Kategorin skapas diskursivt genom motsatser, skillnads- och likhetskapande och uteslutningar. Etnicitet som plats kan samtidigt vara del i diskursen om etnicitet som arv eller i diskursen om etnicitet som resurs. Detsamma kan sägas om arvs- och resursdiskursen, att element ur dessa bägge diskurser kan ingå i samma berättelse. Arvsdiskursen betyder bl.a. inte att det är något absolut och orubbligt som man kunde tro, och något motsatt till resursdiskursen vid en närmare granskning av hur det framkommer. Blod, rötter och jord hänvisar till något orubbligt och bestående för identiteten, men denna arvsdiskurs kan även innebära en rörlighet. Det som t.ex. uttalas som etnicitet och identitet framstår som något man kan ha mera eller mindre av.

DET FINLANDSSVENSKA I LIVSHISTORIER – PLATSER, KLIASS, LIVSSAMMANHANG

När det gäller Erik Allardts kännetecken för en etnisk grupp, finns flera av dem representerade i utsagorna om finlandssvenskhet, men dock inte alla samtidigt. Självkategorisering som finlandssvensk förekommer genom valet att skicka in sin livshistoria till en insamling med namnet *Kvinnoliv i Svenskfinland* (även om Svenskfinland inte behöver vara synonymt med finlandssvenskt antar jag att de flesta skribenter skulle kategorisera sig som finlandssvenskar ifall de fick frågan), i rubrikval och i några fall i berättelsen. Härstamning - paralleller kan dras till arvsdiskursen- som kännetecken finns som sagt med på flera sätt i utsagor om etnicitet. Härstamningens betydelse syns bl.a. i platsens och släktskapets betydelse för det finlandssvenska. Kulturdrag som kännetecken i Allardts kategori kan exemplifieras av berättelserna om språkpraktiker, men också av omnämmandet av för finlandssvenskar särskilda seder och bruk – även om dessa förekom sparsamt. Det fjärde kännetecknet, social organisation, kan identifieras indirekt i omnämmandet av vissa kulturella institutioner som Svenska klubben och den svenska kyrkliga församlingen.

Det finlandssvenska varierar inte bara mellan utan också inom livshistorierna. Eftersträvar man en handlingsorienterad ansats är det viktigt att också sätta resurserna i relation till de sammanhang där de förekommer. Det betyder att jag inte bara kan fokusera på hur en utsaga uttalas utan också måste ta i beaktande det sammanhang där den uttalas. Platser, upp- brott och de sammanhang i livshistorien som etnicitet uttrycks i är med och formar diskurser om etnicitet och finlandssvenskt, svensk och finskt. Uttryck för etnicitet måste därför alltid analyseras med sammanhanget och kontexten i åtanke. I en kontext kan en finlandssvensk miljö framställas som trång medan den vid ett annat tillfälle står för frihet och trygghet. Dessa framställningar och utsagor skall förstås som förhållningsätt hos den berättande kvinnan som framkommer vid en textanalys, inte känslor hos kvinnan under den tid som det berättas om. Finlandssvenskhet är en rörlig kategori på så sätt att det finlandssvenska antar olika uttryck beroende på sammanhang. Det finlandssvenska men också det finska och fin-

ländska kontrasteras mot andra, som bedömningar av vad som räknas vara mer eller mest finlandssvenskt, finskt och finländskt. Detta syns inte minst i utsagor om att vara ”mycket svensk” och ”ännu mer finländsk”. Det finlandssvenska skrivs med eller mot det svenska och finska i olika kontexter. Det här sker genom symboliska gränsdragningar mellan vi och dem samt gränsöverskridanden som innebär diskursiva förståelser av vad som ingår i finlandssvenskhet, klass och kön.

Språk som del i det finlandssvenska kan dels konstrueras som mer eller mindre fast och orubbligt, dels som en resurs som ger nytta och mervärde för kvinnorna. Språktillhörighet- och kunskaper kan både artikuleras som något nyttigt och som rötter och härkomst, dvs. med termer som syftar till något mera inneboende. Skribenterna använder olika tecken i diskursiva finlandssvenskheter och skapar på olika sätt skillnader mellan dem själva och andra. Från en position utanför nationen kan kvinnorna tala om sig själv som finländare, medan de inom Finland kan tala om sig själva som finlandssvenskar.

Det finlandssvenska och etnisk identitet berörs sällan närmare i livshistorierna. Det kan antas bero på att det som utgör en del av ens vardagsliv är ingenting som reflekteras över i en livshistoria. Finlandssvenskhet har, när det uppkommit antingen som eget tema eller i bisatser och omnämmanden om andra teman, vanligtvis blivit problematiserat på gränsen till det andra och synliggjorts i förhållande till andra. De andra blir det som inte är jag eller vi. Jag har använt begreppet de andra och begreppsparet vi och de för att analysera denna relation. Subjektsformen vi förekommer också ofta i beskrivningar om barndomen och hemmet, som etniska och kulturella platser och tider. Det finlandssvenska i berättelsen skrivs ofta genom ett vi, om familjen och den lokala härkomsten. De andra är vem som helst som upplevs vara skild från den man själv är och har betydelse för hur människor uppfattar sig själva eller den grupp de anser sig höra till. De utsagor jag studerat ger en inblick i vilka tecken om det finlandssvenska som finns och vilka olika synsätt på finlandssvenskhet som är tillgängliga bland oss. Andras uppfattningar om kvinnorna förekommer rätt ofta (d.v.s. kvinnornas uppfattningar om de andras uppfattningar). I rubrikerna förekommer

däremot finlandssvensk och Svenskfinland i högre grad, antagligen beroende på insamlingens rubrik ”Kvinnoliv i Svenskfinland”. De som mest tar upp etnicitet är de som flyttat över språk-, etnicitets- och nationsgränser. Det sammanhang i texten där etnicitet görs, är ofta i berättelser om uppbrott, flyttningar och möten med andra. Sambandet och upplyftandet av de sammanhang där diskurserna framträder tjänar till att presentera kontexten där diskursen framträder. Texten omkring en utsaga gör tolkningen av utsagan mera begriplig, och en utsaga är aldrig ensam utan sammanbunden med texten före och efter.

I livshistorierna sker artikuleringar av redan existerande diskurser. Samtidigt, genom nya former av artikulering, skiftar gränserna mellan diskurserna och nya varianter av diskurser konstrueras. De praktiker där diskurser blandas är tecken på existensen av en dominerande diskursordning. En sådan härskande ordning syns bl.a. i de diskurser som finns tillgängliga om det finlandssvenska, och hur det finlandssvenska framställs. I berättelserna handlade det ofta om det svenska språket, men tecken i diskurser om det finlandssvenska är också särskilda personlighetsdrag och platser. Det finlandssvenska kan höra mera samman med landsbygd, där skärgården ingår som element, eller mera samman med det urbana, med vissa byggnader och kulturinstitutioner. Hemmet och bygden används på metaforistiska sätt, som platser som bär upp finlandssvenska tecken. Platsen för det finlandssvenska kan vara en ort, region, Svenskfinland som symboliskt rum, men också lokala platser i en stad, som ett varuhus, ett kafé, Svenska klubben, Hanken. Bilden av den urbana finlandssvenskheten innehåller tecken på borgerlighet. Denna borgerliga, överklass -finlandssvenskhet bär vissa karaktärsdrag och attribut. Klass fanns inte med från början i min analys, men ganska snart märkte jag hur klassaspekten ofta var intimt sammanbunden med de diskursiva framställningarna av det finlandssvenska i livshistorierna. I flera utsagor kommer klass upp som en diskurs som det finlandssvenska skrivs kring. Den stereotypa bilden av finlandssvenskar som ofta omnämns är att de är borgerliga, t.o.m. födda med silverked i munnen (jfr Heikkilä 2011). Men också förekommer skillnader inom det finlandssvenska där skillnader mellan landsbygd och stad skapas,

och några skribenter påtalar hur de upplevt skillnader inom den finlandssvenska gruppen. Detta är i och för sig intressant då det kan tyda på att man förhåller sig till myten om ”bättre folket” och därför vill förklara att det inom gruppen funnits skillnader; alla hör inte till en högre klass. Ytterligare finns ett könsperspektiv som tar sig olika uttryck i olika klassdiskurser. Det finlandssvenska är i dessa fall sammankopplade med diskurser om manligt och kvinnligt. Syftet har varit att även problematisera det finlandssvenska i förhållande till kategorierna kön och klass. En hegemonisk finlandssvenskhet kännetecknas av en klasstillhörighet, en borgerlig sådan med vissa könade praktiker. Dessa aspekter – kön och klass – i fråga om det finlandssvenska visar sig bl.a. tydligast i en berättelse där en viss urban medelklass-finlandssvenskhet innebar en särskild form av femininitet. Etnicitet och regional tillhörighet får i flera livshistorier förklara personers särdrag; det österbottniska, det savolaxiska osv. Ibland förklarar dessa misslyckanden och olikheter i relationer till män. Några har beskrivit det problematiska i möten över andra sidan språkgränsen, särskilt om det gäller att träffa en man, om kommunikationssvårigheter samt andras ogillande. En lekkamrat kan vara finskspråkig men helst inte fästmannen, beskriver t.ex. en kvinna. En annan könsaspekt är att det framställs som något som hör till kvinnor, att föra språket vidare till nästa generation, och att det är modern till skribenten som påverkat skribentens språkfärdigheter.

Nära förknippat med klassbilder är bilderna av det moderna och gammalmodiga. Medan det finlandssvenska i jämförelse med det Sverige-svenska blir mera finländskt och i några citat mindre utvecklat, förekommer föreställningar om det finska som mera primitivt och gammalmodigt.

Det finska som term används oftast om det nationella, i berättelser om den gemensamma historien av krig och fattigdom, men också om tecken som skogen och ”sisun”. Särskiljanden mellan det finlandssvenska och finska görs ofta med språket som tecken, medan yttre samhällseliga förhållanden – krig och fattigdom – yttre faktorer verkar förenande mellan finlandssvenskt och finskt. Ofta används ”vi” i dessa utsagor om förhållandena. Likhets- och skillnadsskapanden görs genom användandet av olika berättarröster och retoriska strategier.

Etnicitet problematiseras och blir ett ämne i berättelser om vändpunkter i livsloppet, särskilt i berättelsen om tiden vid frigörelsen från hemmet och byten av skola och jobb. Det finska eller det finlandssvenska är eftertraktansvärt i ett sammanhang och något negativt i ett annat. Betydelseerna ges inte sällan i samband med berättelserna om möten med andra. Diskurser om etnicitet och finlandssvenskhet kan t.o.m. användas i förklaringar till livsval som kvinnorna gjort. Det diskursiva Svenskfinland som litet, tryggt, trångt, borgerligt är kopplat till kontexten i livsberättelsen. Jagpersonerna kan både distansera sig från och närma sig det finlandssvenska. Närmandet och distanseringen görs förutom innehållsmässigt också i de språkliga formuleringarna i texterna. Den finlandssvenska kulturen är inte enhetlig och innehåller därför inte bestämda kännetecken. Detta kan kopplas till vissa platser, såsom vissa områden i Helsingfors men också till vissa familjer, till traditionella kärnfamiljsideal och till vissa seder och bruk. Det finlandssvenska kan också inrymma en frihet och ett forum för att få vara den man är.

ETNICITET SOM SPRÅKLIG HANDLING

Det har inte varit min mening att studera vad skribenterna menar ”egentligen” eller hurdan ”verkligheten” är, eftersom utgångspunkten har varit att jag aldrig kan nå en verklighet bakom diskurserna. Därför har diskurserna i sig varit föremål för undersökningen och jag har studerat hur diskursiva framställningar formas, hur de görs till ”sanna” vittnesbörd om verkligheten och därför övertygande. Livshistorien som form och genre är i sig en text med syfte att övertyga och det finns flera retoriska strategier att övertyga genom. För att studera hur det finlandssvenska görs har jag analyserat skribenternas trovärdighetsskapande retorik. Dessa språkliga förhandlingar sker genom avståndstagande eller närmande till diskurser och tecken som varierar.

Min avsikt med att ge exempel på språkliga förhandlingar och reper-toarer är att visa på aktörskapet i skrivandet. Människor inte bara förhål-

ler sig till olika diskurser som finns tillgängliga utan är också själva med och skapar och omformar dem. Hur människor talar om sig själva och andra, hur det personliga förstås som delar i etnicitet kan studeras genom modalitetsmarkörer. Olika berättarstrategier som till exempel användandet av ironi visar också på avståndstagande från rådande diskurser, normer och maktförhållanden. Det finlandssvenska skrivs och får betydelse genom den form som skribenterna använder för att berätta. För att studera hur finlandssvenskhet görs har jag dels studerat uttryck och utsagor på ett mikroplan, och då menar jag ordalydelser, ordval på en semiotisk nivå, dels analyserat i vilka berättelser dessa uttryck och utsagor ingår i. En sätt att komma åt hur utsagor skapas som sanningar är att studera de skrivande subjektens förhållningssätt gentemot satsens innehåll, dvs. modaliteten i utsagorna. En händelse eller värdering kan uttryckas genom att skribenten lägger ord i en annans mun, genom hänvisningen till fakta, metaforer, kända berättelser, kollektiv m.m. Dessa olika berättarstrategier – som jag kallat dem – är inte bara neutrala språkstrukturer utan de innehåller värderingar om hur vissa fenomen bör förstås och vilka diskurser dessa inrymmer. En berättarstrategi är att använda den egna erfarenheten som förklaring på varför någon eller något representeras på ett visst sätt. Subjektet har sett, eller upplevt skillnader som står som grund för de diskurser som uttrycks. Oftast har det funnits konkreta möten över gränserna som i berättelserna lett till uppfattningarna, möten med andra, på en arbetsplats eller med en partner vars olikheter förklaras ha med etnicitet, det finska eller det finlandssvenska att göra. Erfarenheter ger tyngd åt innehållet i en diskurs och ger dem karaktär av sanningsenlighet, medan faktualiseringar ännu starkare befäster en diskurs. Utsagorna kan konstrueras som fakta genom att man hänvisar till en (fakta)bok eller att det uttalade helt enkelt framstår som otvivelaktigt sant. Att referera till andra texter och kända böcker, myter, uttalanden, citat visar också hur en diskurs upprepas och konstrueras som sann. Den blir ”mer sann” då läsaren känner igen texten eller den diskurs som utsagan refererar till. Men ironiska berättarstrategier som ofta använder sig av stereotypa uppfattningar och kända myter visar också på ett avståndstagande. Andra medel är

användandet av orden man och vi, och ord som ju och alltid, för att förstärka intrycket av att det som skrivs är sant och allmängiltigt. Ordet vi används ofta i skapande av en finlandssvensk tillhörighet och inbegriper ofta familjen men betyder också finlandssvenskar som grupp i några citat.

SAMMANFATTNING

Berättelserna och utsagorna om det finlandssvenska ska inte ses som heltäckande för alla de diskursiva representationer av finlandssvenskheter som finns. De utgör i stället exempel på några mönster när det gäller hur det finlandssvenska berättas. Jag har strävat efter att visa på skillnader och variation mellan och inom livshistorierna. Olika diskurser om det finlandssvenska kommer fram i berättelserna beroende på den kontext och de vändpunkter det berättas om. De används för att förklara känslor, erfarenheter och skillnader mellan en själv och andra människor. Det finlandssvenska kan vara något eftersträvansvärt i ett sammanhang, medan det i ett annat sammanhang kan tas avstånd från. Därtill finns olika finlandssvenskheter att förhålla sig till.

Analysen av hur det finlandssvenska konstrueras i livshistorierna visar att etnicitet byggs långt via olika affekter. T.ex. skam, stolthet, påtryckningar, skratt, tvång, hån, känslor av samhörighet, hemlängtan, frihet osv. är förutom äkta upplevda erfarenheter i livshistorierna också maktredskap som upprätthåller skillnader och skapar olika etniciteter. En intensifiering av affekter konstrueras tillsammans med uttryck för platstillhörighet. Många beskriver en befrielse när de flyttar bort från sin uppväxtmiljö, som en emancipatorisk erfarenhet av att flytta bort från ett litet, trångt rum.

Diskurser om finlandssvenskhet måste tolkas som föränderliga. Det finlandssvenska ser olika ut i olika sammanhang och har olika betydelser för olika individer. Det betyder att etnicitet och finlandssvenskhet alltid måste analyseras i ett sammanhang, och i en kontext. I livshistorierna formas och omformas betydelser av det finlandssvenska. Hur etnicitet och finlandssvenskhet blir omskrivna visar på kreativa sätt att tolka och omtolka

befintliga diskurser, ”sanningar” som konstrueras i språket. Det finlandssvenska både reproduceras och antar nya former i livshistorien. Jag har visat hur det finlandssvenska framställs både som något orubbligt, som härkomst och släktskap, och/eller som resurs, en tillhörighet man kan välja genom att lära sig ett nytt språk eller flytta över språkgränser. Den ena sidan utesluter inte den andra. Språket är ett viktigt tecken i en diskurs om det finlandssvenska, men språket och det finlandssvenska är på olika sätt också sammankopplade med klass och kön.

Livshistorierna visar att det är nödvändigt att förstå etnicitet som resultat av processer och relationer. Berättarna förhandlar mellan flera olika finlandssvenskheter. Det är högst individuella erfarenheter som kommer fram i berättelserna men de kan kategoriseras i frågor om hur de berättas och vilken kontext som omger dem. I beskrivningar av finländare och finlandssvenskar kommer finlandssvenskheten som konstruktion fram genom att skribenten tar avstånd från en hegemonisk finlandssvenskhet. Denna finlandssvenskhet är något som några skribenter i sin retorik tar avstånd från, och de använder den för att förklara varför de inte passar in i en viss grupp, eller varför de är annorlunda. Den utgör en referensram i beskrivningen av dem själva. Finlandssvenskheten framstår som en konstruktion eftersom skribenterna kan använda det finlandssvenska på olika sätt. I en del berättelser framgår inte någon annan skillnad mellan finlandssvenskar och finnar än språket och andra gånger framhävs igen skillnader på andra plan än språket mellan det finska och det svenska i Finland. Det finlandssvenska kan användas i berättelsen om andra, om en själv och om särskilda val och livskeden.

Livshistorier både skapas av och är med och skapar verkligheter och identiteter. En analys av livshistorier är inte enbart en väg till att förstå *hur* människor gestaltar, minns och återger sina erfarenheter, utan det är också ett sätt att skapa kunskap på. Det är det kunskapsskapande perspektivet som har varit i fokus. Jag har studerat hur berättandet och språket skapar kunskap kring etnicitet och finlandssvenskhet som del i etnicitet. Vissa normer och diskurser får rum i vissa berättelser medan andra inte får det. Den semiotiska sociologin, som studerar språkliga processer, bl.a. moda-

litet, innebär också ett alternativt synsätt på det sociologiska normbegreppet. Inom sociologin har normer ofta studerats genom något, utomstående, som ger villkoren för mänskligt agerande och sociala miljöer. Inom sociologiska modalitetsteorin är normer och perspektiv något som också konstrueras i språkets egna strukturer (Sulkunen & Törrönen 1997, 73). I språket och livshistorien ”görs” eller ”skrivs” etnicitet och det finlandssvenska.

Genom att studera ”vanliga människors” livshistorier har jag visat vilka komplexa och kreativa sätt som döljer sig bakom vissa ”naturgivna” diskurser om temat etnicitet. En analys av livshistorier som beaktar flera tolkningsförfaranden och kombinerar berättelsestrategier med det berättelsen handlar om visar på det komplexa och mångfacetterade i konstruerandet av etnicitet.

I livshistorierna finns många olika uttryck för det finlandssvenska, som i högre eller lägre grad står i opposition till uppfattningar om att det skulle finnas *en* särskild finlandssvensk identitet. Jag har studerat de processer som är med och konstruerar det finlandssvenska i livshistorier. Dessa processer kan också tolkas som delar i identitetsprocesser (om man förstår identitet som något som konstrueras) och innebär först och främst att identitet i likhet med etnicitet bör förstås som resultat av en fortlöpande process. I livshistorierna blir det synligt hur etnicitet å ena sidan förstås som något stabilt, å andra sidan som något som det kan förhandlas om. Kategorin etnicitet – i detta material ofta utsagor om finskt, finländskt, svenskt och finlandssvenskt – används på olika sätt i förklaringar om fenomen och relationer, om en själv och andra.

Livshistorierna och berättelserna om det finlandssvenska ska inte ses som heltäckande för alla de representationer av finlandssvenskheter som finns. De utgör främst exempel på några möjliga mönster i hur det finlandssvenska berättas. Berättelserna visar hur uttryck för etnicitet är sammanlänkade med uppbrott och rörelse i berättelserna men också med berättandet som form. De diskurser om etnicitet och finlandssvenskhet som jag funnit i livshistorierna gällde för femton år sedan då livshistorierna skrevs. Knappast har dessa diskurser ändrats radikalt mycket sedan dess,

men det är både möjligt och troligt att det skulle finnas andra diskurser nu eller i framtiden. Ett intressant slutresultat av denna studie är trots allt inte innehållet i diskurserna i sig, utan hur de används som förhandlingsarena och vilka varierande uttryck de kan få. Språkets och livshistoriens, de egna erfarenheternas, betydelse för hur etnicitet uttrycks och konstrueras. Detta är en ny infallsvinkel i forskningen om finlandssvenskhet. Språkliga formuleringar, framställningssätt och berättarsammanhang är med och formar innehållet i de diskurser som uttalas i livshistorierna. Livshistorien utgör både försök att skapa en enhetlig berättelse samtidigt som den är processuell och består av motsägelser, paradoxer och förhandlingar. Nya gränsdragningar, användningar och tolkningar av existerande diskurser om etnicitet och finlandssvenskhet visar att etnisk identitet inte står för något enhetligt.

KÄLLFÖRTECKNING

- Abdelal, Rawi, Herrera, Yoshiko M, Johnston, Alastair Iain McDermott (2005): Identity as a Variable. In *Perspectives on Politics*. Cambridge: University Press. 4:4, 695-711.
- Ahlbeck-Rehn, Jutta (2006): *Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt vainsinne på Sjölä hospital 1889-1944*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Ahmed, Sara (2000): *Strange Encounters. Embodied Others in Post Coloniality*. London: Routledge.
- Alexandrova, Nadejda & Lyon, Dawn (2010): Imaginary Geographies: Border-places and 'Home' in the Narratives of Migrant Women. In *Women Migrants from East to West. Gender, mobility and belonging in contemporary Europe*. Eds. Luisa Passerini. Dawn Lyon, Enrica Capussotti & Ioanna Laliotou. Oxford: Berghahn Books.
- Allardt, Erik & Starck, Christian (1981): *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i jämförande perspektiv*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ambjörnsson (2004): *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Anderson, Benedict (1992): *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.
- Anthias, Floya och Yuval-Davis, Nira (1992): *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*. London: Routledge.
- Anthias, Floya och Yuval-Davis, Nira (1983): Contextualizing feminism - gender, ethnic and class divisions. In *Feminist review*. Nr 15: 62-75.
- Apo, Satu (1993): Orjatyöstä oman kodin valtiaaksi. Näkemyksiä kahdeksasta maalaiselämän kuvauksesta. Teoks. *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*. Toim. Piela, Ulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Tietolipas 127).
- Apo, Satu, Nenola, Aili & Stark-Arola, Laura (1998): *Gender and folklore. Perspectives on Finnish and Karelian culture*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Aunesluoma, Juhana & Fellman, Susanna (red.) (2006): *Svenskt i Finland – Finskt i Sverige*, del III: Från olika till jämlika. Finlands och Sveriges ekonomier på 1900-talet. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 682:3.
- Bakhtin, Michail (1991): *Det dialogiska ordet* (övers. Johan Öberg). Uddevalla: Daidalos
- Barth, Fredrik (1969): *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Benhabib, Seyla (1992): *Situating the Self: gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*. New York: Routledge.

- Bernler, Gunnar & Bjerkmán, Anders (1990): *Den sociala biografín*. Uddevalla: Daidalos.
- Biografiska betydelse. Norm och erfarenhet i levnadsberättelsen* (2011).
Red. Ann- Catrin Östman & Lena Marander-Eklund. Södertälje: Gidlunds.
- Bjerén, Gunilla (2010): Introduktion: Från det förflutna in i framtiden.
I *Livstider. Kvinners liv under 1900-talet*. Red. Gunilla Bjerén, Gunilla Carlstedt, Inga Elgqvist-Saltzman, Annika Johansson, Rita Liljeström & Kajsa Sundström. Stockholm: Instant Book AB
- Bladh, Gabriel & Kuvaja, Christer (red.) (2005) *Svenskt i Finland – finskt i Sverige*, del I. *Dialog och särart. Människor, samhällen och idéer från Gustav Vasa till nutid*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. 682:1.
- Bourdieu, Pierre (1986): *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Salamander.
- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith (1997): *Excitable speech: a politics of the performative*. London : Routledge.
- Burr, Vivien (1995): *An introduction to Social Constructionism*. London: Sage.
- Bäck, Henry m.fl. (2005): *Svenskt och finskt i kommunerna*. Göteborg: Förvaltningshögskolans rapporter.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2007): Introduktion. I *Diskursanalys i praktiken*. Red. Mats Börjesson & Eva Palmblad. Malmö: Liber, 8-28.
- Chamberlayne, P. Bornat, J. & Wengraf, T. (eds) (2000): *The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative issues and examples*. London: Routledge.
- Chanfrault-Duchet, Marie-Francoise (2000): Textualisation of the self and gender identity in the life-story. In *Feminism and Autobiography. Texts, Theories and Methods*. Ed. by Tess Cosslett, Celia Luty & Penny Summerfield. London: Routledge.
- Cosslett, Ted, Luty, Celia & Summerfield, Penny (eds) (2000): *Feminism and Autobiography. Texts, Theories and Methods*. London. Routledge.
- De los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red) (2003) *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- De los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005): *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Stockholm: Liber.
- Denzin, Norman K. (1989): *Interpretative biography*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Denzin, Norman K. (1990): Harold and Agnes: A Feminist Narrative Undoing. *Sociological Theory*, 8:2, 198-216.
- van Dijk, A. Teun (2001): Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In *Methods of Critical Discourse Analysis*. Ed. by Ruth Wodak & Michael Meyer. London: Sage.
- Elliott, Jane (2005): *Using Narrative in Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. London: Sage.
- Eriksen, Thomas H. (1993): *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Eskola & Suoranta (1998/2005): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fairclough, Norman (1992/1998): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fischer-Rosenthal, Wolfram (2000): Biographical work and biographical structuring in present-day societies. In *The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative issues and examples*. Eds. Prue Chamberlayne, Joanna Bornat & Tom Wengraf. Canada: Routledge.
- Freeman, Mark (1993): *Rewriting the self. History, Memory, Narrative*. London: Routledge.
- Frykman, Jonas (1992): Biografi och kulturanalys. I *Självbiografi, kultur, liv: levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskapen*. Red. Christoffer Tigerstedt, J.P. Roos och Anni Vilkkö. Stockholm: Symposium, 241-263.
- Fortier, Anne-Maria (2001): "Coming Home", Queer Migrations and Multiple Evocations of Home'. *European Journal of Cultural Studies* 4:4, 405-424.
- Geertz (1973): *The Interpretations of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gilroy, Paul (1997): Diaspora and the detours of identity. In *Identity and difference*. Ed. Kathryn Woodward. London: Sage.
- Goffman, Erving (1959): *The Presentation of Self in Everyday life*. New York: Doubleday.
- Goffman, Erving (1981): *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gordon, Tuula (2002): Kansallisuuden sukupuolittuneet tilat. Teoks. *Suomineitonon bei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (1998): Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoks. *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Toim. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska. Tampere: Vastapaino.
- Gränsfolkets barn. *Finlandssvensk marginalitet och självhävande kulturanalytiskt perspektiv*. (2001) Red. Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2000): *The self we live by. Narrative identity in a Postmodern World*. New York: Oxford University Press.
- Gullestad, Marianne (1996): *Everyday Life Philosophers. Modernity, Morality and Autobiography in Norway*. Oslo: Scandinavian University Press
- Gupta, Akhil & Ferguson, James (1992): Beyond 'culture'. Space, identity and the politics of difference. *Cultural Anthropology*, 7:1, 6-23.
- Fenton, Steve (2003; 2010): *Ethnicity*. Oxford: Polity Press.
- Hall, Stuart (2000): Cultural identity and diaspora. In *Diaspora and Visual Culture. Representing Africans and Jews*. Ed. Nicholas Mirzoeff. London: Routledge.
- Hall, Stuart: (1997): *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Hall, Stuart & Du Gay. Paul (1996): *Questions of Cultural Identity*. London: Sage.

- Heikkilä, Riie (2011): *Bättre folk, bättre smak? Suomenruotsalaista elämäntyyliä etsimässä*. Helsinki: Unigrafia.
- Herberts, Kjell (red.) (2008): *Opinioner och trender i Svenskfinland: barometern*. Institutet för finlandssvensk samhällsforskning, Åbo Akademi. Vasa: Åbo Akademi.
- Honkanen, Katriina (2004). *Historicizing as a Feminist Practice. The Places of History in Judith Butler's Constructivist Theories*. Åbo: Institutet för kvinnoforskning.
- Huttunen, Laura (2002): *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Hyvärinen, Matti (2004): Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 41:4, 297-309.
- Hyvärinen, Matti (1998): Lukemisen neljä käännettä. Teoks. *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Toim. Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö. Tammerfors: Vastapaino.
- Hägström, Anders (2000): *Levda rum och beskrivna plaster: former för landskapsidentitet*. Stockholm: Carlsson.
- I dialog med kvinnoliv* (1998). Red. Harriet Silius, Ann-Catrin Östman & Kristin Mattsson. (Publikationer från institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi 11). Åbo: Åbo Akademi.
- Illman, Ruth (2004): *Gränser och gränsöverskridanden. Skildrade erfarenheter av kulturella möten i internationellt projektarbete*. Åbo: Åbo Akademi.
- Johansson, Anna (2005): *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Jokinen, Eeva (1996): *Väsnytt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (2004): Päiväkirjat tiedon lajina. Teoks. *Feministinen tietäminen: keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino
- Juhila, Kirsi (2000): Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoks. *Diskursianalyysin aakkoset*. Toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen, Margaretha (1996): Kön som text - om den sociala konstruktivismens gränser. I *Kvinder, kön & forskning* 2:5, 18-28.
- Järviluoma, Helmi, Pirkko Moisala, Pirkko & Vilkkö, Anni (2003): *Gender and Qualitative Methods*. London: SAGE.
- Jørgensen, Winther Marianne och Phillips, Louise (2000): *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Kangas, Olli & Kangasharju, Helena (red.) (2006): Svenskt i Finland – finskt i Sverige, del IV. *Ordens makt och maktens ord*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, 682:4.
- Karisto, Antti (2000): *Suomalaiselämää Espanjassa*. Jyväskylä: SKS.
- Kaskisaari, Marja (2000): Kyseenalaiset subjektit. *Tutkimuksia omaelämäkertoista, heterojärjestyksestä ja performatiivisuudesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Kehily, Mary Jane (1995): Self-narration, Autobiography and Identity Construction. In *Gender and Education*, 7: 23-31.
- Keski-Nisula, Anna-Lena (1998): Är detta rimligt? Om maktlöshet och uppror i livshistorier skrivna av kvinnor. I *I dialog med kvinnoliv*. Red. Harriet Silius, Ann-Catrin Östman & Kristin Mattsson. (Publikationer från institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi 11) Åbo: Åbo akademi.
- Keskitalo-Foley, Seija (2004): *Kohti kuulumisen maisemia. Toimijuuden tilat ja paikat lappilaisen maaseudun naisten elämäkerroissa*. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 78.
- Klinkman, Sven-Erik (2010): Att studera det svenska i Finland som ett pussel. I *ElorE 17:1*, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
- Komulainen, Katri (2002): Kansallinen ajan esitykset oppikoulun juhliissa. Teoks. *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tom. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino.
- Kuosmanen, Jari (2001): *Finnkampen. En studie av finska mäns liv och sociala karriärer i Sverige*. Hedemora: Gidlunds.
- Laakso, Leena-Kaisa (1996): *Tillbaka i moder jords gröna famn: en analys av finländska utvandrars amatörfotografier*. Åbo: Pro gradu, Åbo Akademi, Sociologiska institutionen.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2001): *Hegemony & Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lamont, Michele (1992): *Money, Morals and Manners. The Culture of the french and the American Upper-Middle Class*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lamont & Molnar (2002): The study och boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 28: 167-195.
- Lejeune, Philippe (1989): *On Autobiography*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lempiäinen, Kirsti (2002): Kansallisuuden tekeminen ja toisto. Teoks. *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino.
- Lieblisch, Amia, Tuval-Mashiach, Rivak & Zilber, Tamar (eds) (1998): *Narrative Research: Reading, Analysis, and Interpretation*. Applied Social Research Methods Series, Volume 47. Thousand Oaks: Sage.
- Liljeström, Marianne (2004): Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa. Teoks. *Feministinen tietäminen: keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino.
- Lindqvist, Yrsa (2001): Den sociala bakgrunden som språkmarkör. Kulturmöten, kontakter och gränsoverskridningar. I *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse kulturanalytiskt perspektiv*. Red. Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

- Lönnqvist, Bo (2001): Retoriken i den etniska mobiliseringen. I *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse kulturanalytiskt perspektiv*. Red. Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lönnqvist, Bo (2001): Myten om den finlandssvenska familjen. I *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse kulturanalytiskt perspektiv*. Red. Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lundahl, M. (2006): Från genus till sexuell och etnisk skillnad. I *Från Sappo till cyborg – idéer om kön och sexualitet i historien*. Red. Lena Lennerhed. Södertälje: Gidlunds.
- Lykke, Nina (2003): Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 23:1, 47-56.
- Lyon, Dawn (2010): Moral and Cultural Boundaries in Representations of Migrants: Italy and the Netherlands in Comparative Perspective, In *Women Migrants from East to West: Gender, Mobility and Belonging in contemporary Europe*. Ed by. Luisa Passerini. Dawn Lyon, Enrica Capussotti & Ioanna Laliotou. Oxford: Berghahn Books.
- Löyttyniemi, Varpu (2004): *Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli*. Jyväskylä: Minerva.
- Magnusson, Eva (2006): *Hon, han och hemmet. Genuspsykologiska perspektiv på vardagslivet i nordiska barnfamiljer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Marander-Eklund, Lena (2011): Livet som hemmafru. I *Biografiska betydelser. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Red. Lena Marander-Eklund & Ann-Catrin Östman. Hedemora: Gidlund.
- May, Vanessa (2011): *Sociology of personal life*. Ed. Vanessa May. Croydon: Palgrave Macmillan.
- May, Vanessa (2001a): *Lone Motherhood in Finnish Women's Life Stories. Creating Meaning in a Narrative Context*. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- May, Vanessa (2001b): Metodologiska val och deras epistemologiska konsekvenser i studien av biografiskt material. *Dansk sociologi*. 12:3, 53-69.
- McRae, Kenneth D. (1997): *Conflict and Compromise in Multilingual Societies. Finland*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Malmio, Kristina (2009): *Bloch, butch, Bertel: kontextuella litteraturstudier*. Red. Michel Ekman och Kristina Malmio. Åbo: Åbo Akademi.
- Mazzarella, Merete (1989): *Det trånga rummet*. Helsingfors: Söderströms.
- Miettinen, Sonja (2002): Suhteessa toiseen oleminen ja sukupuoli: itsen ja toisen uudelleenkertominen vanhemman kuoleman jälkeen. *Naistutkimus* 15:1, 4-16.
- Miller, Nancy K. (1994): Representing Others. Gender and the subjects of Autobiography. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 6:1, 1-27.
- Mills, Sara (1997): *Discourse*. London: Routledge.

- Nikunen, Minna (2002): ”Viimeinen erhe” – suomalainen henkirikos ja itsemurha. Teoks. *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino.
- Nilsen, Ann (1996): Stories of Life - Stories of Living: women's narratives and feminist biography. *NORA – Nordic Journal of Women's Studies* 4:1, 16-30
- Nevanperä, Johanna (2000): *Mäns våld mot kvinnor. En narrativ studie av sju kvinnors livshistorier*. Pro gradu. Åbo Akademi: Sociologiska institutionen.
- Piela, Ulla (toim.) (1993): *Aikanaisia: kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Polginhorne, Donald E. (1995): Narrative configuration in qualitative analysis. In *Life History and Narrative*. Ed. by Hatch, J. Amos & Richard Wisniewski. London: Falmer Press.
- Potter, Jonathan (1996): *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: SAGE
- Ramazanoglu, Caroline & Holland, Janet (2002): *Feminist methodology: challenges and choices*. London: SAGE
- Reinharz, Shulamit (1992): *Feminist Methods in Social Research*. Oxford: Oxford University Press.
- Riessman, Catherine Kohler (1993): *Narrative Analysis*. Qualitative Research Methods Series, Volume 30. London: Sage.
- Roberts, Brian (2001): *Biographical research*. Buckingham: Open University Press.
- Roos, J.P & Peltonen, Eeva (toim) (1994): *Miehen elämää: kirjoituksia miesten omaelämäkertoista*. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roos, Jeja-Pekka (1987): *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rosenwald, George C & Ochberg, Richard L (1992): *Storied Lives. The Cultural Politics of Self-Understanding*. London: Yale University Press.
- Sand, Gunilla (1998): Ett tvärsnitt av materialet. I *I dialog med kvinnoliv*. Red. Harriet Silius, Ann-Catrin Östman & Kristin Mattsson. (Publikationer från institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi 11) Åbo: Åbo Akademi.
- Saresma, Tuija (2007): *Omaelämäkerran rajapinnoilla: Kuolema ja kirjoitus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Schutz, Alfred (1967): *The Phenomenology of the Social World*. Evanston: Northwestern University Press.
- Scott, Joan W. 1992. Experience. In *Feminists Theorize the Political*. Ed. by Judith Butler & Joan W. Scott. New York: Routledge.
- Scott, Joan (1991): The Evidence of Experience. *Critical Inquiry*. 17:4, 773-797.
- Silius, Harriet (2008): Finlandssvenska kulturpersoner som de andra i svensk press. I *Social samhörighet och religion*. Festskrift till Susan Sundback. Red. Lise Kanckos & Ralf Kauranen. Åbo: Åbo Akademis förlag.

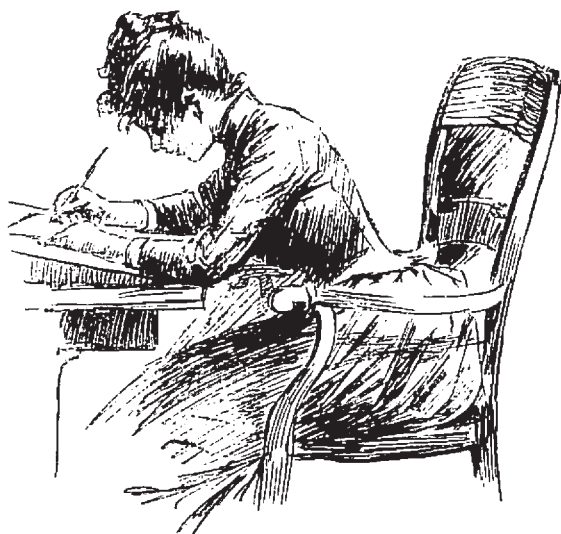
- Silius, Harriet & Ann-Catrin Östman (1998): Att berätta och lyssna till livshistorier – en diskussion kring våra läsningar. I *I dialog med kvinnoliv*. Red. Harriet Silius, Ann-Catrin Östman & Kristin Mattsson (Publikationer från institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi 11.). Åbo: Åbo Akademi.
- Sintonen, Teppo (1999): *Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Skeggs, Beverly (1997): *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. London: SAGE.
- Smith, Sidonie (1993): *Subjectivity, Identity and the Body. Women's Autobiographical practices in the Twentieth Century*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Smith, Sidonie & Watson, Julia (2001): *Reading autobiography: a guide for interpreting life narratives*. Minneapolis: University of Minneapolis.
- Somers, Margaret R. (1994): The Narrative Constitution of Identity: A relational and Network Approach. *Theory and Society*. 23:5, 605-649.
- Staunaes, Dorthe (2003): Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification. *Nora* 11:2, 101-109
- Ståhlberg, Krister (red.) (1995): *Finlandssvensk identitet och kultur*. Meddelanden från Ekonomisk-statvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Ser. AA.441.
- Sulkunen, Pekka (1997): Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoks. *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Toim. Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen. Tampere: Gaudeamus.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (1997): Arvot ja modaalisuus sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Teoks. *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Toim. Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen. Tampere: Gaudeamus.
- Sundback, Susan (2006): Att krama en finne: Om variationer kring språkgränsen i Svenskfinland. I *Svenskt i Finland - finskt i Sverige: II: Mellan majoriteter och minoriteter. Om migration, makt och mening*. Red. Marianne Junila och Charles Westin. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 682:2.
- Sundback, Susan (2005): Socialt kapital. I *Svenskt och finskt i kommunerna*. Red. Henry Bäck, Nina Granqvist, Siv Sandberg & Susan Sundback. Göteborg och Åbo: Förvaltningshögskolan i Göteborg.
- Söderholm, Johanna (2002): *Att skriva in sig i Svenskfinland: en analys av livshistoriesamlingen Kvinnoliv i Svenskfinland*. Pro gradu. Åbo: Åbo Akademi: Sociologiska institutionen.
- Söderholm, Johanna (1998): Att skriva in sig i Svenskfinland. I *I dialog med kvinnoliv*. Red. Harriet Silius, Ann-Catrin Östman & Kristin Mattsson. (Publikationer från institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi 11.). Åbo: Åbo Akademi: Sociologiska institutionen.

- Søndergaard, Dorte Marie (1996): *Tegnet på kroppen. Køn, koder og konstruktioner blandt unge voksne i academia*. Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag.
- Tolonen, Tarja (2002): *Suomalaisuus, tavallisuus ja sukupuoli nuorten näkemyksissä*. Teoks. *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino.
- Yuval-Davis, Nira (1997): *Gender and Nation*. London: SAGE.
- Wahl, Thomas (2007): Konstruktioner av kroppsakta – Beskrivningar av barns motorik i medicinska journaler. I *Diskursanalys i praktiken*. Red. Mats Börjesson & Eva Palmblad. Malmö: Liber.
- Westin, Charles & Junila, Marianne (red.) (2006): *Svenskt i Finland - finskt i Sverige II: Mellan majoriteter och minoriteter. Om migration, makt och mening*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 682:2.
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992): *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Wetherell, Margaret, Taylor, Stephanie & Yates, Simeon J. (eds) (2001): *Discourse theory and practise: a reader*. London: Sage.
- White, Hayden (1987): *The content of the form: narrative discourse and historical representation*. Baltimore: The John Hopkins University Press: Baltimore.
- Vilkko, Anni (1992): ”Att skaka hand med handskar på”. I *Själubiografi, kultur, liv: levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*. Red. Christoffer Tigerstedt, J.P. Roos & Anni Vilkko. Stockholm: Symposium.
- Vilkko, Anni (1998): Kodiksi kutsuttu paikka: tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. Teoks. *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Toim. Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkko. Tampere: Vastapaino.
- Vilkko, Anni (1997): *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkko, Anni (2000): Riittävästi koti. *Janus* nro 8, 213-230.
- Wreder, Malin: Ovanliga analyser av vanliga material. I *Diskursanalys i praktiken*. Red. Mats Börjesson & Eva Palmblad. Malmö: Liber.
- Woodward, Kathryn (1997): *Identity and difference*. London: SAGE
- Vuori, Jaana (2004): Sukupuolen ja seksualisuuden retorinen analyysi. Teoks. *Feministinen tietäminen: keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino.
- Ålund, Alexandra (1997): *Multikultiungdom. Køn, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ålund, Alexandra (2000): Etnicitetens mångfald och mångfaldens etnicitet: kön, klass, identitet och ras. I *Etnicitetens gränser och mångfald*. Red. Erik Olsson. Stockholm: Carlsson.

- Åström, Anna-Maria (2001): Om det "inre" och det "yttre" i det finländska själslandskapet. Kärnsymbolik i ett civilisationshistoriskt perspektiv. I *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävande kulturanalytiskt perspektiv*. Red. Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Åström, Anna-Maria (1994): Är en dubbelidentitet möjlig? Finlandssvenskarnas gruppidentitet och uppgående i den nationella identiteten. *Nord Nytt 54, Nordisk tidskrift för folkelivsforskning*, 53-61.
- Öberg, Peter (1999): *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Österlund-Pörtzsch, Susanne (2003): *American Plus. Etnisk identitet hos finlandssvenska ättlingar i Nordamerika*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Östman, Ann-Catrin (2000): *Mjök och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssambälle ca 1870-1940*. Åbo: Åbo Akademis förlag

KVINNOLIV **i Svenskfinland**

Livshistorieinsamling
1.6–31.12.1995

Institutet för kvinnoforskning
vid Åbo Akademi

Skrivråd

Välj själv hur du skriver - på skrivmaskin eller för hand, kort eller långt. Skriv gärna bara på ena sidan av pappret, och lämna fyra centimeters marginal på papprets vänstra kant. Anteckna personuppgifterna i början av berättelsen: namn, födelsetid och -ort, adress och telefonnummer.

Arkivering

Samlingen av livshistorier kommer att deponeras i Åbo Akademis arkiv. Den kommer att vara tillgänglig enbart för forskare som erhållit tillstånd av Institutet för kvinnoforskning.

Skydd av personuppgifter

Alla personuppgifter kommer att behandlas konfidentiellt. I samband med eventuell publicering av utdrag ur livshistorierna kommer alla namn och identifierande personuppgifter i texterna att utelämnas.

Skicka in din berättelse före 31.12. 1995. Märk kuvertet "Kvinnoliv". Adressen är: Institutet för kvinnoforskning, Åbo Akademi, 20500 Åbo.

Vill du veta mera kan du ringa till Institutet för kvinnoforskning, telefon 921-2654589.

Kvinnoliv i Svenskfinland - dela med Dig av Ditt Liv.

Det här gäller Dig, Du som lever eller har bott i Svenskfinland, det gäller gammal och ung, det gäller kvinnor på landet och kvinnor i stan.

Skriv en berättelse om ditt liv. Ett levtt, men oskrivet liv blir en del av ett osynligt förgång-
et. En förfluten vardag försvinner - den tas för
given, den lämnar sällan spår, den glöms bort.
Det som ses som mest naturligt, de delar av
livet som tas för givna, det osynliga i var-
dagen, det ständigt upprepade - allt detta blir
ofta en del av en glömska. Bråda, arbetsfyllda
och hektiska dagar rinner undan - ofta utan
spår.

Vårt mål är att samla kvinnoliv: det levda och
det drömda, tankar och minnen, vardagar och
verkligheter. Vi vill samla berättelser av
kvinnor om det egna livet. Alla liv är värda
att berättas.

Skriv fritt! Skriv din livshistoria som du själv vill ha den. Berätta om ditt liv: om dess skeenden och brytningspunkter, om vardagens stora och små händelser, om det vanliga och det ovanliga. Eller berätta om det som format ditt liv. Skriv om barndom och vuxenliv, ungdom och ålderdom. Berätta om hur förändringar i samhället påverkat dig och om hur du verkat i samhället. Skriv om glädjen och smärtan, om gemenskap och ensamhet - allt det som hör livet till.

Din livshistoria kommer att bli en del av en samling med berättelser om det egna livet, skrivna av kvinnor. Samlingen av kvinnoliv kommer att upprevaras i arkiv, den kommer att bli en värdefull gåva till framtiden. Den här samlingen kommer redan nu att bilda underlag för forskning om, för och av kvinnor i Svenskfinland.

Insamlingen av livshistorier pågår under tiden 1.6-31.12.1995. Som vetenskaplig ledare för projektet fungerar t.f. professor, kvinnoforskaren Harriet Silius. I projektgruppen ingår också etnologen Monica Nerdrum, sociologiestuderande Johanna Söderholm, sociologen Sirpa Wrede och historikern Ann-Catrin Östman.

ENGLISH SUMMARY

WRITING FINLAND-SWEDISH ETHNICITY IN WOMEN'S LIFE STORIES

In this dissertation I have studied how discourses about ethnicity and Finland-Swedishness are expressed in the life stories of Finland-Swedish women. I apply a narrative perspective to the life stories and analyze them through discourse analysis. I am interested in which signs and elements are used in the construction of the ethnic—the Finland-Swedish specifically—and how discourses about ethnicity and Finland-Swedishness are used to explain particular events in the stories themselves and in others. The underlying perspective assumes that ethnicity is something relational and socially constructed.

Four questions are focused upon in this dissertation. The first one is which forms of meaning ethnicity has in the life stories. I ask “what” the women say about ethnicity. Which discourses are they drawing on in their different ways of telling their life stories? How do they use the discourse of ethnicity in their narratives, and how does the discourse of ethnicity define themselves in the narratives? The second question is what Finland-Swedishness consists of in the narratives. How does that relate to the narratives and to the categories of class and gender? Are there different views on the female role of maintaining a Finland-Swedish ethnicity? What kind of gender norms are assumed in constructing Finland-Swedishness, Finnishness and Swedishness? When does ethnicity gain meaning in the narratives and in which contexts? The third question is how language and narrative are used in the creation of the Finland-Swedish. In sociological theory about ethnicity the creation of a “we” and a “them” is seen as especially central. Is the construction of a “we” something that is visible in the life stories through the use of language? I assume that the usage of “we”, “one” and “they” can be analyzed as part of creating discourses of ethnicity. Are the Finland-Swedish described as an “I” or a “we”? If so, how is this done? The roles for language and narratives are hence part

of all of the three first questions. However, the third question focuses on the voice in the stories, or in other words, the narrative strategies that are utilized in the depiction of the Finland-Swedish. The fourth question, which follows the previous three questions, is what ethnicity is used for and where it leads.

I have utilized material that was collected during 1995 by the Institute for Women's Studies at Åbo Akademi University. This life story collection focused on Finland-Swedish women under the heading "Women's Life in Swedish-Finland". The participants were encouraged to write freely about their lives. The material is particularly rich and varied due to this open approach at the collection stage, e.g. the participants were not actually told to describe the Finland-Swedish, only to recount their life stories. These aspects of the material have presented challenges as well as opportunities. The material consists of approximately 3000 pages. Most of the life stories are organized chronologically, beginning at childhood and ending when the life stories were collected. All personal information has been handled in the strictest confidence.

DISCOURSE ANALYSIS AND LIFE STORIES

The method I have used is textual and is derived from discourse analysis. According to discourse analysis our use of language is governed by causes and effects that we are not always conscious of. One of the axes in discourse theory takes a constructivist perspective which asserts that true reality cannot be ascertained. In this perspective one does not try to explain why a statement appears as it does outside of its discourse. Instead the focus of the analysis is on how certain statements are possible or how they are constructed in their contexts; or expressed differently, one studies the "reality" that is constructed within the narrative. My aim is not to explain how things really were, whether the stories of the women are true or not. My starting points are elements and signs in discourses on ethnicity and Finland-Swedishness and the meaning they convey.

I have tried to locate stories, statements and elements of ethnicity and of Finland-Swedishness. The selection of texts and quotes has been a large part of the empirical work. I use quotes from 52 life stories. I have studied the

components of the discourses that emerged in the stories, and furthermore, I studied how and with what certainty (modality) the discourses are written. The last one I have called rhetorical strategies. I have used ethnicity as a theoretical concept, more as a theoretical standpoint than a unitary theory of ethnicity. It is a denoting of an area of interest. I have studied borders and border-crossings which are done through symbolic understandings of what belongs to social categories as ethnicity, class and gender.

ETHNICITY IN LIFE STORIES: PLACES, HERITAGE, RESOURCE

The women seldom explicitly describe themselves as Finland-Swedish even though Finland-Sweden and Finland-Swedishness are used as headlines in some stories. Instead, in some of the stories, it is the “Other” - the non-Finland-Swedish - that is mentioned; e.g. Finns, Swedes or some other ethnic label. This is in line with findings from other research about life stories where it seems it is more common to describe differences than to describe what is normative, especially if it is a characteristic of the group or category that is described.

This dissertation has three analytical chapters. In the first of them I present discourses about ethnicity – specifically relating to geographical origins as heritage and as a resource. Furthermore geography can be understood as places which are bound to nature, to buildings, to regions and to home. These should not be seen as separate. Ethnicity as a geographical location does not exclude the possibility that it also can be a part of a discourse of ethnicity as a heritage or ethnicity as a resource. The same can be said of the heritage and the resource discourse. They can be a part of the same statement, or be intertwined together. The analyses show that discourses of ethnicity are on one hand about origins, something as unchangeable as heritage or roots and something that it is not easy to distance oneself from. On the other hand ethnicity is seen as a resource that one can choose when needed. The life stories show that even if Finland-Swedishness and ethnicity is seen as a heritage and as roots, it is not as unchangeable as one could assume. This can be seen in statements where

the person wants to go back to his or her roots. The language can on the other hand be more of a foundation of identity than roots and origins. Locations such as “the room” get loaded with symbolic and cultural meanings. The “home” is especially used in the description of the self in ethnic concepts.

FINLAND-SWEDISHNESS: PLACES, CLASS, GENDER

I study expressions of Finland-Swedishness in the life stories in my second analytical chapter. Sometimes they are combined with Finnishness, sometimes they are closer to the Swedishness of Sweden, and sometimes they contrast with Finnishness. Language is a marker of difference. That can for instance be seen in statements about speaking Swedish or speaking Finnish. The statements create values and emotions around the language and this can be either an asset or a hindrance in life, relations, and in the workplace. While the language is often used as a marker of difference between Finland-Swedishness and “the other”, often against Finnishness but also against the Swedish in Sweden, the common history, for example experiences of war, works as uniting factor between Finnishness and Finland-Swedishness. External factors like poverty and economic problems of a national scale act as unifying forces and often one finds the usage of “we” in statements about these conditions. ‘We’ is used both about Finnish-Swedish and about Finnish nationality. Especially from a position outside the Swedish-Finnish area (Svenskfinland) and Finland the writers use Finnish about their belongings. The descriptions also show a movement of the view of linguistic practices in that it has become more common to prefer bilingual skills than skills in one language. Affects and feelings are often used in statements and quotations about ethnicity and Finland-Swedishness. Affects are used often, especially in quotations of places, home and language.

In many statements class is brought up as a discourse which is intertwined with Finland-Swedishness. It is described as narrow, safe, bourgeois, but also tied to Finland-Sweden as a location. The women (the subjects who are writing) are distancing themselves via some Finland-Swedishness, e.g. by be-

ing negative about the narrow and bourgeois in the Finland-Swedish. Moving away from the Finland-Swedish and from their growth environment is described as freedom. They also write about being strangers in non-Swedish environments. There is also a gender perspective expressing itself in different class discourses. Finland-Swedishness is in these cases tied to discourses about gender such as the role of the mother in the continuity of language across generations. Also, in heterosexual relations, discourses about masculinity and femininity can be connected to understandings of ethnic groups. For example the bourgeois Finland-Swedish class demands certain feminine habitus, such as certain dressing codes. While the Finland-Swedishness in comparison with the Swedish in Sweden is constructed as more closed to the Finnish and in some quotations less developed, there are discourses about the Finnish as more primitive and old fashioned than the Swedish.

Ethnicity gets problematized and becomes a subject in stories about turning points in the life of the narrator, especially in stories about breaking free from home and in changes of school and workplace. A discourse about ethnicity can in one context be uplifting, while the same discourse in a different context can be something they distance themselves from. In the texts this contextualization is shown when Finnishness is described as something desirable in one context and something negative in another. This meaning is often given in stories about meeting with others. The Finland-Swedishness is used in a metaphoric way about different turning points in the life stories.

RHETORICAL TECHNIQUES IN CONSTRUCTING ETHNICITY

The writers are using certain rhetorical techniques to communicate certain discourses about Finland-Swedishness, Finnishness and Swedishness. These techniques are for example to use their experiences, usually about them meeting others, to refer to facts and to write in a factual way through intertextualization, irony and the usage of collective word forms, such as the passive form “one”, “we”, and “us”. Intertextuality – pointing known myths

and texts – is evident in the usage of known metaphors such as the “duck pond” and the “Moomin world”. Irony is used in some statements where well known phenomena and stereotypes are described. This contributes to the reproduction of some discourses about ethnicity. At the same time irony can be used to distance oneself from certain discourses. Rhetorical strategies tell something about the content in ethnicity and how it is written shows the various meanings of both constructing one selves and Finland-Swedishness.

CONCLUSIONS

My analysis of the Finland-Swedishness in Finland-Swedish women’s life stories shows how changeable the construction of ethnicity is. I have studied how ethnicity and Finland-Swedishness are created in life story material by seeing ethnicity as a discursive phenomenon and as a process. Ethnicity (and ‘culture’ which is often used as a synonym) is something that humans often relate to when they mark a difference between themselves and other humans where belonging with someone and/or distance to something is emphasized.

The analysis shows how Finland-Swedishness is created in life stories, and shows how it is dependent on context as well as being linguistically constructed. Different rhetorical strategies are used in different contexts and the meanings, the discourses and the discursive elements about Finland-Swedishness vary depending on the context in the life stories.

Sometimes Finland-Swedishness is constructed as problematic, as something to distance oneself from, sometimes something to want to belong to. I have analyzed in which form Finland-Swedishness, Finnishness and Swedishness appear in the texts, as well as what collective meanings about the Finland-Swedish are constructed. The Finland-Swedishness can not be seen as anything united; rather it varies and is used in different ways of understanding the personal life and “the other”.

Translation: Christian Wulff

Hur synliggörs etnicitet i självbiografiska berättelser? Med en texttolkande metod analyserar Kristin Mattsson hur etnicitet och finlandssvenskhet kommer till uttryck i finlandssvenska kvinnors livshistorier. Det finlandssvenska konstrueras genom olika retoriska berättarstrategier och handlar om bl.a. härkomst, språk, identitet, kultur och plats. Det finlandssvenska antar olika former beroende på kontext och livssammanhang, och konstrueras i förhållande till det andra, oftast svenskt i Sverige och finskt i Finland, men också i förhållande till kön och klass.

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG

ISBN 978-951-765-606-1

9 789517 656061 >